

SAYI: 12 / ARALIK 2020

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

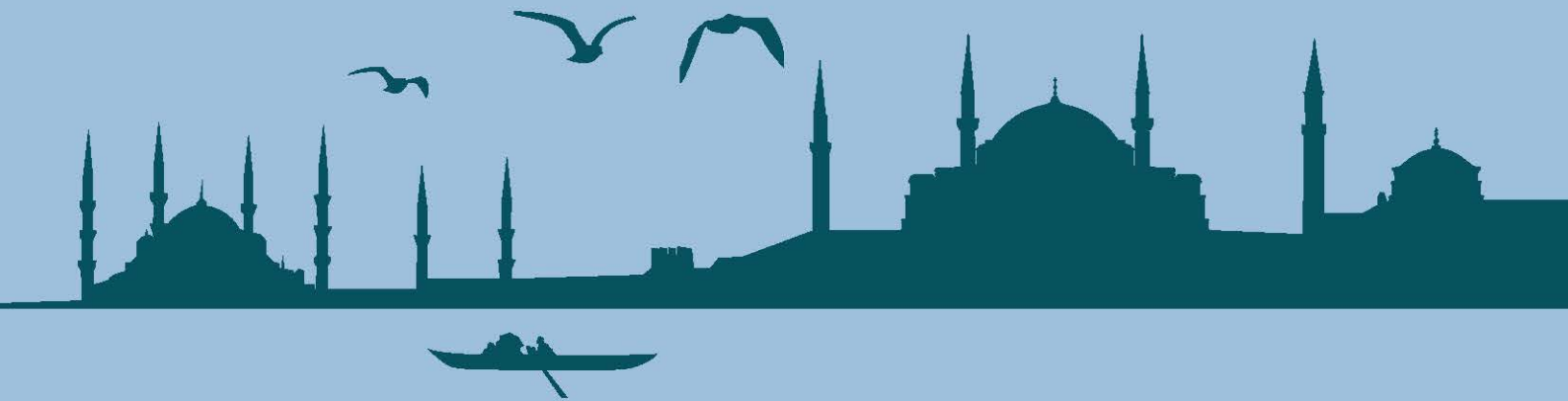
ISSUE: 12 / DECEMBER 2020

ISSN: 2587-117x

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Editörler/Editors

Prof. Dr. Bahir SELÇUK

Doç. Dr. Hasan ŞENER

Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL

Editör Yardımcıları/Sub-Editors

Öğr. Gör. Mesut ALGÜL

Uzm. Ferdi ÖZAVCI

Uzm. Erhan ÖZDEMİR

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Bahir SELÇUK

Prof. Dr. Beyhan KESİK

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK

Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY

Doç. Dr. Hasan ŞENER

Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL

Doç. Dr. Sıtkı NAZİK

Dr. Yunus DOĞAN

Öğr. Gör. Mesut ALGÜL

Uzm. Ferdi ÖZAVCI

Uzm. Muhammed ÜLGEN

Uzm. Selahattin TOPBAŞ

Uzm. Erhan ÖZDEMİR

Türkçe Redaksiyon/Turkish Redaction

Öğr. Gör. Mesut ALGÜL

Uzm. Ferdi ÖZAVCI

Yazışma Adresleri/Correspondences

<http://dergipark.gov.tr/kulliyat>

kulliyatdergisi@gmail.com

Külliyat'ta yer alan yazılardaki fikir ve görüşler tamamen yazarlara ait olup Külliyat yönetiminin görüşlerini yansıtmazlar.

The opinions and views expressed in the articles are the authors' solely and do not reflect the views of the Külliyat's owners.

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

Bilim ve Danışma Kurulu/Science And Advisory Board

Prof. Dr. Abdulhalim AYDIN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARTAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Amila BUTUROVIĆ	York University
Prof. Dr. Aydın ÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Burhan AKPINAR	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Cafer MUM	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Claudia Römer	University of Vienna
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mustafa SIVACI	Yıldırım Bayezid Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KAVRUK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Halil TUĞLUK	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. İdris KADIOĞLU	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ	Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Kâzım YOLDAŞ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Lars JOHANSON	Johannes Gutenberg University
Prof. Dr. Murat SUNKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KARABULUT	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Şener DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Amina Siljak JESENKOVIĆ	University of Sarajevo
Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Edith Gülçin AMBROS	University of Vienna
Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih ARSLAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih ÖZEK	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mutlu DEVECİ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan BAYRAK	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar YAVUZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Sıtkı NAZİK	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Veysel ŞAHİN	Fırat Üniversitesi

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

Bu Sayının Hakemleri/Referees of This Issue

Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan ŞENER	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Erdoğan ULUDAĞ	Erzincan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Hulusi EREN	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Mahmut GİDER	Bingöl Üniversitesi
Dr. Mustafa Yunus GÜMÜŞ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Nilay KINAY CİVELEK	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Seydi KİRAZ	Hitit Üniversitesi
Dr. Gökhan ALP (Harran Üniversitesi)	

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

DERGİNİN TARANDIĞI İNDEKSLER

Google Scholar

SÖBIAD

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SAYI: 12 / ARALIK 2020

ISSN 2587-117x

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

ISSUE: 12 / DECEMBER 2020

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

EDEBİYAT/LITERATURE

CÜRE, İskender

Osmanlı'nın Nadir Tarikatlarından Zenbûriyye ve Şeyh Yahya Âgâh Efendi'nin Üç Eseri

A Rare Tariqat In Ottoman Zenbûriyye And Three Books Of Sheikh Yayha Âgâh Efendi

(1-13)

DEGHANİ, Reza - MOHAMMADKHANİ, Fariborz

İran'da Osmanlı Araştırmalarının Durumu: İran Üniversitelerinin Osmanlı Tarihi Konulu

Tezlerinin İstatistiksel ve Öznel Analizi

The State of Ottoman Research in Iran: A Statistical and Specific Analysis of the Theses of Iran Universities on Ottoman History

(15-34)

SÖYLEMEZ, İdris

Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin Dinî Manzumeleri

Religious Poems of Master Seyyid Mehmed from Konya

(35-48)

ŞEHİTOĞLU, İhsan

Şeyh Mahmud Nedim En-Nakşibendî'nin Mevlidi

The Mawlid Of Sheikh Mahmud Nedim En-Nakshibendî

(49-75)

YİLTER, Sait

Koca Râgıb Paşa'nın Bilinmeyen Bir Eseri: Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa

(Âtîf Efendi, 1746)

Koca Raghîb Pasha's Unknown Properties: Mecmu'a-i Raghîb Mehmed Pasha (Atif Efendi, 1746)

(77-90)

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

OSMANLI'NIN NADİR TARİKATLARINDAN ZENBÛRİYYE VE ŞEYH YAHYA ÂĞÂH EFENDİ'NİN ÜÇ ESERİ

İskender CÜRE¹

ÖZ

Son dönem Zenbûrî şeyhlerinden olan Yahya Âgâh Efendi; Zenbûriyye'nin pîri kabul edilen Muhammed Sâdık Erzincanî gibi eser telifine önem vermiştir. Farklı tarikatlara dair derviş çeyizi olarak da bilinen kıyafetleri çizimlerle anlattığı “Mecmuatü’z-Zarâif Sandukatü’l-Ma’ârif” isimli eseri farklı çalışmalara kaynak teşkil etmekle birlikte, telifatından diğer eserler rağbet görmemiştir. Yaptığımız çalışmalar neticesinde; Yahya Âgâh Efendi'nin “Tarikat-nâme-i Zenbûriyye-i Sâdıkiyye”, “Merâsim-i Usûl-i İkrâr u İlbas” ve “Usûl-i Mukâbele-i Şerîf” isimli üç eseri ele alınarak incelenmiştir. Tarikat-nâme-i Zenbûriyye-i Sâdıkiyye; tasavvufun gerekliliği, cehrî ve hafî zikrin delilleri, biat, râbita, Zenbûriyye'nin esasları gibi konuları ele almakla birlikte, bunlara ek olarak “Tasavvuf ve Tarikatlara Dair Fetvalar” bölümünü içermektedir. Usûl-i Mukâbele-i Şerîf; Nakşibendiyye, Kadiriyye ve Zenbûriyye'de kelime-i tevhîd, ism-i Hayy zikri, devran zikri gibi tarikat ayinlerinin yanı sıra muhtelif gün ve gecelere mahsus Zenbûriyye usûllerinin nasıl icra edildiğini açıklarken, Merasim-i Usûl-i İkrâr u İlbas; bahsi geçen tarikatların biat, hilafet gibi merasimleri ile muhtelif tarikat kıyafetlerinin tekbirlenmesi merasimlerini anlatmaktadır. Çalışmamızın konusunu Yahya Âgâh Efendi'nin “Tarikat-nâme-i Zenbûriyye-i Sâdıkiyye”, “Merâsim-i Usûl-i İkrâr u İlbas” ve “Usûl-i Mukâbele-i Şerîf” isimli üç eserinin incelenmesi oluşturmaktadır. Derinlemesine ele alınarak günümüz Türkçesine de aktardığımız bu üç eser; kendilerine has özellikleri ve Zenbûriyye'ye dair içerdikleri bilgiler özelinde araştırılmış olup, İstanbul'un son dönemlerindeki tekkelerde görülen bazı sorunlara da yer vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikat, Zenbûriyye, Yahya Âgâh Efendi, Muhammed Sâdık Erzincanî.

A Rare Tariqat in Ottoman Zenbûriyye and Three Books of Sheikh Yahya Âgâh Efendi

ABSTRACT

Yahya Âgâh Effendi who is one of the 20th centuries Shaykh's of Zenbûriyye considered writing books important just like the Pir of Zenbûriyye; Muhammed Sâdık Erzincani. The book he wrote about the clothing of different tariqats, “Mecmuatü’z-Zarâif” was used as a resource by many scholars, while the other books he wrote did not get that much of an attention. We have investigated three other books written by Yahya Âgâh Effendi, and those were “Tarikat-nâme-i Zenbûriyye-i Sâdıkiyye”, “Merâsim-i Usûl-i İkrâr ve İlbas” and “Usûl-i Mukâbele-i Şerîf”. The book “Tarikat-nâme-i Zenbûriyye-i Sâdıkiyye” is about the necessity of sufism, the proofs of open and secret remembrance (zikr), and many other special concepts of sufism and the book also contains a part “the fatwas about Sufism and tariqats”. The book “Usûl-i Mukâbele-i Şerîf;” contains the information of some certain ways of Zikr in Nakşibendiyye, Kadiriyye and Zenbûriyye, as well as the information on how the Zenbûrî's were doing their rituals in some certain days and nights. The book “Merâsim-i Usûl-i İkrâr ve İlbas” gives the information on the forementioned tariqats' ceremonies as allegiance, hilafat etc. as well as bestowing some tariqat clothings upon the dervishes. Our work comprises the analysis of the three books by Yahya Âgâh Efendi as “Tarikat-nâme-i Zenbûriyye-i

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, iskendercure@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3716-7245

Sâdıkiyye", "Merasim-i Usûl-i İkrar ve İlbas" and "Usûl-i Mukâbele-i Şerîf". These books were written in Ottoman, we have transcribed them to the modern alphabet. We have investigated the unique characteristics of these three books and the information they contained about Zembûriyye. We have also seen that these books had revealed some problems in the last era of takka's in Istanbul.

Keywords: Sufism, Tariqat, Nakşibendi, Kadiri, Zembûri, Yahya Âgâh Effendi.

GİRİŞ

Zembûriyye veya Zembûriyye-i Sâdıkiyye'nin pîri kabul edilen Muhammed Sâdık Erzincanî; 1723 yılında Erzincan'da doğmuş, 1744 yılında Nakşibendiyye'nin Müceddidî koluna mensup Süleyman Kürdî Efendi'ye intisab etmiş, şeyhinin vefatı üzerine Kadiriyye şeyhlerinden Şemsi Bitlisî İakabıyla bilinen Mahmud ibn Abdülgafur Efendi'ye biat etmiştir.

Muhammed Sâdık Erzincanî seyr ü sülukunu tamamladıktan sonra 1779'da memur olarak İstanbul'a gelmiş ve Sinan Paşa Medresesinde Farsça dersleri vermiştir (İstanbulî 2014: 23). İstanbul'a gelişinin ardından meşihat makamı o sıralarda boş olan Üsküdar'daki Alaca Minare Tekkesine şeyh olarak atanmış ve tekkenin üçüncü postnişini olmuştur.

Alaca Minare Tekkesi Üsküdar Valide-i Atik Mahallesi, Kartal Baba Caddesi, Köprülü Fazıl Paşa Sokağı, Boybeyi Sokağı ve Miroğlu Sokağı'nın ortasındaki 193 ada, 1, 5, 6, 7, 8 parsellerde bulunmaktadır (Köseoğlu 2016: 251). Alaca Minare Tekkesinin ilk postnişini "Hacı Dede" olarak da bilinen Hacı Hüseyin Dede'dir. Alaca Minare Tekkesi Hacı Hüseyin Dede tarafından 1730 yılında bir Nakşî-Müceddidî tekkesi olarak inşa ettirilmiştir (Köseoğlu 2016: 251). Bu konuda farklı bir rivayet de söz konusudur. Buna göre Hacı Hüseyin Dede Nakşibendiyye'nin Kasanî koluna mensuptur:

"XVIII. yüzyılda İstanbul'a gelen bir başka Nakşî-Kâsânî şeyhi Muhammed Niyâz Buhârî'dir. Nakşibendiyye hakkında Arapça bir eser kaleme alan Muhammed Niyâz Buhârî, üç halife bırakarak bu kolun yayılmasına katkı sağladı. Bu halifeler, Üsküdar Alaca Minare Tekkesi şeyhi Hacı Hüseyin Dede (ö. 1173/1759), Kanlıca Atâullah Efendi Tekkesi şeyhi Mehmed Atâullah Efendi (ö. 1203/1789) ve Mustafa Müstakim Niyâzî'dir." (Tosun 2011: 634).

Hüseyin Dede'den sonra Mehmed Fahri Efendi, ardından da 3. postnişin olarak Muhammed Sâdık Erzincanî tekkede postnişinlik yapmıştır. Muhammed Sâdık Erzincanî'den sonra tekke "Şeyh Sâdık Efendi Tekkesi" olarak da anılmıştır. Bu isimlendirmede Şeyh Sâdık Efendi'nin meşihat dönemi etkili olmuştur zira Alaca Minare Tekkesi en ihtişamlı devrini Şeyh Sâdık Efendi'yle yaşamıştır (Koçyiğit 2012: 57).

Muhammed Sâdık Erzincanî'nin bilinen 4 risâlesi 4 farklı kitap olarak neşredilmiştir. Nefs makamlarının şehirlere benzetilerek anlatıldığı "Risâle-i Mahub" (Erzincanî: 2013), nefis makamlarının daha detaylı anlatıldığı "Risâle-i Ma'rifetü'n-Nefs" (Erzincanî: 2014), tarikat salıklarına tavsiyelerin yer aldığı "Risâle-i Terbiyenâme" (Erzincanî: 2014), tövbe konusu ile birlikte yine nefis makamlarının anlatıldığı "Risâle-i Mergube" (Erzincanî: 2015) eserlerinin yanı sıra Risâle-i Terbiyenâme'nin şerh edildiği bir çalışma da yayınlanmıştır (Çıtlak: 2015).

Muhammed Sâdık Erzincanî'nin vefatından sonra Üsküdar Alacaminare (diğer adı Sâdık Efendi) Tekkesinde yerine

halifesi İbrahim Celâlî Efendi (İbrahim Hamdi İspartavî) şeyh olmuştur (Tosun 2018: 235). İbrahim Efendi'den sonra Ali Rıza Efendi, ondan sonra Abdülfettah Bağdadî el-Akrî Efendi postnişin olmuştur. Abdülfettah el-Akrî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin halifelerindendir. Nakşibendiliğe bağlı olan dergâhı bu tarîkatın Halidî koluna intikal ettirmiştir (Yorgancıoğlu 2004: 20). Günümüzde tekke binası restorasyonun ardından bir vakfa tahsis edilmiştir.

1. YAHYA ÂGÂH EFENDİ VE ERDİ BABA TEKKESİ

Muhammed Sâdık Erzincanî; Nakşibendiyye'nin Müceddidî kolu ile Kadiriyye'nin Abdülvehhab kolunun usûlünü birleştirerek "Zenbûriyye" veya "Zenbûriyye-i Sâdıkiyye" ekolünü ortaya koymuştur. Zenbûriyye'ye mahsus olarak içtihat ettiği zikir şekline; arı uğultusunu andırması sebebiyle "Zikr-i Zenbûrî" veya "Tevhîd-i Nahlî" yani "Arı Tevhîdi" denmiştir.

Bir Zenbûrî şeyhi olan Yahya Âgâh Efendi'ye dair bilgilerin büyük kısmı kendi eserlerinden edinilmiştir. Yahya Âgâh Efendi'nin eserindeki bazı ifadelerden aslen İstanbullu olduğu ve geçimini sağladığı mesleğine izafeten "Miskyağcı" lakabıyla tanınan Salih Efendi'nin oğlu olduğu anlaşılmaktadır (İstanbulî 2014: 21). Yahya Âgâh Efendi babasından intikal eden miskyağcılık mesleğini bir süre devam ettirmiştir. Bunun yanı sıra gençlik dönemlerinde Karagöz oynatan Yahya Âgâh Efendi bilhassa el sanatlarındaki maharetleriyle bilinmektedir.

Yahya Âgâh Efendi'nin muhtelif tarîkatlara dair kıyafetlerin çizimlerle anlatıldığı eseri farklı çalışmalara kaynak teşkil etmiştir. "Mecmuatü'z-Zarâif Sandukatü'l-Ma'ârif" ismiyle M. Serhan Tayşi tarafından yayına hazırlanan eser Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2392 numarada yer alan ve Âgâh Efendi'nin 1317/1900 tarihinde tamamladığını belirttiği eserdir (İstanbulî 2014: 32). "Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi" isimli çalışmada da Âgâh Efendi'den istifade edilmiştir (Atasoy: 2016).

Yahya Âgâh Efendi; Kırkağaçlı Muhammed Emin Efendi'nin tekkesinde seyr ü sülukunu tamamlamıştır:

"Fatih'in Aksaray semtinde Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi'nde, Şekerci Sokağı ile İmam Murat Sokağı'nın kesiştiği köşede 892 ada 15 parselde Kasap Hacı Niyazi Efendi tarafından yaptırılan tekke, 13 Temmuz 1855 günü ibadete açılmıştır. Tekkenin ilk şeyhi Kırkağaçlı Muhammed Emin Efendi, Kadiri hane şeyhi Şerif Ahmed Efendi'den Kadirî, Üsküdar Alaca Minare Tekkesi şeyhi el-Hac İbrahim Hamdi Celali Efendi'den Nakşibendi hilafeti almıştır." (Köseoğlu 2016: 168).

Zenbûriyye'nin bilinen 4 tekkesi vardır. Üsküdar'daki Şeyh Sâdık Efendi Tekkesi, Aksaray'daki Kırkağaç Tekkesi ve Erdi Baba Tekkesi'nin yanı sıra yine Muhammed Emin Kırkağaçî'nin Manisa Kırkağaç'ta inşa ettirdiği tekke Zenbûrî tekkeleridir. Muhammed Emin Kırkağaçî'den sonra Aksaray'daki tekkede önce oğlu İbrahim Efendi, sonra halifesi Muhammed Haydar Bergamavî postnişin olmuştur (Tosun 2018: 235).

Muhammed Haydar Bergamavî, Yahya Âgâh Efendi'nin şeyhidir. Başına aba sarık sardığı için "Abalı Hafız" ismiyle de bilinmektedir. 14 Şubat 1890 günü vefat ederek Üsküdar Alaca Minare Tekkesi haziresine defnedilmiştir. Tekkede iki buçuk ay kadar Kadiriyye'nin Resmîyye koluna mensup damadı Şemseddin Efendi şeyhlik yapmışsa da 7 Mayıs 1890 günü bina yanmıştır (Köseoğlu 2016: 168-169).

Yahya Âgâh Efendi vefatına kadar Erdi Baba Tekkesi'nde postnişinlik vazifesini sürdürmüştür. Erdi Baba Tekkesi

Fatih İlçesi, Haseki Sultan Mahallesi, Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi, 50 numarada, 1816 ada 22 parselde yer alıyordu (Köseoğlu 2016: 147). Yahya Âgâh Efendi tekkenin inşa edilmesi ve postnişinliğe tayin edilmesi sürecini ileride yer verileceği üzere kendi eserinde de anlatmaktadır.

Dergâhın bulunduğu yer eskiden de benzeri bir fonksiyon icra etmekte iken yaklaşık yirmi yıl kadar boş bırakılmış ve geriye sadece binanın kalıntıları kalmıştır (İstanbulî 2014: 24). Yahya Âgâh Efendi şeyhinin müsaadesiyle Erdi Baba Tekkesini ihya etmiştir. Şeyh Yahya Âgâh Efendi; Meclis-i Meşâyih'a verdiği dilekçenin kabulüyle bu tekkenin meşihatını üzerine almış ve 1888 yılında yeniden bir tekke binası inşa ettirmiştir (Köseoğlu 2016: 148).

Yahya Âgâh Efendi'nin vefatından sonra Erdi Baba Tekkesi damadına intikal etmiştir. Hayri Efendi isminde bir halifesi bulunan ve 1912 yılında vefat eden Yahya Âgâh Efendi'nin yerine damadı Bahaeddin Efendi postnişin olmuştur. Bahaeddin Efendi'nin döneminde 1925 yılında tekkelerin faaliyeti yasaklanmıştır (Köseoğlu 2016: 149). 1925 yılının ardından pek çok tekke gibi Erdi Baba Tekkesi de yıkıma uğramıştır. Tekke binası 25 Aralık 1963 tarihinde yıkılmış ve enkazı satılmıştır (Köseoğlu 2016: 149). Günümüzde tekke binası bir derneğin bünyesinde dir.

2. TARİKAT-NÂME-İ ZENBÛRİYYE-İ SÂDİKİYYE

Yahya Âgâh Efendi, eserini 4 farklı isimle anmaktadır. "Mürşidi Tarîkatî's-Sâdikiyye an Nakşibendiyyü'l-Kâdiriyye bi-Zikr-i Zenbûriyye-i İbrâhim Celâliyye", "Tarîkat-nâme-i Zenbûriyye", "Tarîkat-nâme-i Zenbûriyye-i Sâdikiyye" ve "Tarîkat-nâme-i Sâdikiyye" isimleri müellif tarafından kullanılmıştır.

Eserin içerisinde Yahya Âgâh Efendi farklı kaynaklardan beslenmiş, bu kaynaklardan nakiller yaptığı gibi açıklamalarını ayet ve hadislerle destekleyerek eseri zenginleştirmiştir. Yahya Âgâh Efendi'nin eser telifinde genel olarak izlediği yolun da bu olduğu söylenebilir. Elimizdeki 3 eserde olduğu gibi, Mecmuatü'z-Zaraif Sandukatü'l-Maarif'te de sık sık haşiyeler ve açıklamalarla geliştirilmiş olan metinde geçen ayet ve hadislerle bazı tasavvufi istilahın açıklamaları da derkenarlarda verilmiştir (İslambolî 2006: 12).

Yahya Âgâh Efendi eserini 1901 yılında yazmaya başladığını söylemekte ve eserin yazılma sebebini şu şekilde izah etmektedir:

Bu fakîr-ü'l-hakîr Âsitâne-i Aliyye'de Dâvud Paşa Mahallesi'nde kâin Erdi Baba dergâh-ı şerîfi post-nişîni Yahya Âgâh bin Sâlih İslambolî âcizlerinin risâle tertîbi haddim olmayıp, lâkin üstâdımdan ahz ve telakkî eylediğim fütüvve-i tarîkimizi beyâna şürûh olundu [başlandı]. İmdi Âsitâne-i Aliyye'de Aksaray kurbünde tarîk-i Nakşibendiyyü'l-Kâdiriyye'den bânî-i evvel Kırkağaçlı eş-Şeyh el-Hac Muhammed Emîn Hazretleri'nin inşa eylediği dergâh-ı şerîfinde bin iki yüz yetmiş bir (1271) senesinde post-nişîn olan Müceddid-i Elf Pîr-i Sâni eş-Şeyh Muhammed Sâdik Erzincânî Hazretleri'nin halîfesi ve halîfe halîfesi Azîzim, Mürşidim, Efendim, fazîletli, reşâdetli Mevlânâ Hâce eş-Şeyh el-Hac Hâfız Seyyid Muhammed Haydar Bergamavî el-Meşhûr bi-Abalî Hâfız (ks) Hazretleri'nden tarîkimizin usûl ve erkânı ve telkîn-i tevhîd ve fûruat ve tefekkür ve bi'ât-i yedullah ve râbita-i şerîf (s. 11) ve teveccüh ve murâkabe ve ilbâs-ı tâc-ı hırka ve kemer "Lâ yükellifü'llâhu nefsen illâ vüs'ahâ." âyet-i kerimesi mefhûmunca, kudretim miktârı ahz ve telakkî olunan "Mürşid-i Tarîkatü's-Sâdikiyye an

Nakşibendiyyü'l-Kâdiriyye bi-Zikr-i Zembûriyye-i İbrahim Celâliyye" nâmiyla işbu risâle-i münfi ihvân-ı bâ-safâya hediye-i fakirânem olmak üzere bin üç yüz on sekiz (1318) senesi mâh-ı Zilkâdesinde tahrîrine şürûh olundu. (fî Şubat - 1316) (s. 12)

Yahya Âgâh Efendi, üç eserinde de risâleleri yazma sebeplerini açıklamaktadır. Yukarıda da bahsettiği üzere şeyhi Muhammed Haydar Bergamavî'den gördüğü ve mensup olduğu tarîkatın usûlünü anlatan risâleyi ihvana hediye mahiyetinde kaleme almıştır.

Yahya Âgâh Efendi eserinde; mensup olduğu yolun pîri Muhammed Sâdık Erzincanî'yi şöyle anlatmaktadır:

İmdi tarîkimiz "Nakşibendiyyü'l-Kâdirî-i Zembûriyye-i Sâdikiyye" nâmiyla meşhûr olup ve sebeb-i iştihârı [şöhret bulması] bu vechledir ki müctehîd-i sâhib-i kol eş-Şeyh Mevlânâ Hâce Seyyid Muhammed Sâdık Erzincânî Kuddise Sırruhü'l-Bârî Hazretleri'nin ibtidâ-i sülûkunda mürsidleri; tarîkat-ı hâcegân-ı Nakşibendiyye'den Mevlânâ Hâce Ahmed Cürçân bi-Yek-dest-i Mekki halîfelerinden, vâsil-ı ilâ'llâh Mevlânâ Hâce Şeyh Süleyman Kürdî Kuddise Sırrûhuma Hazretleri'nden makâm-ı letâif-i sitte (6) (letâif-i hamse dahi itibâr ederler) envârlarını [nurlarını] müşâhede ve emânet alıp, hicretin bin yüz altmış beş (1165) târihinde mürsidleri Şeyh Süleymân Efendi âzim-i dâr-ı bekâ eyleyip, ba'dehû Şeyh Sâdık Efendi işâretle Erzurum'a gidip ve onda tarîk-i Kâdiriyye erlerinden ikinci mürebbîleri Mevlânâ Hâce Şeyh Mahmûd el-Müştehir bi-Şems-i Bitlîsî (ks) Hazretleri'nden etvâr-ı seb'a esrarlarının müşâhedeyle "Cezbetun min cezebâtî'r-Rahmân." sırrı kendilerine zâhir oldukta "Yâ eyyuhe'l-mü'minûn!" nidâsıyla "Elâ inne evliyâ'allâhi lâ havfun 'aleyhim ve lâ hum yahzenûn." âyet-i kerîmesinin mânâ-yı (s. 9) hakîkati ma'lûmları olup, Müceddid-i Elf-i Sâni' ihvân-ı ilâhiyesiyle turûk-ı münşebâtından [şubelerinden] tarîk-i Nakşibendiyyü'l-Kâdirî-i Zembûriyye-i Sâdikiyye kolu 'unvânıyla müştehir olup sâhib-i kol olmuştur.

Vâridât: Sâdık Efendi ictihâd eylediği tarîkat-ı aliyye-i Zembûriyye'nin erkân ve usûlünü hâvi dört adet risâle-i tasavvufiye-i belîğası olup, isimleri Risâle-i Mergûb ve Risâle-i Ma'rifetü'n-Nefs ve Risâle-i Terbiye-i Sâlikîn ve Risâle-i Mahbûb olmakla yed-i müridânda mevcuttur.

Vaktâ ki bin yüz doksan beş (1195) sene-i hicriyesinde Âsitâne-i Aliyye'de Üsküdar'da Nûh Kuyusu civârında Alaca Minâre Mahallesi'nde kâ'in tarîk-i Nakşibendiyye ricâlinden Hacı Hüseyin Dede dergâh-ı şerîfnde post-nişînlük ve fukarâ hizmetinde bulunup, bin iki yüz on (1210) tarihinde yetmiş dört (74) yaşında hâk-i ıtırnâk [güzel kokulu toprak] olmakla kendi dergâhları türbesinde saklanmıştır. Kaddesa'llâhu sırrahu ve nefeanallâhu bi-fuyuzâtihim. Âmin.

Hâsıl-ı kelâm; tarîkat-ı hâcegân-ı Nakşibendiyye sülûku; zikr-i hafîde makâm cihetinden altı latîfe-i kalb ki; tasfiye-i rûh ve tarîkat-ı Kâdiriyye sülûkunu hâvi zikr-i cehrîde esmâ cihetinden yedi tavir ki; terbiye-i nefis olmağın [olmakla beraber], bu iki ciheti birleştirip mürîd ve sâlikânlarını râh-ı Hakk'a (s. 10) âsân-vechle vuslat ettirmeye ahsen-i tarîk bulmuşlardır. Ve dahi "Zikr-i Zembûrî" (Arı Zikri) yani "Tevhîd-i Nahîlî" nâmında kelime-i tevhîdi; cemiyet-i meclis-i müridânda; her sâlikin istidâdına göre ceहन kendi re'yyinde kırâatleri ictihâdiyla "Zembûriyye-i Sâdikiyye" kolu tâbir olunur. (s. 11)

Yahya Âgâh Efendi eserinde açıkça Muhammed Sâdık Erzincanî'nin Zembûriyye'nin pîri olduğunu ifade etmektedir. Nakşibendiyye'nin Müceddidî kolu ile Kadiriyye'nin Abdülvehhab kolunun terbiye metodlarını

birleştirerek Zenbûriyye ekolünü ortaya koyan Muhammed Sâdık Erzincanî, aynı zamanda Zenbûrî zikrini de içtihat etmiştir.

Yahya Âgâh Efendi eserinde Zenbûriyye'nin pîri Muhammed Sâdık Erzincanî'nin yanı sıra şeyhi Muhammed Haydar Bergamavî'nin de hayatını anlatmaktadır:

Ma'lûm ola ki Azîzim, Mürşidim, Mevlânâ Hâce eş-Şeyh el-Hac Hâfız Seyyid Muhammed Haydar bin Halil el-Müştehir bi-Abalı Hâfız (ks) Hazretleri'nin tevellüdüleri (doğumları) Aydın vilâyetinde Bergama kazâsında idi. (s. 135)

Mevlidi olan Bergama kazâsında hıfza çalışıp, hâfız-ı kelâmullâh idi. Ba'dehû Aydın vilâyetinde Kırkağaç kazâsına tahsîl-i ilme gelip, hem tarîkat-ı Nakşibendiyyü'l-Kâdiriyye'den Kırkağaçlı eş-Şeyh el-Hac Muhammed Emîn Efendi Hazretleri'ne intisâb eylemişler idi.

Ba'dehû Âsitâne-i Aliyye'ye gelip Fâtih civârında Çarşamba Medresesi'nde tahsîl-i ilimde iken, mürşidleri Kırkağaç'tan hicret edip Âsitâne-i Aliyye'de, Aksaray kurbünde, Şekerci sokağında bin iki yüz yetmiş bir (1271) [1854/55] senesi iki hâne alıp, müceddeden [yeniden] bir tekke inşâsıyla bânî-i evvel ve mütevellî-i şart-ı vâkif olmakla, Azîzim dahi nice seneler ilm-i şerîatta ve ilm-i âlette ve bâb-ı tarîkatta bez-i vücûd ile her ikisinden izn ü icâze ile zü'l-cenâheyn (iki kanatlı) idi.

Ba'dehû mürşidleri Şeyh Emin Efendi emriyle Akdeniz tarafına iki sene seyahate gidip ve etrafı geşt u güzâr (gezme) ederek Mekke-i Mükerrreme'ye varıp, Beytullâh'ı tavâf ve Arafat'ta vakfe durup "Lebbeyk Allâhümme lebbeyk!" nidâsıyla münâdî olmuştur.

Ba'dehû iki sene seyahati tamamında İstanbul'a geldikde, mürşidleri Kırkağaç'ta olan dergâhlarına teşrîfleriyle dâr-ı bekâyâ rihlet ve orada kendi dergâhlarında defnolunmuştur. Ba'dehû şart-ı vâkif üzere halîfesi Şeyh Seyyid Muhammed Haydar Efendi; mürşidlerinin İstanbul'da olan dergâhlarına post-nişinlik hizmetinde karar eylemiştir. (s. 136)

Burada bilgi karışıklığına yer vermemesi açısından bir açıklama yapmak gerekir. Muhammed Emin Kırkağaçî, vefatından evvel Kırkağaç'a dönerek oradaki tekkeye postnişin olmuş, vefatına kadar oğlu İbrahim Efendi, vefatından sonra Muhammed Haydar Efendi tekkede postnişin olmuştur.

Muhammed Haydar Bergamavî Kırkağaçî Tekkesi'nin şeyhi Muhammed Emin Kırkağaçî'nin halifesidir. Yahya Âgâh Efendi'nin eserinde yer verdiği silsilelere göre Zenbûriyye'nin yanı sıra Kadiriyye'nin farklı kollarından da hilafeti vardır.

Yahya Âgâh Efendi eserinin son bölümünde de tarîkate girmesini, kendisine verilen emanetleri ve Erdi Baba Tekkesi'nin inşa sürecini anlatmaktadır:

Âsitâne-i Aliyye'de Sultân Bâyezid civârında, Mürekkepçiler Kapısı'nda kâ'in dükkânda pederimden mevrûs miskyağcılık sanatında bulunduğum hâlde, hizmetlerinde bulunduğum Aksaray'da Şekerci Sokağı'nda Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendiyyü'l-Kâdiri-i Zenbûriyye'den Kırkağaçlı Şeyh Muhammed Emin Efendi Halîfesi ve post-nişini Şeyh Hâfız Seyyid Muhammed Haydar Efendi Kuddise Sırruhumâ Hazretleri'nin tarîkat-ı (s. 141) aliyyesine muhib olduğum târih: Fî Rebîu'l-evvel 1284 ve fî 22 Haziran 1283 [4 Temmuz 1867 Perşembe]

Ba'dehû iksâ-i arakiyye ve inâbe ve ahd-i mîsâk ve mübâyea-i yedullâh târihi: Fî 10 Şevvâl 1293 ve fî 22 Teşrîn-i evvel 1292 [29 Ekim 1876 Pazar]

Ba'dehû müjgânî sikke-i Kâdiriyye iksâ ve bend-i meyân-ı kemer-i ihsân olunduğu târih: Fî 17 Rebî'ü'l-evvel sene 1298 [17 Şubat 1881 Perşembe]

Ba'dehû esmâ-i seb'a ve Hatm-i Hâcegân'a mezûn eylediği izin-nâme ve telkîn târihi: Fî 6 Şevvâl sene 1301 [30 Temmuz 1884 Çarşamba]

Ba'dehû hilâfetnâme icâzesi tomarının tahrîri târihi: 15 Rebî'ü'l-âhir sene 1303 ve fî 9 Kânûn-i Sânî sene 1301 [21 Ocak 1886 Perşembe]

Ba'dehû iksâ-i tâc-ı şerîf müjgânî ve destârlı (yeşil fenâi olarak) ve ilbâs-ı hırka ve meyân-bend-i kemer ve ta'lik-i ridâ-i şerîf ve tâlîm ve telkîn-i hilâfet icrâsı târihi: Fî 21 Cemaziye'l-evvel sene 1303 ve fî 13 Şubat sene 1301 [25 Şubat 1886], yevm-i Perşembe, dergâhda mahfil

Ba'dehû yedi dilimli pamuklu ve istivâsı düğmeli, rengi beyaz ve tûlbendi yeşil, imâme olarak iksâ eylediği: Fî 5 Recep sene 1303 [9 Nisan 1886 Cuma]

Ba'dehû Âsitâne-i Aliyye'de Dâvûd Paşa Mahallesi'nde kâ'in Erdi Baba Dergâhı arsasını müşidimin hüsn-i nazar-ı teveccühüyle uhdeme bâ-berât-ı âlî-şân tevcihi târihi: Fî 22 Zilhicce sene 1306 ve fî 15 Ağustos sene 1305 [19 Ağustos 1889 Pazartesi] (s. 142)

Ba'dehû Azîzim'in emriyle dergâhın inşâsına bed' edip, tamamında kendileri rihlet etmekle zükûr evlâdı (erkek evlat) olmadıktan, Azîzim'in kendi dergâhları dahi vakfiyye-i şer'î mûcibince ben bendesine kalmıştır. Lâkin kendilerinin himmet ve nutk-i âlileriyle Erdi Baba Tekkesi inşâ olunduğu hasebiyle gönle gelen bu olmuştur ki "Benim dergâhım senindir, sen benim dergâhıma tama' edip sâhib olma, sana ihsân olunan dergâh bi-garaz sana kifâyet eder. Zîrâ burası sana yaramaz." gibi anlaşılma ben dahi bizim tarîkimizden diger bir halîfe bulunmadığı ecilden, sâ'ir tarîk-i Kâdiriyye kolundan bir şeyh-i kâmile, bu dergâhın eşyâsıyla ve çeyiziyle berâber keff-i yed (el çekmek) etdiğim târih: Fî gurre-i Şâban sene 1307 [23 Mart 1890] yevm-i Cuma Ertesi, Meclis-i Meşâyih'te.

Ba'dehû ol şeyhin 'uhde-i tasarrufundan kırk sekiz gün sonra fî 18 Ramazan sene 1307 [8 Mayıs 1890] Çarşamba günü vakt-i zuhrda (öğle vakti) ihrâk-ı bî'n-nâr olmuşdur [yangında yanmıştır]. Fefhem.

Ba'dehû Erdi Baba Dergâhı'nı kendi malımdan mücerreden inşâsı, harem ve selâmlık, altı oda ve bir tevhd-hâne ve bir 'adet türbeyi müstemil olmakla derûnuna nakleddiğim târih: Fî 17 Rebî'ü'l-evvel sene 1307, fî 30 Teşrîn-i Evvel sene 1305 [11 Kasım 1889] yevm-i salı.

Ba'dehû dergâhın küşâdı (açılışı) Azîzim'in vefâtından bir erbain çıktıkda, iclâs-ı post cemiyeti icrâ olunduğu târihi: 11 Recep 1307 ve fî 5 Şubât sene 1305 [3 Mart 1890] yevm-i pazar. (s. 143)

Yahya Âgâh Efendi seyr ü sülûkunu aşama aşama bu şekilde kaydetmiştir. Meclis-i Meşâyih kayıtlarında da yer aldığı şekilde, Muhammed Haydar Bergamavî'den sonra Kırkağacî Tekkesinin postnişinliğinden ferâgat etmiş ve Erdi Baba Tekkesini inşâ ederek vefâtına kadar o tekkede vazifesini sürdürmüştür.

Zenbûriyye'ye dair biyografik bilgilerin yanı sıra eserin içerisinde tarîkata bağlanmanın gerekliliği, hafî ve cehrî zikrin gerekliliği, tevellâ, teberrâ, intisâb, teveccüh, murâkabe, râbita, mücâhede gibi farklı konulara

değnilmektedir. Bazı bölümlerde tarikat yolunun salıklarına nasihatlerde de bulunan Yahya Âgâh Efendi; tekke ve zaviyelerde son dönemlerde görülen sorunlara da işaret etmektedir:

Eğer sen muhibb-i tarîk olup sâlik olmak ârzü edersen, ibtidâ sana lâzım olan; intisâb ve inâbe ve 'ahd-i mîsâk ve mübâyaa-i yedu'llâhda muhabbet ettiğin turûk-ı 'aliyyenin kâmillerinden bir mürşid-i kâmile teslim olasın. Eger bilemez isen; tahkîk ve tecessüs edesin ki bir meşâyîhe intisâb edip hizmet etmiş mi ve kaç sene hizmetinde bulunmuş ve yed-i sâdik mıdır, kâzib midir ve sırr-ı hilâfet-i emânet almış mıdır ve ilbâs-ı tâc-ı hırka ve seccâdesi var mıdır? Eger var ise kimdendir ve ol dahi kimdendir ve ol dahi kimdendir? Bunları taharrî edip [soruşturup] dikkatle anlamak lâzımdır. Çünkü insanın geri kalan mahlûkât üzerine olan fazîleti; nutuk ve 'akıldır. Akıl ve fikir ile muhâsib olasın, zîrâ saâdet ârzü ederken şekâvete uğrarsın. Ve dahi darb-ı meseldir ki "Dimyat'a pirince giderken hânendeki bulgurdan olursun." Çünkü bu zamanda yol uğruları [kesicileri] çoktur. Şöyle ki kimisine babasından miras olarak tekke kalmakla şeyh olmuştur. Ve kimisine rütbe-i 'aliyyesinden dolayı hâtır için ilbâs-ı tâc-ı hırka olmuştur. Ve kimisine ağniyâlığına tama'an [zenginlinliğine binâen] bir tekke arsası (s. 15) mahlûlundan [boşta kalmış tekkeden] verilip, ol arsayı inşasıyla beraber şeyhlik rütbesine nâil olmuştur ve kimisine mu'accir cerrârlığından [zorbalığından] def-i belâ için bir tekke verilip, "Ben şeyhim." diye makâm-ı posta geçip oturmuştur.

Beyit

Her Ali Haydar degil her seyfe denmez zülfikâr,

Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ zülfikâr

Diğer Beyit

Çok riyâkar var velî görünür,

İbn Mülcem gibi 'Alî görünür

Diğer Beyit

Muhabbet âteşi peydâ olur çakmağı çakmakdan,

Velâkin kav alır isen al erbâbdan alma alçakdan

Hâlbuki bunların başlarında olan 'arakiyye ve tâclarına aldanmayasın. (s. 16)

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına giden süreçte tekkelerdeki farklı problemler değişik şekillerde dillendirilmiştir. Bu problemlerden biri de ehil olmayan kişilerin tekkelerde söz sahibi olmasıdır. Bu sorundan dert yanan Yahya Âgâh Efendi; tarîkata girecek kişinin bağlanmak istediği kişiyi iyice araştırmasını tembih etmektedir zira bazı tekkelerde beşik şeyhliği olarak da bilinen babadan oğula postnişinlik intikali farklı boyutlara ulaşmış, bazılarında da rütbesi yahut zenginliği dolayısıyla şeyhlik payesi verilmiştir.

Yahya Âgâh Efendi nasihatlerine farklı bölümlerde de devam etmektedir. İslam tarihi ile alakalı tartışmalı bazı konuları anlattıktan sonra şu uyarıyı yapmaktadır:

Ammâ ba'd ey sâlik-i râh-ı Hudâ! [Sana lâzım olan] Bâlâda zikrolunan Ashâb-ı Resûlullâh (sas) ile münâfıklar beynlerinde vâki olan mübâheseleri (s. 60) bilip de kâle almamaktır ve onların haklarında

bir kelâm söylememektir. Zîrâ bunlar gibi şeyler dervîşin sülûkuna mâni' olan keyfiyetlerdir ki sâliki yolundan alıkor.

Ve Kitâb-ı Reşehât'den naklolunur ki Nakşibendiyye ricâlinden Abdullâh Tâşkendî Hazretleri'nden su'âl etmişler ki "Dost kande bulunur?" Buyurmuşlar ki "Yürü düşmândan gönlünü kaldır, dostu talebe ne hâcet!" Be-dürüstî cemî-i ricâlullâh işbu bahisleri kaleme almamışlardır. Çünkü Allah Teâlâ Hazretleri seni senden sorar. Zeyd'i Amr'dan sormaz ve bu bahislerden muhâkeme etmez. Sana lâzım olan mâdem ki dervîşsin, erkân-ı tarîkatı ve hizmet-i meşâyihî öğrenmek lâzımdır. Zîrâ onlar tarîkat-ı 'aliyyenin âdablarıdır. Nitekim şerîat-i mutahharânın ahkâmı namazda ve abdestde ta'dîl-i erkâna riâyet olmaz ise fukahâ kavlince ol namaz, namaz olmaz ve tarîkatta dahi pîrân ve azîzânın ictihâd eyledikleri usûl ve edebe riâyet olmaz ise, ta'dîlden hâric kalmış olur, murâdına vâsil olamaz. Zîrâ tarîkatta duhûlden murâd; edebe riâyetle ahlâk-ı hamîde sâhibi olmaklıdır ki ol dahi pîrân efendilerimizin ictihâd eyledikleri sünnetlerini edâ etmekle olur. (s. 61)

Yahya Âgâh Efendi; 1904 tarihinde tamamladığı eserine bazı ilaveler de yapmıştır. Tarîkatlara dair devran, sema, mescidlerde zikir yapmak gibi konulardaki fetvaların ardından, "Dört Kapı Üzerine Kırk Makam", "Beyân-ı Gusl-i Sâlikîn" gibi bölümlerle kısa eklemeler getirilmiş ve "Beyân-ı Hacc-ı Sûrî ve Tavsiye-i Hacc-ı Mânevî" bölümüyle eser tamamlanmıştır.

3. MERÂSİM-İ USÛL-İ İKRÂR VE İLBÂS

Yahya Âgâh Efendi bu risâlenin yazılma sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

Âsitâne-i Aliyye'de Erdi Baba dergâh-ı şerîfi post-nişni hakîrû'l-âsî Şeyh Yahya Âgâh bin Sâlih İstanbulî olup bazı tarîkat-ı 'aliyyelerde intisâb ve inâbe ve bi'ât ve mübâyâa-i yedullâh ve ilbâs-ı tâc-ı hırka ve hilâfet ve posta iclâsları hem-tarîk oldukları hâlde usûllerinde birbirine muhâlif görülüp, fakîr dahî mürşidimden ahz ve telakkî eylediğim üzere işbu risâlenin te'lîfine ibtidârla [başlamakla] "Merâsim-i Usûl-i İkrâr (s. 2) ve İlbâs-ı Tâc-ı Hilâfet" nâmıyla teberrûken tahrîr olunmuşdur. (s. 3)

Tarîkat-nâme kaleme almasından da anlaşılacağı üzere Yahya Âgâh Efendi tarîkatların kendi usûllerine uymalarına çok önem vermektedir. Aynı tarîkattan olanların dahi kendi usûllerini farklı şekillerde icra ettiğini gören Yahya Âgâh Efendi, buna binaen *Merâsim-i Usûl-i İkrâr ve İlbâs* risâlesini yazmıştır.

Risâlesinde bi'ât, müjgânlı sikke tekbîri, tâc, hırka, kemer, ridâ, hilâfet gibi merasimlerin nasıl icra edileceğini detaylarıyla anlatan Yahya Âgâh Efendi; posta iclâs merasiminden bahsetmeden evvel uyarılarda bulunmakta ve eserin telif sebebine dair başka bir açıklama da getirmektedir:

Lâyiha

Ve dahi tarîkat-ı 'aliyyelerde hîn-i ikrâr-ı bi'ât ve icrâ-yı hilâfetlerinde meydâna getirilen birtakım merâsim ki cümle sûrettir. Bu sûretin vaziyeti esâsen ma'nâyı bulmak içindir. Aceptir ki ne revâ zamânünâ! Ma'nâyı bulmak degil sûret bile zâyî olmaktadır. Çünkü sûretin vaziyeti ne ma'nâyı ma'tûf idüğünü bilir kani [hani]. Pek nadir kalıp, bilmeyenler ise erbâbından öğrenmeyi dahi kendilerinin uluvv-i cenâblarına münâsib (s. 66) göremezler. Ey 'azâz-i men! Fe'l-yeteemmel.

İntihâ-i Kelâm

Ma'lûm ola ki bâlâda tahrîr olunan tarîkat-ı 'aliyyelerin rûkn-i a'zamı olan ikrâr-ı ahd-i misâk ve bi'ât-ı yedu'llâh ve iksâ-i ilbâs ve icrâ-yı sırr-ı hilâfetlerinin meydân-ı erkâna getirdikleri birkaç nev' usûl ve kavâid-i merâsimleri ve hem-tarîk olanlar dahi icrâlarında birbirine muhâlefetleri görülmekle; züvvâr ve avâm ve ashâb-ı turûk dahi birtakım kıl u kâli mûcib olup, fakîr dahi bu muhâlefetlerine vicdânî kâ'il olmadığından ve müterizân ve münkirân zümresinin dahi i'tirâzlarına tahammülü asîr olduğu ecilden, işbu risâlede ismi ve resmiyle tahrîr olunan (...) (s. 67)

Tarîkatın usûllerini anlatan Yahya Âgâh Efendi, surette kalmamak gerektiğini, aslolanın mana olduğunu beyan etmekle birlikte artık surete yani görünüşteki icra şekline dahi itibar edenin zor bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre görünüşteki gereklilikleri dahi bilen az kalmış, bilmeyenler de bilenlere müracaat etmeyen bir durumdadır. Bu sebeple aynı tarîkattan olanlarda dahi farklı icralar söz konusu olmuştur.

Yahya Âgâh Efendi ara bir bölümde miraç hadisesiyle alakalı farklı sorulara cevaplar aramış, sonrasında posta iclâs merasimi gibi bazı merasimleri anlatarak eserini 5 Nisan 1905 Çarşamba günü tamamlamıştır. Yahya Âgâh Efendi eseri yazarken faydalandığı kitapları kaynakça mahiyetinde son kısma eklemiştir:

1. Ma'rifetnâme – Kâle eş-Şeyh İbrâhim Hakkı Efendi
2. Semerâtü'l-Fuâd – Kâle Sarı Abdullah Efendi
3. Tuhfe-i Ömeriyye Vesimiyye – Kâle eş-Şeyh İsmail Hakkı Efendi (s. 78)
4. Hamzaviyye risâlesinde – Kâle eş-Şeyh La'lizâde Abdülbâki Efendi
5. Müzekki'n-Nüfûs– Kâle eş-Şeyh Eşrefzâde Abdullah er-Rûmî
6. Muhammediyye kitabında– Kâle eş-Şeyh Yazıcızâde
7. İzâhu'l-Merâm – Kâle eş-Şeyh el-Hacc Abdullah Efendi
8. Ukûd-i Lü'lüyye – Kâle eş-Şeyh Abdülğânî Nablusî
9. Cevâhirü't-Tâc – Kâle eş-Şeyh Selaheddîn Uşşâkî
10. Miftâhu'l-Kulûb – Kâle eş-Şeyh Şemseddîn Nûrî Efendi
11. Riyâzü'l-Mûkinîn – Kâle İhyâ-yı Ulûm Mütercim Eyüb Sabri
12. Risâle-i Sâdikiyye – Kâle eş-Şeyh Muhammed Sâdık Erzincanî
13. Risâle-i Emîniyye – Kâle eş-Şeyh Muhammed Muntazır el-Mekkî
14. Hutbetü'l-Beyân – Kâle eş-Şeyh Seyyid Sunullah el-Gaybî
15. Behce-i Sâlikîn – Kâle eş-Şeyh Ebû Sa'îd Ebu'l-Hayr
16. Risâle-i Ehadiyye (Vahdet-i Vücûd) – Kâle eş-Şeyhü'l-Ekber Muhiddîn Arabî
17. Erkân-ı (Âdâb) Halvetiyye – Kâle eş-Şeyh Seyyid Yahya Şirvânî
18. Minhâcü'l-Fukarâ – Kâle eş-Şeyh Rusûhiddîn İsmâil Ankaravî (s. 79)
19. Ğâmizi'l-Acâib – Kâle eş-Şeyh Harmandâr Ali Baba
20. Mir'âtü'l-Makâsîd – Kâle Seyyid Ahmed Rif'at Efendi
21. Hâşim Baba – Divân-ı Belâğat-unvânında
22. Gül-âbâd risâlesinde – Kâle eş-Şeyh Ali el-Vâhidî
23. Kisve-i Ma'rifi'de – Kâle Sâbit Efendi Risâlesi'nde

24. Tasavvuf-i Hakîkî - Nâm risâlesinde
25. Merkâb-ı Merâtib – fî-Menâkıb-ı Abdülkâdir (rha)
26. Kelâm'da – Arif-i billâh vâsıl-ı ilâllâh
27. Kelâm'da – Kutbü'l-ârifin Gavsü'l-vâsilîn
28. Sûre-i Nûr tefsîrinde – Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-ard
29. Vukûf-i Kalbî risâlesinde – Kâle eş-Şeyh Müftîyü'l-Hâs Nakşibendî
30. İrşâd-nâme Hakikat-ı Muhammediyye – Kâle eş-Şeyh Osman Hakîkî
31. Mi'râcü'l-Beyân Vahdet-i Vücûd – Kâle eş-Şeyh ibn Müftî Manzûme
32. Ma'rifetü't-Tarîk'te – Kâle eş-Şeyh Belhî Hâşim, Abdullâh Dehlevî halîfesi
33. Miftâhü'l-Müşkilât Risâlesinde – Kâle Şeyh İbrâhim Dîvâne, sahîfe 77 (s. 80)

4. USÛL-i MUKÂBELE-i ŞERÎF

Yahya Âgâh Efendi'nin bu risâlesi dergâhlarının mukâbele günlerinde ve gecelerinde icra olunan Zenbûriyye usûlünü içermektedir. Bu risâlenin başında da Yahya Âgâh Efendi eseri telif sebebini açıklamaktadır:

Ey tâlib-i râh-ı hakikat! Mâlumun olsun ki dergâhımız ve kiblegâhımız ve hankâhımız “Tarîkat-i Aliyye-i Nakşibendiyyü'l-Kâdiriyye-i Zenbûriyye-i Sâdıkiyye” olup Âsitâne-i Aliyye'de Aksaray kurbünde Şekerci Sokağ'ında bâni ol sâhib-i vakf büyük azîmimiz Kırkağaçlı el-Hacc Mehmed Emin Efendi (ks) Hazretleri'nin inşâ eylediği dergâh-ı şerîfi olup ve yevm-i mahsûsu dahi Pençsenbe günü olmak üzere vakfiyesi mevcuttur. Ve bir dahi İzmir ki Aydın vilâyetinde Kırkağaç kazasında bu dahi kendi vakfı olarak “Tarîkat-i Aliyye-i Nakşibendiyyü'l-Kâdiriyye-i Zenbûriyye'den el-Hacc Mehmed Emin Efendi Dergâhı” diye meşhûrdur ve kendilerinin medfeni dahi ondadır. Ve diğer kiblegâhımız olan Âsitâne-i Aliyye'de Haseki kurbünde Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi'nde Davud Paşa Mahallesi'nde kâin “Erdi Baba” zâviyesinin yevm-i mahsûsu pazar günü olduğu (s. 2) hâlde fakir dahi fukara hizmetinde postnişin bulunduğum hasebiyle işbu “Usûl-i Mukâbele” risâlesini “Âyin-i Nakşibendiyyü'l-Kâdiriyye-i Zenbûriyye” üzere tahrîr olunmuştur.

Pes imdi! Şeyhim, Azîm ve Mürşidim eş-Şeyh el-Hacc Hâfız Muhammed Haydar Bergamavî el-Müştehir “Abalı Hâfız” an Şeyhi el-Hacc Mehmed Emin Kırkağacî Kaddesallâhu Esrârahumâ Hazretleri'ne yirmi beş (25) seneyi mütecâviz hizmetinde manzûrum olan Tarîk-i Zenbûriyye'ye mahsus icrâ eylediği âyin mukâbelesinde usûlünü munderictir ki; teselsülen tarîkimizden gelen hulefâ ve dedegân ve dervişâna güç olmayıp âsân olmak üzere iş bu risâle-i münîf bi-himmet-i pîrân-ı azîzân ihvan-ı bâ-safâya hediye olunmuştur ki; onlar dahi bizleri hayır duâ ile yâd edeler. (s. 3)

Yahya Âgâh Efendi eserin devamında kendi usûllerine göre Hatm-i Haccan, kuuden yani oturarak kelime-i tevhîd, ism-i Hayy, ism-i Hu, her gece icra edilen yatsı usûlü, hafta günlerine mahsus sabah usûlü, kandil gecelerinde icra olunan mukâbele usûlü ve edilen duaları detaylarıyla açıklamaktadır.

Risâlenin içerisinde Yahya Âgâh Efendi Muhammed Sâdık Erzincanî'nin ictihadı olan Zenbûrî zikrinin nasıl icra edildiğini de şu şekilde anlatmaktadır:

Beyân-ı Zikr-i Zenbûrî Usûlü

Ma'lûm ola ki "Zikr-i Zenbûrî" ki "Tevhîd-i Nahî" dahi denir. İhvanla kırâatında bal arısı gibi inilti peydâ olduğu için bu nevi zikru'llâh alem olmuştur. Pes imdi! Dergâhlarımızın yevm-i mahsûsunda cemiyet-i ihvânla bazı haftalarda dördüncü ve beşinci sayfalarda mezkur olan Hatm-i Hacegân tamamında "li'llâhi'l-Fâtîha" deyip salavât ve sûre kırâatından sonra Şeyh Efendi cehren azîmetini kırâate bed ile ihvânla berâber "Allah ve bi-tevfiki'llâh ve bi-inâyeti'llâh ve bi-icâzeti enbiyâi'lâah ve evliyâi'llâh lâ ilâhe illa'llâh ve bi-şehâdeti halkillâh eşhedü en la ilâhe illa'llâh lâ ilâhe illa'llâh lâ ilâhe illa'llâh." deyip durular.

Birinci şavt: Bi-ma'nâ beyti tavâf etmek, mükerrer dolanmak. Şeyh Efendi "Muhammedün Resûlu'llâhi hakkan ve sıdkâ. Eûzu bi'llâhi mine's-şeytânî'r-racîm. Bî'smi'llâhi'r-rahmânî'r-rahîm. Fa'lem ennehu lâ ilâhe illa'llâh." deyip ihvân dahi cümle beraber cehren kendi re'ylerinde muhavvel ve muhayyer oldukları hâlde istidâtlarına göre kimisi bir nefeste beş tevhîd, kimi bir nefeste dokuz tevhîd ve kimi bir nefeste yirmi bir tevhîd sürerler. Tâ şol vakte degin Şeyh Efendi "İlla'llâh." diyene kadar.

İkinci şavt: Ba'dehû Şeyh "Bismillâhirrahmânirrahîm. Kul huva'llhu ehad." der. İhvan dahi hafîde İhlâs-ı şerîfi tamâm eder. Ve yine Şeyh (s. 14) "Bismillâhirrahmânirrahîm. Kul huvallahu ehad." der. İhvan dahi hafîde İhlâs-ı şerîfi tamâm eder. Ve yine Şeyh "Bismillâhirrahmânirrahîm. Kul huvallahu ehad." der. İhvân dahi hafîde İhlâs-ı şerîfi tamâm üç defa tekrar eyledikde ve yine Şeyh dördüncüde "Bismillâhirrahmânirrahîm. Fa'lem ennehu lâ ilâhe illa'llâh." deyip, bâlâda zikrolunan vech üzere ihvân kendi re'ylerinde muhayyer oldukları hâlde istidâtlarına göre okurlar.

Üçüncü şavtta: Yine Şeyh "Bismillâhirrahmânirrahîm. Kul huvallahu ehad." der. Minvâl-i meşrûh üzere tekrâr edilir. Lâkin bu Zikr-i Zenbûrî'nin hatmi; ihvânın kesretine göre üç şavtda 'adet miktarı tahminen kırk bin (40.000) yâhut yetmiş bin (70.000) olmak gerekdir. Keyfe mâ yeşâ Şeyh'in re'yine menûttur [bağlıdır]. Ba'dehû "Fa'lem ennehu lâ ilâhe illa'llâh." dedikde bâlâda altıncı sahîfede tahrîr olunan usûl üzere müttefikân yani cümle ihvân savt-ı vâhid üzere kelime-i tevhîd ki "Lâ ilâhe illa'llâh." sürerler ve Nâşir efendiler kasâ'ide bed' ederler.

Ve Bir Nev' Dahi

Şeyhin re'yine menûtdur ki bazı haftalarda ihvânın kesrine göre "Hatm-i Hacegân" kırâ'atından sonra Evrâd-ı Kâdirî'yi dahi tilâvet edip "An ashâbi Resûli'llâhi ecmaîn." denildikte Zikr-i Zenbûrî'ye bed' olunur. (s. 15)

Zenbûrî zikrini bu şekilde açıklayan Yahya Âgâh Efendi; üç eserinde de kendisine ait şu beyte yer vermektedir:

Beyit

İhvân-ı bâ-safâya işbu risâle yâdigâr,
Cürmümü afv eyleye ol ganî perverdigâr

SONUÇ

Zenbûriyye hakkındaki az sayıda çalışma Muhammed Sâdik Erzincanî ve Şeyh Sâdik Efendi Tekkesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Mevcut durumda Yahya Âgâh Efendi'ye de değinen çalışmalar olmakla birlikte, Yahya Âgâh Efendi'nin yalnızca bir kitabına dikkat çekilmekte, elimizdeki diğer eserlerinden sadece Tarîkat-nâme-i

Zenbûriyye-i Sâdıkiyye'nin çok küçük bir bölümüne yer verilmektedir.

Çalışmalarımız neticesinde; Yahya Âgâh Efendi'nin "Tarîkat-nâme-i Zenbûriyye-i Sâdıkiyye", "Merâsim-i Usûl-i İkrar ve İlbas" ve "Usûl-i Mukâbele-i Şerîf" isimli üç eseri farklı boyutlarıyla incelenmiştir. Üç eserin de müellifin kendi dilinden yazılma sebepleri açıklanmış, eserlerin kendi bağlamlarındaki önemlerine değinilmiştir.

Tarîkat-nâme-i Zenbûriyye-i Sâdıkiyye; Zenbûriyye ile alakalı biyografik bilgileri içermesi ve tekkelerde son dönemde görülen sorunlara değinmesi açısından önem arz etmektedir. Merâsim-i Usûl-i İkrar ve İlbas; Zenbûriyye'de icra edilen merasimleri detaylı bir şekilde anlatması ve yine son dönemlerde tekkelerdeki usûllerle alakalı bazı karışıklıkları söz konusu etmesi ile ön plana çıkmaktadır. Usûl-i Mukâbele-i Şerîf ise; Zenbûrî zikrinin nasıl icra edildiğini detaylı bir şekilde anlatan bildiğimiz ilk eserdir.

KAYNAKÇA

- Atasoy, Nurhan (2016). *Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarîkat Giyim-Kuşam Tarihi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay.
- Çıtak, Mehmet Fatih (2015). *Ben Dervişim Diyene: Mürşid-i Dervişan ve Terbiyenâme'den*. İstanbul: Sufi Kitap Yay.
- Erzincanî, Muhammed Sadık (2013). *Risâle-i Mahbub: Nefsin Şehirleri*. hzl. Yusuf Turan Günaydın. İstanbul: Büyüyenay Yay.
- Erzincanî, Muhammed Sadık (2014). *Risâle-i Ma'rifetü'n-Nefs: Nefs Bilgisi*. hzl. Aytekin Yıldız. İstanbul: Büyüyenay Yay.
- Erzincanî, Muhammed Sadık (2014). *Risâle-i Terbiyenâme: Terbiyenâme*. hzl. Aytekin Yıldız. İstanbul: Büyüyenay Yay.
- Erzincanî, Muhammed Sadık (2015). *Tevbe Risâlesi: Risâle-i Mergube*. hzl. Aytekin Yıldız. İstanbul: Büyüyenay Yay.
- İslambolî, Yahya Agah bin Salih (2006). *Tarîkat Kıyafetleri*. hzl. Mehmet Serhan Tayşi, Mustafa Aşkar. İstanbul: Sufi Kitap Yay.
- İstanbulî, Yahya Agah bin Salih. *Tarîkat-nâme-i Zenbûriyye-i Sâdıkiyye*. İBB Atatürk Kitaplığı. Yazma Eserler. 297.7 1322 H. 1: 1b-116a.
- İstanbulî, Yahya Agah bin Salih. *Merâsim-i Usûl-i İkrar ve İlbas*. Milli Kütüphane. 06 Mil Yz. A 8037: 1b-43a.
- İstanbulî, Yahya Agah. *Usûl-i Mukâbele-i Şerîf*. Koyunoğlu Kütüphanesi. 11881: 1a-18b.
- İstanbulî, Yahya Agah bin Salih (2014). *Mecmuatü'z-Zaraif Sandukatü'l-Maarif*. hzl. Mehmet Serhan Tayşi. İstanbul: Hassa Mimarlık.
- Koçyiğit, Ömer (2012). "Üsküdar'da Bir Sosyal Müessese Örneği: Alaca Minare Tekkesi ve Haziresi". *7. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*. ed. Süleyman Faruk Göncüoğlu. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü. 54-74
- Köseoğlu, Mehmet Akif (2016). *İstanbul'un 100 Tekkesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay.
- Tosun, Necdet (2011). "Nakşibendiyye Tarîkatının Kimliği ve Yayılışı". *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceylan. İstanbul: İSAR Yay. 611-692
- Tosun, Necdet (2018). "Nakşibendiyye ile Kadiriyye Arasında Bir Tarîkat: Zenbûriyye'nin Kısa Tarihi". *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*. ed. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı. İstanbul: İSAR Yay. 835-850
- Yorgancıoğlu, Salim (2004). *Üsküdar Dergâhları*. İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı Basın Yayın Halkla İlişkiler Müdürlüğü & Üsküdar Araştırma Merkezi.

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

İRAN'DA OSMANLI ARAŞTIRMALARININ DURUMU: İRAN ÜNİVERSİTELERİNİN OSMANLI TARİHİ KONULU TEZLERİNİN İSTATİSTİKSEL VE ÖZNEL ANALİZİ

Reza Dehghani¹ - Fariborz Mohammadkhani²

ÖZ

Günümüzde Türk, İslam ve dünya tarihi araştırmalarında önemli bir yeri olan Osmanlı çalışmaları, dünyanın farklı üniversite ve bilim merkezinde birçok bilim adamı ve akademisyen için araştırma konusudur. İran ve Osmanlı hükümetleri arasındaki köklü tarihsel, kültürel ve komşuluk bağları nedeniyle, yaklaşık yirmi yıldır, Osmanlı tarihiyle ilgili araştırmalar İranlı akademisyenlerin dikkatini çekmiştir. Bunun sonucu ise İran'da Osmanlı çalışmaları alanında çok sayıda eser yayınlanmıştır. Ancak bu çalışmaları tamamlayıcı olan, Osmanlı tarihi, alanındaki araştırma koleksiyonlarının değerlendirilmesinde kullanılması gereken scientometrics konusudur. Bu nedenle bu çalışma, İran üniversitelerinde yapılmış olan Osmanlı konulu tezleri nitel ve nicel yöntemlerin bir karışımı olan sentetik bir yaklaşıma dayanarak, bilimsel bir bakış açısıyla odaklanmayı ve son olarak, İran akademik tezlerinde son yirmi yılda Osmanlı çalışmalarının ilgi görme nedenlerinin ne olduğunu ve Osmanlı tarihi neden Osmanlı çalışmalarının diğer dallarına göre daha fazla ilgi görüyor sorularını cevaplamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Osmanlı araştırmaları, akademik tezler, Osmanlı tarihi, scientometrics.

The State of Ottoman Research in Iran: A Statistical and Specific Analysis of the Theses of Iran Universities on Ottoman History

ABSTRACT

Ottoman studies are considered as a prestigious field in the Turkish and Islamic researches, in which many historians are doing researches on. It is approximately two decades that the attention of Iranian scholars are attracted to the Ottoman history due to the historical and cultural commonalities between the Iranian and Ottoman governments. The complementary to these studies is the category of scientometrics used in the evaluation of researches in Ottoman studies. This paper tries to focus on the theses of universities by the point view of scientometric emphasizing a mixture of qualitative and quantitative methods. Theses about Ottoman History in the universities of Iran are surveyed, and answered the question that what the causes of Ottoman studies growth are in the Iranian academic theses during the last two decades, and why the focus on the Ottoman history is greater than the other branches of Ottoman studies?

Keywords: Iran, Ottoman Studies, theses of universities, Ottoman history, scientometric.

¹ Doç. Dr, Tebriz Üniversitesi ve Tahran Üniversitesi, Tarih Bölümü, Dünya Çalışmaları Fakültesi, rdehghani@ut.ac.ir, ORCID ID: 0000-0003-1509-3134.

² Fariborz Mohammadkhani, Tebriz Üniversitesi'nden Dünya Tarihi mezunu, Tebriz, fariborzmohamadkhany@gmail.com, ORCID ID: 000-00002-6987-3788

GİRİŞ

Osmanlı ve özellikle Osmanlı tarihi çalışmaları, yaklaşık yirmi yıldır İranlı akademisyenlerin ve öğrencilerin dikkatini çeken önemli bir çalışma alanıdır ve son on yıldır bu alandaki araştırma çalışmalarının sayısı önemli ölçüde artmıştır. Bu çalışmanın amacı İran üniversitelerinde yapılan tezlere odaklanarak Osmanlı ve özellikle Osmanlı tarihi ile ilgili yapılan çalışmaların durumunu incelemektir. Bu bağlamda, yüksek lisans ve doktora tezleri dahil olmak üzere üçte biri Osmanlı tarihine odaklanmış yaklaşık 900 tez incelenmiştir. Bu araştırma bir çeşit scientometrics çalışmasıdır.

Scientometrics, burada Osmanlı çalışmaları gibi bir çalışma alanının durumunu nicel ve nitel olarak incelediğimiz bilimi ölçme ve analiz etme bilgisidir ve bu alanda "Kim, nerede, ne işe yarıyor?" Sorularını cevaplıyor. Bu tür çalışmalar, çeşitli bilim alanlarında etkili bireyleri ve kuruluşları, ortaya çıkan yeni araştırma konularını, zaman içinde alanların gelişimindeki eğilimleri veya bilimsel ürünlerin coğrafi ve örgütsel dağılımını incelemeyi ve sonuçta insan bilgisini geliştirmeyi içerebilir (Leydesdorff & Milojević 2015: Subsection 85030).

Diğer bir deyişle, scientometrics, bilimsel bilgilerin üretilmesi, dağıtılması ve kullanılması ve bu sürecin planlama, politika oluşturma, tanıtım ve bilimsel öngörü için tanımlanması, açıklanması ve tahmin edilmesi sürecinde mümkün olduğunca niceliksel ve niteliksel olarak bireysel, grup, örgütsel ve uluslararası boyutlarda araştırmalardır (Norouzi Çaklı 2013: 23).

Bu araştırmanın süreci nihayetinde Osmanlı çalışmaları hakkında daha fazla bilgi verir, boşlukları ve olasılıkları belirleyebilir, yinelenen sorunları önlemek ve yeni konuları ve yeni alanları keşfetmek için bize Osmanlı çalışmalarının durumunu daha iyi değerlendirebilmemizi sağlayabilir. Osmanlı dönemi ile ilgili çalışan bilim insanlarına ve araştırmacılara rehberlik ederek, tüm Osmanlı eğitim meraklıları için bir yol haritası olarak hizmet vermek üzere bir Osmanlı çalışmaları veritabanı düzenlenmiştir.

Bu amacı göz önünde bulundurulduğunda bu makale iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, Osmanlı çalışmalarının durumunu akademik tezler temelinde incelemeye çalışılacaktır ve dört endeks altında istatistiksel olarak bilgi sağlamaya çalışılacaktır.

Bu endeksler şunlardır: A. Yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısı B. Yapılmış yıla göre tez eğrisi, 1921'de yapılmış ilk tezden 2019 yılında incelemeye alınan son teze kadar C. En yüksek Osmanlı çalışmalarının konusu ile ilgili yapılmış tez sayısına sahip olan üniversiteler. D. Tezlerin çoğunu oluşturan alanlar ve konular. Aşağıdaki bölümde, yukarıdaki istatistiksel verileri analiz edeceğiz ve son yirmi yılda yapılan akademik tezlerde Osmanlı çalışmalarının sayısındaki artış nedenini açıklamaya çalışacağız. Makalenin ikinci bölümünde, Osmanlı tarihi alanındaki bilimsel faaliyetlerin koleksiyonunu incelerken, Osmanlı çalışmalarının en büyük bölümünün tarih ve tarihsel konular alanında olduğu nedenini bulmaya çalışacağız. Araştırmanın geçmişi ile ilgili olarak, yazarın araştırması şu ana kadar bu konuda hiçbir makale veya araştırmanın yapılmadığı ve bu nedenle mevcut araştırmanın kendi alanında yeni bir konu olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmanın doğası ve yaklaşımından da anlaşılacağı gibi, bu makalenin ana kaynakları, İran üniversitelerinin yüksek lisans ve doktora tezleridir ve bunların çoğu, belirli koşullar altında İran'ın "Ganj" adlı bilimsel veri tabanında tam metin olarak mevcuttur (İran Bilimsel Bilgi Veritabanı(ganj) <https://ganj.irandoc.ac.ir>).

Kayıtlı olmayan ve ilgili web sitede yüklenmemiş olan tezler, üniversiteler ve tezler bölümünden ve ilgili makamların desteğiyle erişilebilir hale getirilmiştir. Osmanlı tarihi ile ilgili ülkenin bilimsel ve bilgi sisteminde (Irandoc) tam metni bulunmayan birçok eski tez için Tebriz ve Tahran üniversitelerinin kütüphanelerinin tez bölümüne yönlendirildi.

Araştırma yöntemi açısından ise, verileri analiz etmek ve son olarak araştırma sorularını cevaplamak için aynı anda üç yöntem kullanan birleşik araştırma yöntemine dayanmaktadır: Birinci yöntem, Osmanlı çalışmalarının verilerini ve faaliyetlerini akademik tezlerden elde edilen verileri ayıklayarak, istatistik ve grafiklerde sunan nicel bir yöntemdir. İkinci aşamada, bu nicel veriler betimsel-analitik yöntem kullanılarak analiz edilir, analiz sürecinde, analizi daha ayrıntılı bir şekilde belgelemek için Osmanlı çalışmaları, özellikle tez danışmanlığı konusunda bilgili kişilerle görüşme yöntemini kullandık. Böylece üç nicel, tanımlayıcı-analitik ve yapılmış mülakatlar birleştirerek ve uygulayarak Osmanlı çalışmalarının ve özellikle İran üniversitelerindeki Osmanlı tarihinin durumu ile ilgili doğru bir analiz elde edeceğiz.

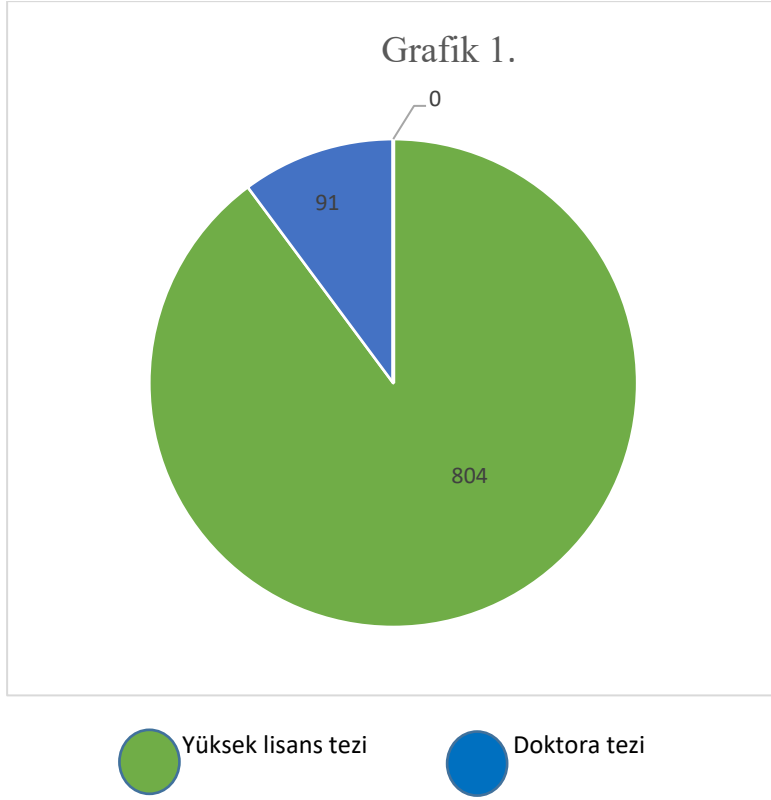
1. Akademik Tezler ve İstatistiksel Bakış Açısından Osmanlı Araştırmalarının Durumu

Scientometricsdeki en önemli araçlardan biri, istatistik, grafik ve eğrilerin nicel araçlar olarak kullanılmasıdır. Bir araştırmacı bu nicel verileri kullanarak, daha iyi ve belgelenmiş bir şekilde, farklı bilimsel alanların durumunu analiz edebilir ve bunları farklı zaman aralıklarında ve hatta diğer benzer bilimsel alanlarla karşılaştırabilir ve son olarak çalışma alanının bilimsel durumunu iyileştirmek için çözümler sunabilir. Buna dayanarak, ilk olarak İran üniversitelerinde yapılan tezlere dayanan Osmanlı çalışmalarının niceliksel durumunu inceliyoruz.

1.1. Yüksek Lisans ve Doktora Tez Sayısı

İran üniversitelerinde başından beri Osmanlı çalışmaları ve tarih, siyaset bilimi, sanat ve teoloji gibi çeşitli alanlarda 804 yüksek lisans, 91 doktora (PHD) ve toplam 896 doktora ve yüksek lisans tezi yapılmıştır. (yüksek lisans ve doktora tez sayısı, <https://ganj.irandoc.ac.ir>). Şekil.1

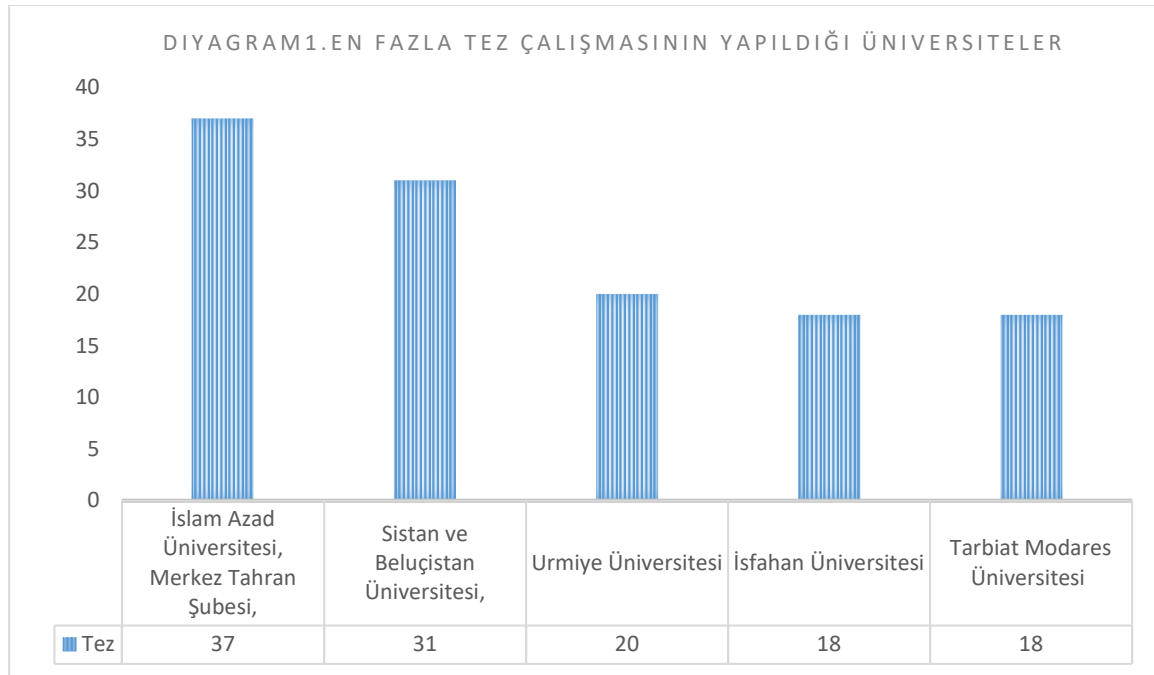
1.2. 1921'den 2019'a Kadar Yıla Göre T Sayısı

İran'da Osmanlı ile ilgili ilk tez 1921'de yazılmıştır. Tabii, o tarihte İran'ın ilk modern üniversitesi olan Tahran Üniversitesi henüz kurulmamıştı ve söz konusu tez Siyaset Bilimi Okulu'nda sunulmuştu. Siyaset Bilimi Okulu İran'ın dışişleri bakanlığı personelini eğitmek için anayasa devrimi sonrası kuruldu. Okul, Tahran Üniversitesi'nin kuruluşundan sonra bu üniversite ile birleşti. 1921'den 1967'ye kadar Osmanlılar hakkında hiçbir tez yazılmadı; ancak 1967 ile 1978 arasında yılda ortalama bir tez yapıldı, 1978'de bu sayı 3 teze ulaştı; ancak 1978'de İslam Devrimi'nin ve ardından 1980'de İran üniversitelerinin kapanmasına yol açan Kültür Devrimi'nin vuku bulmasıyla, Osmanlılar hakkında sadece üç tez yazılmıştır. 1983 yılında İran-İrak Savaşı ve ülkenin bilimsel alanındaki yaygın durgunluk nedeniyle üniversitelerin 1983'Te yeniden açılmasından sonra, savaşın sona ermesi ve 1989'da 598 sayılı kararın kabul edilmesiyle, Osmanlılarla ilgili sadece beş tez yazılmış ve sunulmuştur. Savaşın sona ermesi ve yeniden yapılanma döneminin başlamasıyla birlikte, 1992'den bu yana Osmanlı çalışmalarında istikrarlı bir artış olmuştur ve 2004 yılından beri Osmanlı çalışmalarında bir yükseliş başlayarak, her yıl ortalama 6 Osmanlı tezi yazılmaktadır. Bu çalışmalar üç yıl içinde 2005'ten 2007'ye kadar düşüş gösterse de 2008'den bu yana tekrar Osmanlı çalışmaları konusunu sunulan yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısı daha önce görülmemiş bir şekilde artış gösteriyor. Bu eğilimin 2015 yılına kadar on kat artış göstererek, sunulan tezlerin sayısı sadece 2015 yılında 101'e ulaştığı, bu da çapında bir rekordur; ancak yükseliş eğilimi devam etmiyor ve ertesi yıl geri dönüyor ve özellikle 2017-2019 yılları arasında Osmanlı çalışmalarında belirgin bir düşüşe şahit oluyoruz. Makalenin yazıldığı 2019'un son günlerinde, Osmanlılarla ilgili yazılan tez sayısı 13'e düşmüştür. Bu geri dönüş, tezlerin ve sonuç

olarak Osmanlı çalışmalarının sayısını 14 yıl önce yani 2005'e götürüyor (Yıllardaki Tez Sayısı, <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics?keywords=عثمانی&basicscope=1>).

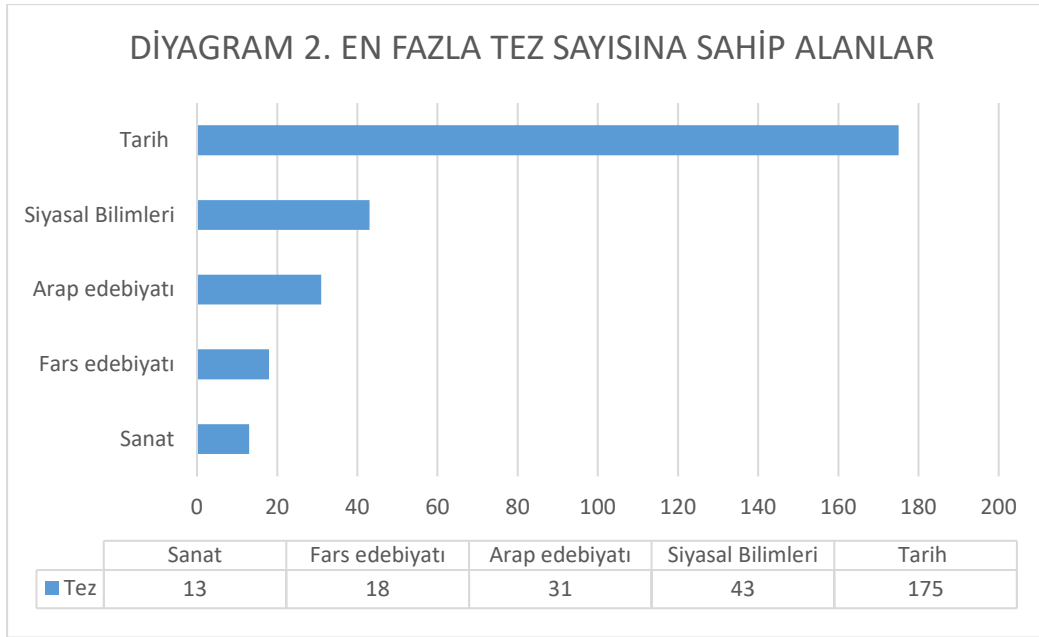
1.3. En Fazla Tez Çalışmasının Yapıldığı Üniversiteler

İran üniversitelerinde savunulan tezlerin çoğu 37 tezlikle İslami Azad Üniversitesi Tahran Şubesi'ne aittir. İkinci üniversite ise, şaşırtıcı bir şekilde, İran'ın Osmanlı tarihi bölgesinden en uzak olanı, Osmanlı çalışmaları ile ilgili en fazla sayıda tez yapılmış ikinci üniversite 31 tez ile Sistan ve Belucistan Üniversitesi'dir. Urmia Üniversitesi 20 tez ile üçüncü, İsfahan Üniversitesi ve Tarbiat Modares Üniversitesi 18 savunmalı tez ile dördüncü sırada yer alıyor (Üniversitelere göre tez sayısı, <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics?keywords=عثمانی&basicscope=1>).

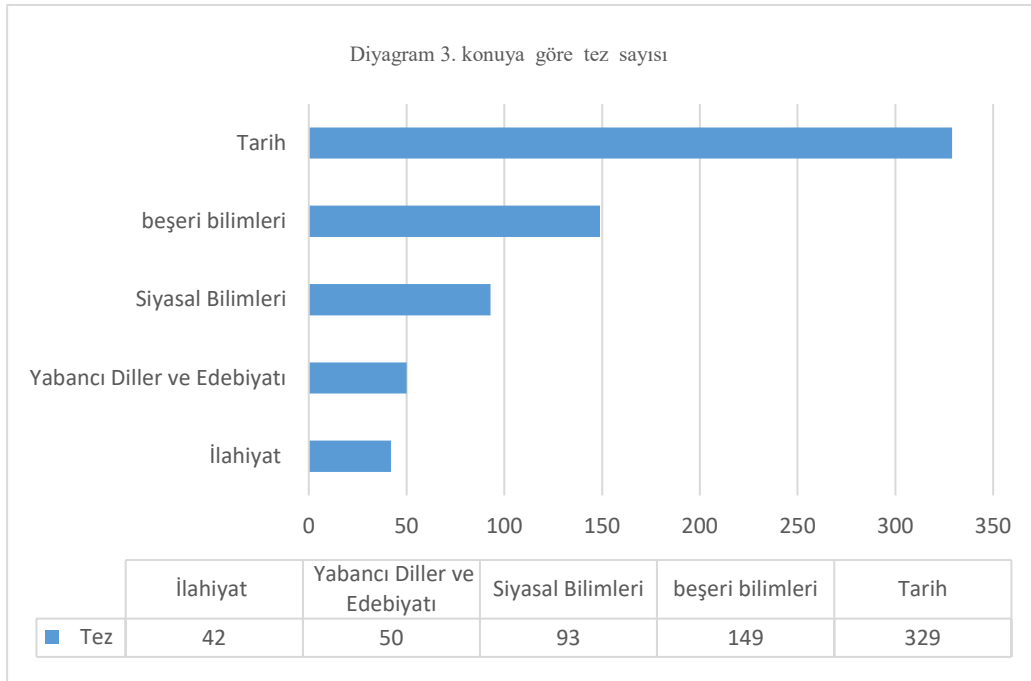
1.4. En Fazla Tez Sayısına Sahip Alanlar

Osmanlı çalışmalarının en büyük kısmına sahip ve birinci sırada bulunan, en aktif alan, 175 tez ile diğer alanları çok geride bırakan tarih alanıdır. İkincisi sıra 43 tez sayısı ile siyaset bilimine, üçüncü sıra, 31 tez ile Arap edebiyatına aittir, Fars edebiyatı ve sanatı 18 ve 13 sırasıyla dördüncü ve beşinci sıradadır (Alanına göre tez sayısı, <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics?keywords=عثمانی&basicscope=1>).

1.5. Konuya Göre Tez Sayısı

Sunulmuş tezlerin çoğu tarih alanına aittir, dolayısıyla tarihi konular 330 sayısı ile birinci sırada yer almaktadır, ikinci sırada 149 konu sayısı ile Beşeri Bilimler; Siyaset Bilimi 93 konu ile 3. Sırada, 50 konu sayısı ile yabancı dil ve edebiyatı dördüncü sırada ve son olarak, ilahiyat 42 konu ile beşinci sırada yer almaktadır (Konuya göre tez sayısı, <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics?keywords=عثمانی&basicscope=1>).

2. İstatistiksel Verilerin Analizi

İstatistiklerin gösterdiği gibi, son yirmi yıldır Osmanlı çalışmaları, İran'ın akademik tezlerinde ilgi gören yeni bir konudur. Osmanlı çalışmalarıyla ilgili akademik tezlerin yıllara göre yapılması diyagramında, 1921'de ilk tezin sunulma tarihinden itibaren 1983'e kadar, İran üniversitelerinde Osmanlı çalışmaları üzerine sadece 17 tezin sunulduğu göstermektedir buda 62 yıllık bir süreç için az bir sayıdır. Tabii ki, Türk arşivlerine ve kaynaklarına sınırlı erişim, Bilim ve akademik merkezlere yetersiz bağlantılar, Tarih bölümünün yeni bir akademik alan olması, çoğu öğrencinin, birçok araştırma boşluğu nedeniyle iç tarih ile ilgilenmesi, Milliyetçilik ruhunun egemenliği ve antik çağ düşünceleri ve buna olarak İranlı bilginlerin ve öğrencilerin İran tarihine ve özellikle de eski İran tarihine eğilimi gibi buna neden olan birkaç faktör var. Bu dönemin son yıllarında, 1978'den 1983'e kadar Osmanlı çalışma alanını ihmaline sebep olan, İran'daki İslam Devrimi'nin başlaması ve İran'daki Osmanlı çalışmalarının kapanmasına yol açan kültürel devrimin ardından üniversitelerin kapatılmasıydı. Üniversitelerin yeniden açılmasının ardından ise, İran ve Irak arasındaki dayatılan savaş nedeniyle üniversitelerdeki Osmanlı çalışmaları durgunlaştı. Ancak İran-İrak savaşının sona ermesi ve İran'da yeniden yapılanma döneminin başlamasıyla birlikte Osmanlı çalışmaları yavaş yavaş akademisyenlerin ve öğrencilerin dikkatini çekti. İran-İrak Savaşı'nı takip eden yıllarda Osmanlı çalışmalarındaki artışta çeşitli faktörler etkiledi: İran'ın sosyo-ekonomik durumunun istikrarı, akademik merkezlerin genişlemesi ve öğrenci sayısındaki artış, Türk üniversiteleri ve bilim merkezleri ile iş birliği protokollerinin yapılması ve bunun devamında akademik ilişkilerin artması, Osmanlıların, özellikle tarih ve kültür konularına değinen araştırmalara olan ilginin artmasına sebep oldu. Böylece 1992'den beri Osmanlı çalışmaları alanında sunulan tez sayısı her yıl artmaktadır. Bu artış eğilimi, üçüncü binyılın başında Osmanlı mirasını restore etme amacını takip eden AKP'nin yükselişiyle daha da arttı. İslamcı Adalet ve Kalkınma Partisi ideolojisinde Osmanlı medeniyeti sadece Türkiye'nin değil, tüm Müslüman dünyasının bilimsel ve titizlikle tanınması ve sürdürülmesi gereken bir mirastır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin araştırmacıları ve tarihçileri cesaretlendirilmiş ve desteklenmiştir, hatta akabinde Türkiye'deki tarih bilimi de ön plana çıkmıştır. Osmanlı çalışmalarını destekleme politikası sonucunda, modern ekipmanlarla donatılmış ve bu kez sayısallaştırılmış arşivlerin kapıları Osmanlı araştırmacılara ve tarihçilere açıldı, Osmanlı dönemi tarihi ve medeniyetini tanımak ve açıklamak için geniş uluslararası seminer ve sempozyumlar yapıldı, daha da önemlisi medya, Osmanlı düşüncesini tanıtmak için tarihi filmlerde ve dizilerde yaygın olarak kullanıldı. Türkiye'de Osmanlı söyleminin baskınlığı İran'daki Osmanlı araştırma atmosferini de etkilemiş ve yayılmasında katkıda bulunmuştur. Çünkü İranlılar Osmanlı dönemi filmlerini izlerken Osmanlılarla olan ortak tarihlerinin izleyerek daha fazla bilgi istiyorlardı. Bu, öğrenciler ve tarih bilginleri için daha bilimsel hale gelerek, çalışmalarını ve akademik tezlerini Osmanlı tarihi ve medeniyetiyle ilgili yapmalarına teşvik edildiler.

Ayrıca, Osmanlı tarihi ve medeniyetinin İran tarihi ve kültürü ile örtüşen ve iç içe kesişmeleri ve bu çalışma ve araştırmaları öğrenciler ve akademisyenler için daha çekici yapan İran'ın Osmanlı tarihi ve kültürü üzerindeki edebi ve kültürel etkisi, birçok İranlı öğrencinin Osmanlı çalışmalarına ilgi duymasına sebep oldu. Böyle bir ilgi 2015 yılına kadar Osmanlı çalışmaları eğiliminde, özellikle akademik tezler biçiminde yükseliş yaratmıştır. Ama bu yıldan itibaren eğilim tersine dönerek ve düşmeye başlıyor, Osmanlı çalışmaları alanında sunulan tez sayısı 2017

ve 2018 yıllarında keskin bir şekilde azalarak, 2015 yılında 100 tezden, 2019'da 14 teze düşüyor. Bu düşüşün ana nedeni, birçok öğrenci ve akademisyenin Türkiye'ye seyahat etmesini engelleyen ambargo ve kötü ekonomik durum nedeniyle Osmanlı araştırmaları yerine tezlerini İran iç konuları ile ilgili yapmayı tercih etmelerine sebep oldu.

Ancak, İran üniversitelerinin Osmanlı çalışmaları üzerine yapılmış tezlerin sayısındaki sıralamada, Tahran Azad Üniversitesi, özel üniversite ve çok sayıda öğrencisi olması, birçoğu Tahran'daki farklı üniversitelerden atanan profesörleri nedeniyle, yapılmış en fazla tez sayısına sahiptir. Daha sonra Sistan ve Beluçistan Üniversitesi, Osmanlılar ile ilgili en çok yapılmış tez sayısında ikinci sıraya sahiptir. Buradaki mesele, bu üniversite aynı adı taşıyan İran'ın güneydoğusunda Pakistan sınırında bir ilde bulunması ve İran'ın kuzeybatısındaki Osmanlı coğrafyasına çok uzak olan bir coğrafi konuma sahip olmasıdır. Ayrıca, bu il, kültürel ve dilsel olarak Osmanlı'ya yakın ve komşu olan İranın Azerbaycan ilinin aksine, Osmanlılarla kültürel ve sosyal bir benzerliği yoktur. Peki bu üniversite Osmanlı çalışmaları üzerine tez yazımı açısından ülke üniversiteleri arasında ikinci sıraya nasıl ulaşmıştır? Yazarın merakını uyandıran ve bunun nedenlerini Sistan ve Beluçistan Üniversitesi tez danışmanlarına sormasına neden olan bir konuydu. İlgili profesörlerle yapılan tartışmada, Osmanlı çalışmalarını tercih etmenin en sık belirtilen bir nedeni olarak: Son yıllarda kamusal alanın genç İranlı öğrenciler ve akademisyenlerin üzerindeki Osmanlı tarihi ve medeniyetinE olan ilgideki etkisi, Osmanlı ve Türk dillerini öğrenmek ve ardından Osmanlı çalışmalarında araştırma yapmak isteği (Sistan ve Beluçistan Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Ali Piri ile konuşması). Türk devletinin İran ve bölgesel çevre üzerinde derin bir etki yarattığı medya, film ve eğitim bursları aracılığıyla, Osmanlıcılığa teşvik politikası ve bir diğer nokta, öğrencileri bu çalışma alanına yönlendirmesinde çok etkili olan profesörlerin Osmanlı araştırmalarına olan ilgileridir (Sistan ve Beluçistan Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Fatemeh Rostami ile konuşması).

Ancak İran üniversitelerinin Osmanlı çalışmaları ile ilgili akademik tezlerinin içeriği ve yaklaşımı açısından genel olarak anlaşılan şey, Osmanlı tarihidir. Osmanlı hakkında sanat, siyaset bilimi, teoloji, Fars edebiyatı ve Arap edebiyatı gibi diğer alanlarda yapılmış tezler bile natüralizmin ötesinde bu eserleri yöneten tarihsel tutum ve uygulamalardan doğal olarak etkilenilmiştir, örneğin Osmanlı giyimi, anlayışı ve düşüncesi üzerine çalışan bir sanat öğrencisi güçlü bir şekilde bir tür tarihselcilikten etkileniyor. Bu, teoloji, siyaset bilimi, Fars edebiyatı ve Arap edebiyatı gibi diğer alanlarda bile belirgindir, böylece öğrenciler tez seçimlerinde genellikle tarihsel veya hatta disiplinler arası konuları tercih ederler. Bu nedenle İran üniversitelerinin Osmanlı çalışmaları alanında savunduğu tez konularının yarısından fazlası doğrudan tarihsel konulara ayrılmıştır ve güçlü bir tarih unsuru olan tezleri de dahil edersek, yapılmış toplam tez sayısının yaklaşık üçte ikisine sahip bir sayıdır.

3. Osmanlı Tarihi Araştırmalarına Olan Eğilimin Nedenleri

Yukarıda belirtildiği gibi, Osmanlı araştırmaları alanında yapılmış konuların istatistiklerinin incelenmesi, tarih ve tarihi konuların en yüksek pozisyonda olduğunu göstermektedir. Bu da şu soruyu akla getiriyor: Osmanlı tarihinde genel araştırma eğiliminin nedenleri nelerdir ve neden bu alanda yapılan araştırmaların sayısında bir artış var?

Bu soruyu analitik olarak cevaplamak için İran'daki Osmanlı tarihi çalışmalarının genişlemesinin, genel olarak iki iç ve dış faktör kategorisine ayrılabilir bir dizi faktörün sonucu vardır. İç faktörler bilim ve akademik alandan gelen faktörlerdir. Bu etkenler ana nedenler olarak da düşünülebilir, çünkü Osmanlı çalışmalarının doğuşu büyük ölçüde bu nedenlerden kaynaklanmaktadır; Ancak dış nedenler, doğrudan bilimsel veya akademik bir kökene sahip olmayan, ancak bilimsel akış üzerinde dış etkiye sahip, hızlandırıcı faktörler olarak adlandırılabilen nedenlerdir. Böyle bir sınıflandırmaya göre, İran'daki Osmanlı tarihine yönelik Araştırmanın ilgi görmesinin ana nedenleri şunlardır:

3.1. İran ve Osmanlı tarihi, Safevi döneminden yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı hükümetinin çöküşüne kadar, en az birkaç yüzyıldır iç içe geçmiş ve birçok olay bu iki İslam ülkesi halkı için benzer bir kadere sebep olmuştur: Safevi hükümetinin kurulması ve kendisini Sünni Müslüman dünyasının halifesi olarak gören Osmanlı hükümetine karşı Şii dünya liderliği iddiası, İki devlet ilişkisinin ilk döneminde siyasi-dini savaşlar ve sorunlar, iki ülkenin kaderine yabancı güçlerin müdahalesi ve sömürgeciliğin girmesi, her iki ülkede de kapsamlı bir reform hareketi ve entelektüel akımların başlaması ve aralarındaki yakın ilişki, İki ülkenin entelektüeller, edebiyatçıları ve sanatçıları arasındaki ilişkiler, İranlı özgürlükçülerin ve meşrutiyetçilerin Osmanlıya göçü ve yirminci yüzyılın başında Osmanlı ve İran'da anayasa devrimlerinin meydana gelmesi, hepsi iki ulusun tarihsel yaşamındaki ortak süreçlere işaret ediyor. Böyle ortak bir arka planı ve bu olaylar ve süreçler hakkında farkındalık ve araştırma ihtiyacını anlamak, böyle ortak bir geçmiş ve bu olaylar ve akımlar hakkında farkındalık ve araştırma ihtiyacını anlamak, bilim adamlarının, özellikle de Osmanlı tarihindeki bilim adamlarının ilgisini çekmekte önemli bir faktör gibi görünmektedir.

3.2. İran'ın ve Osmanlı'nın yüzyıllar boyunca resmi ve popüler düzeylerdeki uzun vadeli ve sürekli olan ilişkileri, Osmanlıları doğu komşu halkları hakkında bilgi sahibi olmaya ve İranlılar hakkındaki görüşlerini ve sonuçlarını görerek tarihçi, elçi, Seyyah, divan vb. şekillerde gördükleri ve duyduklarını seyahatnameler, tarihi ve coğrafi kitaplar şeklinde kayd etmeye yöneltti.³ Bir yandan bu tür değerli bilgilerin farkında olma ihtiyacı, öte yandan İran kaynaklarının bazı tarihsel olaylar ve kişiler üzerindeki sessizliği, bu kaynakların İran tarihine olan önemini iki katına çıkardı. İran'daki tarihi kaynaklar genellikle resmi ve divan tarihi olma niteliğinden dolayı bazı olaylarda sessiz kalmış veya yeterli bilgi sağlamamıştır,⁴ İşte bu yüzden tarih araştırmacısı, bazı olayları deşifre etmeye ve dış kaynaklar olarak, İran resmi tarihçilerinin çalışmalarındaki bazı eksik ve durdurulmuş bilgilerin olmamasını göz önünde bulundurarak, Osmanlı kaynakları hakkında yeni veriler araştırmaya ve sorgulamaya gerek duymuştur.

3.3. Türkiye'nin arşiv kaynaklarına erişim kolaylığı ve arşiv belgelerinin tarihsel yazılarındaki önem bir yandan ve Osmanlı arşivlerinin tarihsel araştırmalar için malzeme olma zenginliği öte yandan, Osmanlı arşivlerini İran arşivlerine tamamlayıcı hale getirmiştir ve yeni veriler çıkarıldıkça, araştırmacılar için yeni ufuklar açmaktadır.

³ Osmanlı arşivlerindeki henüz yayınlanmamış olan binlerce belge ve Osmanlı kütüphanelerindeki çok sayıda kitap ve seyahatname bu iddianın şahididir.

⁴ Örneğin, Nasır el-Din Şah'ın emriyle öldürülen Kacar döneminin en önde gelen İran sadrazamı Amir Kabir'in öldürülmesi, sadece Kacar dönemine ait bir kaynaktan kayıtlıdır ve diğer kaynaklar doğal nedenler veya hastalıktan öldüğünü iddia ediyorlar. Bu konu ile ilgili gerçeği yazan tek kaynak, Haka'yekol-Ahbar-e Naseri kitabıdır. (Mohammad Cafar Hurmoji: Haka'yekol-Ahbar-i Naseri, nşr Hossein Hadiv Cem, (Tahran: Zevâr Yayınları, 1965) I, s.110).

Osmanlı başkentinin istikrarı ve İran hanedanlarının Safevi'den Kacar'a istikrarsız durumu ve İran başkentinin Kazvin'den Tebriz, İsfahan, Şiraz, Meşhed ve nihayet Tahran'a değişmesine, İran arşivlerinin çoğunun imhası karşılığında İstanbul'daki arşivlerin yoğunlaşmasını açıklıyor. Bu nedenle bir Osmanlı tarihinin araştırmacı, araştırma boşluğunu tamamlamak için Osmanlı belgelerini kullanmalıdır ve İranlı akademisyenler de Osmanlı araştırmaları ve İran-Osmanlı ilişkileri ile ilgili araştırmalar için Osmanlı arşivlerinin öneminin farkındalar.

3.4. Osmanlı dilinin Farsça kelimeler ve terimlerle karışımı ve Osmanlı çalışma meraklıları tarafından kolay anlaşılması, İranlı akademisyenlerin Osmanlı kaynaklarını orijinal dilde ve alfabede kullanma isteğini doğurmuştur; buda, bir dizi İranlı Osmanlı araştırmacı tarafından elyazmalarını incelemek ve hatta onları düzeltmekle isteğine yol açtı.

3.5. Yıllar önce özellikle İstanbul ve Ankara üniversiteleri gibi Türk üniversitelerinden mezun olan, İran üniversitelerinde eğitim veren ve hatta bazıları emekli olan bir kuşak, öğrencilerini araştırmalarının Osmanlı tarihine yönelik olmaya teşvik etmesi.⁵

Yukarıda belirtilen iç nedenlere ek olarak, bazı dış nedenler İranlı akademisyenleri ve tarihçileri Osmanlı tarihini araştırmaya ikna etmede etkili olmuştur. Bunları aşağıdaki bileşenlere ayrılabilir:

3.6. İran ile Türkiye arasındaki bilimsel ve kültürel ilişkilerin göreceli istikrarı ve ilerlemesi ve daha sonra iki ülke arasındaki sayısız kültürel ve bilimsel protokollerin sonuçlandırılması, iki ülkenin üniversiteleri ve bilim merkezleri arasındaki bilimsel alışverişi kolaylaştırmıştır ve bilim adamları ve öğrencilerin seminerler, sempozyumlar, toplantılar ve kısa süreli burslar şeklinde ülkeler arasında kolayca transfer edebilmelerini sağlamıştır. Bu özellikle İranlı akademisyenler ve öğrenciler için geçerlidir, çünkü Türkiye'nin son on beş yıldaki ekonomik istikrarı ve kültürel ve bilimsel gelişimi, Türk üniversitelerinde binlerce İranlı öğrencinin talebine yol açmıştır. Öğrencilerin büyük bir kısmı, ev sahibi ülkenin dilini ve kültürünü öğrenme sürecini tamamlayarak, mezuniyet sonrası Osmanlı araştırmaları alanında edindiği bilgilerle kendi ülkelerine dönüş yapıp, Osmanlı araştırma ve çeviri alanını ile ilgilenmeye başlamışlar. Bugün şekillenen bu nesil, Osmanlı çalışmaları alanındaki bilimsel çıkışlarını yavaş yavaş genişletiyor.

3.7. AKP'nin üçüncü binyılın ilk yıllarındaki yükselişinden bu yana, Osmanlı dönemi değerlerini canlandırma eğilimi Türk yöneticilerin dikkatini çekti; böyle bir politikanın sonucu olarak Türk üniversitelerindeki tarih bilgisi hem nicel hem de nitel nedenlerle gelişti.

Üniversitelerin gelişmesi ve tarih bölümlerinin oluşturulması ile birlikte hizmet sistemlerinin mekanizasyonu yoluyla daha fazla arşiv belgesinin bulunması, hâkim devletin desteği ve Türk toplumunun geçmiş tarihe olan artan ilgisi gibi diğer faktörlerle birlikte tarihi araştırmalar, özellikle sayı konusunda önemli bir büyüme

⁵ Bu Profesörler gibi: Şapur Ansari: 1588-1619 yılları arasında Osmanlılar ve I Şah Abbas, (doktora tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1962; Muhammed Rıza Nasiri: Nasır el-Din Şah döneminde İran- Osmanlı münasebetleri, (doktora tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1974; Yahya Kalantari: Fath Ali Şah döneminde İran-Osmanlı ilişkileri, (Doktora tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1975; Kazem Rouhani: 16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı ve Safevi birliklerinin organizasyonu, (Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1976.

sağlamıştır. Bu süreçte Cumhurbaşkanlığı İdaresinin doğrudan desteğiyle, Osmanlı Arşivleri yönetimi giderek daha fazla akademisyenlerin kullanımına açıldı ve Türk ve Osmanlı mirasının tanınması ve yeniden okunmasına yönelik çok sayıda seminer ve konferans düzenledi (Zancan üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Rasoul Arabhani ile konuşması).

Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile desteklenen adalet ve kalkınma hükümetinin bu tür kültürel politikaları tarih bilgisi, özellikle Osmanlı tarihi için büyük popülerlik kazanmıştır. Bu tür politikalar, daha önce Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan çevredeki ülkeler veya İran gibi yakın bağları olan Türkiye üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Bu ülkelerin akademisyenleri de böyle bir söylemin etkisiyle Osmanlı tarihi üzerine seminer ve sempozyumlara aktif olarak katılmışlar ve araştırmalarını Osmanlı arşivlerine erişimi kolaylaştırmak için Osmanlı tarihi çalışmaları üzerine yoğunlaştırmışlardır. İranlı akademisyenler ve öğrenciler bu kuraldan haric tutulmayarak yurtiçinde ve yurtdışında gerekli altyapıyı sağlayarak Osmanlı tarihi, özellikle İran-Osmanlı ilişkileri tarihi konusunda aktif olarak araştırma yapmaktadırlar.

3.8. Türkiye'nin Osmanlı tarihini ve kültürünü tanıtmak için aktif kültürel diplomasisi, Osmanlı tarihini inceleme eğiliminde önemli bir faktördür. Türk hükümeti tarihi yayıncılığı desteklemek ve Osmanlı tarihinin tanınması için sadece tarihi sempozyumlar ve seminerler düzenlemekle kalmayıp, aynı zamanda Osmanlı döneminden tarihi filmler ve diziler yapmak,⁶ Yunus Emre kültür Merkezi'nde Türkçe eğitimleri düzenlemek, kısa ve uzun süreli burslar vermek gibi daha pratik adımlar atarak çeşitli kültürel etkinliklerle dolu bir Osmanlı projesiyle ilgilenmektedir.

Bütün bunlar, Türk kültürel diplomasisinin, özellikle medya diplomasisinin, Osmanlı mirasına ve kimliğine dayanan dinamiklerini yansıtıyor. Bu kültür politikasının tezahürü, Erdoğan'ın Türkiye gençliğine, sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yıldönümü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleşen planlarının 100. yıldönümü olan 2071 ufkuna bakmakla kalmayıp, Aksine, Selçukluların Anadolu'ya kapılarını açarak Bizans İmparatorluğu'nu yendikleri ve "yeni Osmanlı" olasılığını vurgulayan bir savaş olan Thalassar Savaşı'nın 1.000. yıldönümü olan 2071 ufkuna bakın, sözleriyle daha iyi görülebilir (Uzer 2018: 342).

4. İran Tarihçi ve Akademisyenlerinin Osmanlı Tarihi Alanındaki Eser ve Araştırmalarının İncelenmesi

Osmanlı tarihi üzerine yapılmış tezleri incelemeyen önce, İranlı akademisyenler ve tarihçiler arasında Osmanlı tarihi çalışmalarının genel atmosferini daha iyi anlamak için İran Osmanlı tarihi bilginlerinin araştırma faaliyetlerine kısa bir genel bakış yapmamız daha uygundur. İranlı tarihçiler ve akademisyenler Osmanlı tarihi ile ilgili hemen hemen tüm araştırma alanlarında çalışmalar derlediler ve ürettiler. Son yirmi yılda Osmanlı tarihi

⁶ Osmanlıcılık politikası doğrultusunda, 130 milyar Türk Lirası yani 700 milyon dolara mal olan ve 50.000 yöneticinin katılımı ile sahneye taşınan, Osmanlı tarihinin en görkemli dönemi yani sultan Süleyman'ın hükümdarlığını anlatan Türkiye'nin en pahalı televizyon dizisi olan muhteşem yüzyıl yapıldı. Osmanlı coğrafyasındaki birçok ülkede yayınlanan bu dizi, Osmanlı sultanı Süleyman'dan karizmatik bir figür çizmeye, altın çağın anısını ve imparatorluğun iktidarını toplumun zihninde çağrıştırmaya çalıştı. (Eylem Yanardağoğlu and İmad Karam, N. (2013). "The Fever that Hit the Arab Satellite Television: Audience Perceptions of the Turkish TV Series", *Identities: Global Studies in Culture and Power*, Vol. 20, Issue V: 563).

Farsça çalışmaların sayısı ve çeşitliliği, hiçbir şekilde eski eserleriyle karşılaştırılmaz. Bu nedenle, bu alanın önde gelen eserlerine kısa bir giriş için bunları birkaç kategoriye ayıracağız:

4.1. Arşiv Belgelerini Belge Kitapları veya Belge Koleksiyonları Şeklinde Toplama ve Yayınlama

Son yıllarda, İran ve Türkiye arşivlerinden tarihi belgeleri çıkarmak, düzenlemek ve yayınlamak için büyük çabalar gösterilmiş ve İran ve Türkiye arşivlerinin içerikleri çok ciltli koleksiyonlar şeklinde kuruluşlar ve araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır. Arşiv belgelerinin ortak özelliği, bu koleksiyonların yayıncılarının öncelikle İran ile Osmanlı ilişkileriyle ilgilenme eğiliminde olmasıdır. Ancak koleksiyonlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun iç durumu hakkında yararlı bilgiler içeren ve Osmanlı imparatorluğu tarihinin araştırmacısı için büyük önem taşıyan çok sayıda tarihi belge bulunmaktadır.

En önemli belge koleksiyonları arasında şunlar vardır: "İran ve Osmanlı Belgelerinden Alıntılar", bu 7 ciltli koleksiyon aslında İran Dışişleri Bakanlığı'nın 1796'den 1909'ye kadar İran ile Osmanlı dış ilişkileri tarihine adanmış bir arşiv seçkisidir, Farsça ve Türkçe dillerinde binlerce belgeyi içeriyor ve İran-Osmanlı ilişkilerinin tarihini incelemek için zengin bir referanstır (İran Dışişleri Bakanlığı Siyasi ve Uluslararası Çalışmalar Bölümü 1991). " İran Tarihi Belgeleri ve Yazışmaları ", çoğu Osmanlı, Topkapı ve İran Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden seçilen ve 4 cilt halinde yayınlanmış bir diğer doküman koleksiyonudur. Bu belgelerin dahil edilmesi, esas olarak Katar döneminde İran-Osmanlı ilişkilerine odaklanmaktadır (Nasiri (Ed) 1992). Osmanlı tarihinin bilim adamı ve belge araştırmacısı olan Hosseini Eşkeveri, Osmanlı tarihinin büyük ilgi gören iki değerli koleksiyonunu yayınladı: Osmanlı arşivlerindeki belgelere dayanan "Osmanlı İmparatorluğu Belgeleri Koleksiyonundan emirler" (Hosseini Eşkeveri(Ed) 2017) ve Osmanlı arşivlerinden dört ciltte toplanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda bab-ı meşihat'tan Belgeleri" (Hosseini Eşkeveri (Ed) 2017).

Batı komşusu Osmanlıların belgelerinde İran tarihinin izlerini aramak, her zaman İran ve Osmanlı tarihi bilginlerinin dikkatini çeken ve çeşitli belgelerin toplanmasına sebep olan bir konudur. Örneğin, İran ve Osmanlı ilişkilerine adanmış "İranla ilgili Osmanlı Arşiv Belgeleri"3 ciltte (Hosseini Eşkeveri (Ed) 2015). "Sultani Belgeleri" 2 ciltte (Moucani v. dğr 2009) ve 147-153 ciltlerinde İran Osmanlı ilişkilerine de yine "Kacar Mokemel Belgeler Listesi" (Kavousi Iraqı 2006).

4.2. Osmanlı Tarihi El Yazma Eserlerinin Düzeltmesi ve Yeniden Canlandırılması

Osmanlı dilinin Farsça ve Arapça ile güçlü bir karışımı ve ağırlıklı olarak yaygın dini ve tarihi geçmişleri ve ifadeleri nedeniyle Osmanlı el yazmasının yeniden canlanması ve düzeltilmesi bağlamında İranlı akademisyenlerin ve editörlerin ilgisini çekmiştir ve Osmanlı tarihi belge araştırmacılarının ve akademisyenlerinin İran ve Türk kütüphanelerinde bulunan Osmanlı eserlerini düzeltmelerini mümkün kılmıştır. Son yıllarda aşağıdakiler de dahil olmak üzere çeşitli Osmanlı baskıları düzenlenmiş ve yayınlanmıştır: Muhammed ibn Hacı Halil Konavi'nin Tavarikh-ı Osmanî (Konavi 2016). Bu kitap, Sultan Murad'ın oğlu Sultan Muhammed'in emriyle yazılmıştır ve Kaysari Rashid Effendi Kütüphane nüshasına dayanarak yayınlanmıştır. Bir sonraki kitap İdris-i Bitlisi'in değerli

eseri Haşt Beheşt (Sekiz Cennet) adlı kitabıdır (Bitlisî 1997). Bu kitap Mehri Pakzad tarafından İran ve Türkiye kütüphanelerinde çeşitli yayınlara karşı çıkılarak düzenlenmiş ve yayınlanmıştır.

4.3. Osmanlı Tarihinin İlk El Kaynaklarının Çevirisi

Son yıllarda ilk elden çalışmalar ve kaynaklar Osmanlı Türkçesinden Farsçaya çevrilmiştir ve bu eğilim artmaktadır. Osmanlı tarihinin Farsçaya çevrilmiş en önemli kaynakları: Selaniki Mustafa Efendi'in Tarih-i Selaniki (Selaniki 2010). "Târîh-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye", Hayrullah Effendi (Hayrullah Effendi 2017). Ebu Bekir bin Abdullah'ın "Osman Paşa Tarihi" (Ebu Bekir ibn Abdullah 2013). Mustafa agha salahşour kemani'in Revan fethnamesi (Salahşour Kemani 2015). IV. Sultan Murad'ın. Revan ve Tebriz Seferi Ruznamesi (1044-1045), (IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Ruznamesi 2011). Derviş Paşa'nın laeyh-ey tahdid -e hudod-e iran va osmani (Darviş Paşa 1997). Muhammed Nasrollah, Muhammed Ruşdi, Muhammed Eşref'ten yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı Atlası (Nasrullah v. dğr 2016). Bu kaynakların çevirisi, bu eserlerin neredeyse tamamı Osmanlı metninden, Türkçe metniyle karşılaştırılarak yapılmıştır.

4.4. Türk Akademisyenlerin Eserlerinin Tercümesi

İranlı akademisyenler ve tarihçiler, Osmanlı kaynaklarının tercümesi dışında, Türk akademisyenlerin Osmanlı tarihi üzerine yapılmış eserlerin çevirisini de ihmal etmemişler ve Şimdiye kadar, aşağıdakiler de dahil olmak üzere, birkaç önemli eser Farsçaya çevrilmiştir: "Osmanlı Kültür, Sanat ve Medeniyeti", Osmanlı tarihi ve kültürü ansiklopedisi olarak kabul edilen bu değerli kitap, bir grup yazar tarafından ve Ekmalodin Ehsan Oğlu'nun gözetiminde derlenmiştir (Ehsan Oğlu (Ed) 1997). "Osmanlı Döneminde Devlet ve Toplum", bu kitap ayrıca bir grup yazar tarafından ve Ekmaledin Ehsan Oğlu'nun editörlüğü ile iki ciltte yayınlanmıştır, İlk cilt 1288-1918 yılları arasında tarihe, ikinci cilt Osmanlı kültürü ve medeniyetine değinmiştir (Akif Aydın v. dğr 2018). "Osmanlı Devlet'inde Şeyh el-İslam kurumu" (Kido 2016). "Osmanlı İmparatorluğunda vakıf terimlerinin sözlüğü" (Berki 2016). Son yıllarda Farsçaya çevrilmiş Türk akademisyenlerin diğer eserleridir.

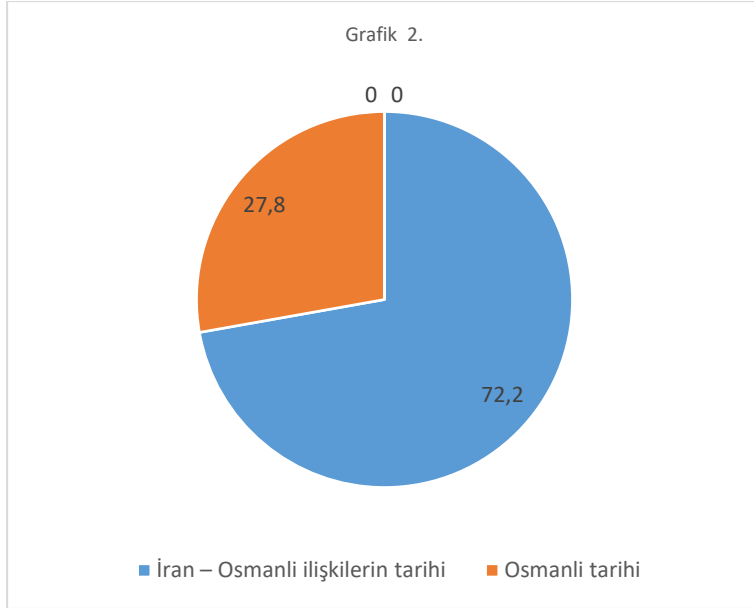
4.5. Osmanlı Tarihinin Bir Derlemesi

Osmanlı kaynaklarının düzenlenmesi, çevrilmesi ve Türk araştırmacıların araştırmalarının çevrilmesinin yanı sıra, özellikle son yıllarda İranlı tarihçiler ve araştırmacılar, Osmanlı tarihi üzerine çeşitli araştırmalar yayınlamaya çalıştılar ve düzenli olarak bu çalışmalara ekliyorlar. Bunlardan en önemlileri: "Osmanlı tarihi ve yeni Türkiye hakkında incelemeleri"(Hazrati 2019), Osmanlı döneminde tasavvuf (Mohseni 2015). Büyük Osmanlı Türk bibliyografı Katib Çelebi (Babapour 2013). Osmanlı İmparatorluğu ve Batı burjuva uygarlığının iki yüzü, (Hâ'eri 1985) İslam dünyasında basın (Osmanlı ve Türk toprakları), (Reis Niâ 2010). 19. Yüzyılda İran-Osmanlı İlişkilerinde Atabat-ı Aliyat,(Arabhani 2014). Tarih yazımı ve Osmanlı tarihçileri, (Salehi 2012) İran ve Osmanlı yirminci yüzyılın başlangıcında, (Reis Niâ 2006) bu kitap iki cilt olarak yapılmıştır ve İran ve Osmanlı'da reform ve modernizasyonun karşılaştırmalı çalışmasıdır. Buna ek olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi genellikle İranlı tarihçiler ve akademisyenler tarafından araştırılan bir konudur ve bu konu üzerine birçok eser ortaya çıkmıştır. Örneğin: "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi", (Emami 2016). "Osmanlı Başlangıçtan çöküşüne kadar", (Dolatşahi

2015) “Osmanlı imparatorluğu ve yeni Türkiye Tarihi”, (Bârâni 2014). “Osmanlı ve Ortadoğu Tarihi”(Şeyh Nouri 2011).

5. Osmanlı Tarihi ile İlgili Tezlerin Konu ve İçerik Analizi

Osmanlı çalışmaları üzerine sunulan tezlerin istatistiklerine göre, tezlerin üçte birinden fazlası yani sunulan 896 tezdən 330 tez, Osmanlı tarihi konusuyla ilgilidir. Şimdi söz konusu olan Osmanlı tarihinin araştırılmış alanlarıdır yani, bunların yüzde 72,2'si İran-Osmanlı ilişkileri tarihi ile ilgilidir, yani 238 tez ve sadece 92 tez, kalan yüzdenin 27,8'i özellikle Osmanlı tarihine hitap etmektedir.

Böyle bir dengesizlik, İran tarihi üniversitelerinde neden Osmanlı tarihi ile ilgili tezlerin çoğunun - neredeyse dörtte üçü - İran-Osmanlı ilişkilerinin tarihi ile ilgili olduğu sorusunu öne çıkarıyor. Bu sorunun cevabı aşağıdaki nedenlerle gösterilebilir : İran tarihçileri ve akademisyenleri için Osmanlı tarihine kıyasla İran-Osmanlı ilişkileri tarihinde bilgi ve araştırma önceliği, İran dış ilişkiler tarihi üzerine derinlemesine ve kapsamlı bir araştırma için Osmanlı belge ve kaynaklarının Önemi, öğrencilerin tüm Osmanlı kaynaklarına ve belgelerine erişememe ve bazen de bazı öğrencilerin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış Osmanlı belgelerini okuma ve anlama yetersizliği, araştırmanın diğer tarafı olarak İran'ın seçiminin, belge ve kaynak eksikliğinden ya da İran kaynaklarıyla kullanılmamasından kaynaklanan boşlukları doldurmasına neden olmuştur. Öğretmen ve danışmanların Osmanlı tarih ve kaynaklarına hâkim olmaması, öğrencilerin ikili İran-Osmanlı ilişkilerini incelemesine yol açmıştır (Tebri Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Abbâs Ghadimi Ghaydârî ile konuşması).

Ancak İran-Osmanlı ilişkileri tarihi ile ilgili tezler hakkında, Tezlerin çoğunun beş yüzyıl boyunca İran ve Osmanlı siyasi ve askeri tarihiyle ilgilendiği ve entelektüel ve kültürel tarihle ilgili tez sayısının resmi ve siyasi tarihe göre çok az olduğu belirtilmelidir. Konu ve siyasi içerikle yazılmış tezler iki yol izlemiştir: Ya Osmanlı-İran ilişkilerinin tarihini, Kacar hanedanlığı ya da belirli bir monarşi gibi, genellikle belirli bir zamanda değerlendirmiş olabilirsiniz, örneğin: Safevi döneminden Kacar dönemine kadar İran ve Osmanlılar arasındaki siyasi ve askeri ilişkileri

(Sancaghi 2014), Nader Şah Afşar döneminde İran-Osmanlı ilişkileri, (Borclu 2015). Nasır-e-Din Şah Kacar döneminde İran-Osmanlı dış ilişkileri üzerine bir araştırma, (Farsi 2015) Safevilerin ikinci döneminde İran-Osmanlı kültürel ilişkilerinin incelenmesi (Şah Abbas'dan Safevilerin Sonuna Kadar), (Gholami 2019).

Ya da İran-Osmanlı ilişkilerinde araştırma ve tez yazma konusu oldular. Örneğin: İran - Osmanlı siyasi ilişkilerinde kürtlerin rolü (Safevi Dönemi) (Forouzan 2015). AH 1313'ten Kacar hükümetinin sonuna kadar İran-Osmanlı ilişkilerinde Atabat-ı Aliyat rolü, (Shavsavari 2013). Safevi ve Osmanlı kadınlarının siyasi ve sosyal durumlarının karşılaştırmalı analitik karşılaştırılması (996-1135 AH /1587-1722) (Bahalu 2013). Safevi döneminde İran ve Osmanlılar arasında siyasi ve kültürel elitlerin göç sürecinin incelenmesi (Asghari 2012). Ancak İran-Osmanlı entelektüel ilişkilerinin tarihi ile ilgili tezler, siyasi ve askeri ilişkilerle ilgilenen tezlerle karşılaştırıldığında azınlıktadır. Örneğin: Osmanlı imparatorluğu'nda yaşayan İranlıların İran anayasal devrimi'ndeki rolü, (Ataşbar 2015) 19 Yüzyılda İran ve Osmanlıda İttihad-ı İslam düşüncesinin incelenmesi, (Asadi 2007). Müslüman düşünürlerin 19. yüzyıl batı anayasal sistemine (İran, Kafkaslar, Osmanlı). yaklaşımının karşılaştırmalı bir çalışması, (Paşazadeh 2010) İranlılar ve Tanzimat döneminde Osmanlı toplumundaki gelişmeler (Vali 2018).

Ancak mesele şu ki, son yıllara yaklaştıkça, öğrenciler sırf politik, askeri ve dini olan konulardan uzaklaştılar. İran-Osmanlı ilişkilerinin sosyal ve entelektüel alanlar gibi diğer yönleri ve hatta İran ve Osmanlı bürokratik ve idari yapılarının karşılaştırılmasına ilgi duymaya başlamışlar. Başka bir deyişle, İran-Osmanlı ilişkileri resmi ve siyasi nitelikteki bir çalışmadan, kültürel ilişkiler incelenmesine dönüşmüştür. Bu nedenle, son yıllarda iki ülke arasındaki kültürel ve medeniyet konularıyla ilgili tezlerin sayısı artmıştır. Bu tezlerden örnek vermek istersek: Osmanlı (İdari ve mali) bürokrasisinde Farsça kelimeler (Başlangıcından yapılandırmanın Tanzimat'a Kadar) (7-13AH/13-19M), (Verse 2013) Modern İran ve Osmanlı okullarının karşılaştırmalı bir çalışması (Moradi 2015).

Bu eğilimin önümüzdeki yıllarda artması öngörülüyor. Ancak henüz ciddi çalışmaların yapılmadığı ekonomik ilişkiler tarihi alanındadır ve öğrencileri bu önemli ve keşfedilmemiş alanda araştırma yapmaya teşvik edilmesi gerekiyor. Türkiye ve İran arşivlerindeki binlerce önemli ekonomik belge, öğrencilerin bu alana girmeleri ve İran ile Osmanlılar arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin çeşitli yönlerini incelemesi için kesinlikle iyi bir neden olabilir.

Osmanlı tarihi ile ilgili olarak, İran'la olan ilişkilerinin yanı sıra, Osmanlı tarihine siyasi-askeri tarihten sosyo-ekonomik tarihe ve hatta tarih yazımına kadar uzanabilen ayrıntılı olarak inceleme eğilimi vardır.

Eski yıllarda yapılmış tezlerde genellikle askeri-siyasi tarih üzerinde durulmuş, ancak son yıllarda Osmanlı medeniyet kurumlarının tarihi ve Osmanlı sosyal ve kültürel tarihi odak noktası olmuş ve öğrenciler Osmanlı tarihine medeni açıdan bakmaya çalışırlar. Osmanlı tarihinde araştırma yapmak için bu yaklaşımı göz önünde bulunduran tezlerin örnekleri: 1850-1923 Yılları arasında Osmanlı fotoğrafçılık tarihi üzerine bir çalışma, (Sadeghi 2014). Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün Ortadoğu'daki modern siyasal düşünce üzerindeki etkisi, (Habibi 2014). Abbasi halifeliği ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadınlar ve kadınların konularının karşılaştırmalı kıyaslaması, (Cahangiri 2015). Osmanlı devletinde mülkiyet sisteminin politikaları hakkında (1299'un başından Sultan Süleyman'ın saltanatının sonuna kadar 1566) (Abolhassani Daryani 2015). Osmanlı'nın başlangıcından Yeni

Türkiye'nin Ku ruluşuna kadar yeni Okulların Kurulmasına İlişkin amaç ve sonuçlar 1734-1924 M/ 1146-1342 AH. (Abdullah Zadeh 2011) Şeyhülislam'ın Osmanlı imparatorluğundaki rolü (Acorlu 2004) .

SONUÇ

İran üniversitelerinin akademik tezlerinde Osmanlı çalışmalarının durumunu inceleme ve değerlendirmesinde son yirmi yılda Osmanlı çalışmalarının İran'da ciddiye bir şekilde ilgi gördüğü ve son yıllarda şaşırtıcı bir sıçrama olduğu göstermektedir. Ancak, son bir ya da iki yıl içinde İran'ın sorunları ve ekonomik ambargoları nedeniyle keskin bir şekilde düşüş gösteriyor, tabi ekonomik durum düzelirse ve ambargolar kaldırılırsa veya azaltılırsa, kısa süre içinde eski konumunu yeniden kazanması beklenir, çünkü prestijli bir bilim dalı olarak Osmanlı çalışmaları, İran üniversitelerinin beşerî bilimleri, özellikle tarih bölümler arasında yerini almıştır ve bu geçici kesintiler uzun vadeli durumunu etkileyemez.

Bu çalışmanın bir başka sonucu da Osmanlı toplumunun sanat, mimarlık, edebiyat, tarih, siyasal düşünce vb. gibi çeşitli dallarında akademik topluluk ve öğrenciler tarafından en çok tercih edilen alan Osmanlı tarihidir ve temel olarak Osmanlı tarihine dayanan Osmanlı çalışmaları, İranlı akademisyenler ve öğrenciler tarafından anlaşılmaktadır. Tabii ki İslam tarihinin tarihsel-medeniyet mirası ve Osmanlı medeniyetinin ana kaynaklarından biri olan İran ile uzun zamandır devam eden ilişkisi ve Orta Doğu ulus devletlerinin kimliği üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, Osmanlı tarihinin bu şekilde kabul edilmesi tamamen anlaşılabilir.

Osmanlı tarihi üzerine çalışmasının önümüzdeki yıllarda akademisyenlerin ve öğrencilerin ilgisini çekmeye devam etmesi bekleniyor. Tabii ki makalenin metninde de belirtildiği gibi, Osmanlı akademisyenleri ilgisi siyasi-askeri tarihten medeniyet tarihe değişmiştir, genç Osmanlı araştırmacılar ve öğrenciler arasında Osmanlı tarihi kaynaklarını araştırma ve akademik tezlerinde doğrudan kullanma, Farsçaya çevirme veya hatta değerli bir elyazması bulunduğu onu düzeltme ve yayınlama arzusu giderek artmaktadır. Bunu takiben, öğrenciler arasında Osmanlı dilini öğrenmeye artan bir ilgi var, böylece, Osmanlı dil derslerine duyulan ihtiyaç, şimdi her zamankinden daha fazla hissedilen temel unsurlardan biridir.

Bir zamanlar Türk üniversitelerinin profesörleri İran'daki tek Osmanlı tarih uzmanları olsalar da Osmanlı tarihinin üniversite tarih bölümlerinde kademeli olarak yerleştirilmesi, her bölümdeki çeşitli profesörlerin Osmanlı tarihinde çalışma ve uzmanlık kazanma isteğine yol açmıştır. Yakın zamanda Osmanlı tarihinde İslam öncesi İran tarihi, Safevi tarihi ve Kacar tarihi gibi diğer uzmanlık dallarıyla birlikte yer alması ve tarih profesörlerinin uzmanlıkları arasında olması bekleniyor. Bu sürecin daha yeni başladığını ve gerçekleştirilmesi ve konsolidasyonunun en azından orta vadeli bir perspektiften görülmesi gerektiğini belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

Abdullah Zadeh, Şâhroh (2011). *Osmanlı'nın Başlangıcından Yeni Türkiye'nin Kuruluşuna Kadar Yeni Okulların Kurulmasına İlişkin Amaç ve Sonuçlar 1734-1924 M/ 1146-1342 AH*, Yüksek Lisans Tezi, Gazvin, İmam Humeyni Uluslararası Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Abolhassani Daryani, Leyla (2015). *Osmanlı Devletinde Mülkiyet Sisteminin Politikaları Hakkında (1299'un Başından Sultan Süleyman'ın Saltanatının Sonuna Kadar 1566)* Yüksek Lisans Tezi, Tahran, İslami Azad Üniversitesi Merkez Şubesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Acorlu, Ahmed (2004). *Şeyhülislam'ın Osmanlı İmparatorluğundaki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Tahran, Şahid Beheştî Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Akif Aydın, Muhammed v. dğr (2018). *Osmanlı Döneminde Devlet ve Toplum*, Baş ed, Akmaledin Ehsan Oğlu, Çev. Ali Katebi ve Tofigh Haşempour Sobhani, Tahran: Marcan Kitap Yay.

Ansari, Şapur (1962). *1588-1619 Yılları Arasında Osmanlılar ve I Şah Abbas*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

Arabhani, Rasul (2014). *19. Yüzyılda İnan-Osmanlı İlişkilerinde Atabat-ı Aliyat*, Qum: Havzah ve Üniversite Araştırma Yayınları.

Asadi, Masoumeh (2007). *19 Yüzyılda İnan ve Osmanlıda İslam Birliğı Düşüncesinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Tahran, Tarbiat Moallim Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Asghari, Rugeyeh (2012). *Safevi Döneminde İnan ve Osmanlılar Arasında Siyasi ve Kültürel Elitlerin Göç Sürecinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Tebriz, Tebriz Üniversitesi, Hukuk ve Sosyal Bilimler Fakültesi.

Ataşbar, Saeid (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan İnanlıların İnan Anayasal Devrimi'ndeki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Hamedan, Payame Noor Üniversitesi, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Fakültesi.

Bahalu, Parvaneh (2013). *Safevi ve Osmanlı Kadınlarının Siyasi ve Sosyal Durumlarının Karşılaştırmalı Analitik Karşılaştırılması, (996-1135 AH /1587-1722)*, Yüksek Lisans Tezi, İsfahan: İsfahan Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Bârâni, Mohammad Rıza (2014). *Osmanlı İmparatorluğu ve Yeni Türkiye Tarihi*, Qum, El-Mustafa Uluslararası Çeviri ve Yayın Merkezi.

Berki, Ali Himmat (2016). *Osmanlı İmparatorluğunda Vakıf Terimlerinin Sözlüğü*, Çev, Davood Behlouli, Qum: Mecme-i Zahayer-i İslami Yay.

Beyg Babapour, Youssef (2013). *Büyük: Osmanlı Türk Bibliyografı Katib Çelebi*, Tahran: Samir Yay.

Bitlisî, İdris Ben Ali (1997). *Haşt Beheşt*, 2 Cilt. Nşr Mehri Pakzad, Tahran: Mahabad İslami Azad Üniversitesi Şubesi Yayınları.

Borclu, Ahmad (2015). *Nadir Şah Afşar Döneminde İnan-Osmanlı İlişkileri*, Yüksek lisans Tezi, Tahran, Harazmi Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Cahangiri, Cavad (2015). *Abbasi Halifeliğı ve Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kadılar ve Kadıların Konumlarının Karşılaştırmalı Kıyaslaması*, Yüksek Lisans Tezi, Zencan, Zencan Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Darviş Paşa (1997). *Layeh-ye Tahdid-i Hudod-i İnan va Osmani*, Çev ve Nşr. Nasrullah Salehi, Tahran: Tahouri Yay.

Dolatşahi, Hengameh (2015). *Osmanlı Başlangıçtan Çöküşüne Kadar*, Tahran: Zarrin Cam Yay.

- Ebu Bekir ibn Abdullah (2013). *Osman Paşa Tarihi: Üçüncü Osmanlı Murad'ın Kafkasya ve Azerbaycan'a Savaş Hazırlığı (Tiflis, Şervan ve Tebriz İşgalı 986-993)* Çev ve Haz. Nasrullah Salehi, Tahran: Tehouri Yay.
- Ehsan Oğlu, Akmaledin (Ed) (1997). *Osmanlı Kültür, Sanat ve Medeniyeti, Bir Yazarlar Gurubu Tarafından Yazıldı*, Çev. Fatemeh Abadullah Vend, Miandoab: Şatranc Yay.
- Emami, Mohammad Taghi (2016). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Tahran: Samt Yay.
- Farsi, Musa (2015). *Nasır el-Din Şah Kacar Döneminde İran-Osmanlı Dış İlişkileri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Sistan ve Belucistan Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.
- Forouzan, Rahmat (2015). *İran-Osmanlı Siyasi İlişkilerinde Kürtlerin Rolü (Safevi Dönemi)* Yüksek Lisans Tezi, Zancan, Zancan Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi.
- Gholami, İsmail (2019). *Safevilerin İkinci Döneminde İran-Osmanlı Kültürel İlişkilerinin İncelenmesi (Şah Abbas'dan Safevilerin Sonuna Kadar)*, Yüksek Lisans Tezi, Zahidan, Sistan ve Belucistan Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.
- Habibi, Ghasem (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşünün Ortadoğu'daki Modern Siyasal Düşünce Üzerindeki Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Tahran, İslami Azad Üniversitesi, Merkez Şubesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Hâ'eri, Abdulhadi (1985). *"Osmanlı İmparatorluğu ve Batı Burjuva Uygarlığının İki Yüzü"*, Meşhed, Ferdovski Üniversitesi Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi Dergisi'ne Ek, xviii, no.2.
- Hayrullah Effendi (2017). *Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, Çev. Mahmoud Han Afşar Kangavari, Qum: Mecme-i Zehâyer-i İslami Yay.
- Hazrati, Hassan (2019). *Osmanlı Tarihi ve Yeni Türkiye Hakkında İncelemeleri*, Qum: Logos Yay.
- Hosseini Eshkevari Sadegh (Ed) (2017). *Osmanlı İmparatorluğu Belgeleri Koleksiyonundan Emirler*, Qum: Mecme-i Zahayer-e İslami Yay.
- (Ed)(2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bab-ı Meşihat'tan Belgeleri*, 4 Cilt, Qum: Mecme-i Zahayer-i İslami Yay.
- (Ed)(2015). *İranla İlgili Osmanlı Arşiv Belgeleri*, 3 Cilt, Qum: Mecme-i Zahayer-i İslami Yay.
- Hurmoci, Mohammad Cafar (1965). *Haka'yekol-Ahbar-i Naseri*, nşr Hossein Hadiv Cem, Tahran: Zevâr Yay.
- İran Dışişleri Bakanlığı Siyasi ve Uluslararası Çalışmalar Bölümü(haz) (1991) *İran ve Osmanlı Belgelerinden Alıntılar Tahran: İran Dışişleri Bakanlığı Siyasi ve Uluslararası Çalışmalar Bölümü.*
- Kalantari, Yahya (1975). *Fath Ali Şah Döneminde İran-Osmanlı İlişkileri*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.
- Kavousi Irakı, Muhammed Hassan (2006). *Kacar Mokemel Belgeleri Listesi*, Cilt 147-153, Tahran: Dışişleri Bakanlığı Belgeleme ve Diplomasi Tarih Merkezi Yay.
- Kido, Akram (2016). *Osmanlı Devlet'inde Şeyhull-İslam Kurumu*, Çev. Mohammad Rıza Mostâfevi Niâ ve Hassan Hazrati, Tahran: Neday-e Tarih yay.
- Konavi, Muhammed ibni Haci Halil (2016). *Tevarih-i Osmanı*, Qum: Mecme-i Zehayer-i İslami Yay.
- Leydesdorff, Loet, S. Milojević (2015). *Scientometrics, International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences(IESBS)*, Amsterdam: Elsevier.
- Mohseni, Ali (2015). *Osmanlı Döneminde Tasavvuf (İslam Tasavvufu)*, Meşhed, Sokhan Gostar Yay.

Moradi, Rugeye (2015). *Modern İnan ve Osmanlı Okullarının Karşılaştırmalı Bir Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Arak, Arak Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi.

Moucani, Ali v. dğr (2009). *Sultani Belgeleri (İnan'la İlgili Osmanlı Arşiv Belgeleri)* Cilt2, Qum: Ayatollah Mar'aşî Najafi'nin Büyük Kütüphanesi ve İslam Elyazmaları Global Hazinesi Yay.

Nasiri, Muhammed Rıza (1974). *Nasır el-Din Şah Döneminde İnan- Osmanlı Münasebetleri*, Doktora Tezi İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

----- (Ed)(1992). *İnan Tarihi Belgeleri ve Yazışmaları*, 4 Cilt, Tahran: Keyhan Yay.

Nasrullah, Muhammed v. dğr (2016). *Yirminci Yüzyılın Başlarında Osmanlı Atlası*, Çev ve Haz. Nasrullah Salehi ve Ali Katebi, Tahran: İslam Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Yay.

Norouzi Çakli, Abdolreza (2013). *Scientometrics'e Giriş: İlkeler, Kavramlar, İlişkiler ve Kökler*, Tahran: Samt Yay.

Paşazadeh, Gholam Ali (2010). *Müslüman düşünürlerin 19. Yüzyıl Batı Anayasal Sistemine (İnan, Kafkas, Osmanlı) Yaklaşımının Karşılaştırmalı Bir Çalışması*, Doktora Tezi, Şahid Beheştî Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Reis Niâ, Rahim (2010). *İslam Dünyasında Dasın (Osmanlı ve Türk Toprakları)*, Tahran: Kitab-ı Marcan Yay.

----- (2006). *İnan ve Osmanlı Yirminci Yüzyılın Başlangıcında*, 2 Cilt, Tahran, Mabna Yay.

Rouhani, Kazem (1976). *16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı ve Safevi Birliklerinin Organizasyonu*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Sadeghi, Mehdi (2014). *1850-1923 Yılları Arasında Osmanlı Fotoğrafçılık Tarihi Üzerine Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Tahran: Tahran Sanat Üniversitesi, Sinema ve Tiyatro Fakültesi.

Salahşour Kemani, Mustafa Ağa (2015). *Revan Fethnamesi, Çev.Nasrullah Salehi ve Sefiyeh Hadiv*, Tahran: Tahori Yay.

Salehi, Nasrullah (2012). *Tarih Yazımı ve Osmanlı Tarihçileri*, Tahran: İslam Tarihi Araştırmaları Enstitüsü Yay.

Sancaghi, Mohammad Tâher (2014). *Safevi'den Kacar Dönemine Kadar İnan ile Osmanlılar Arasındaki Siyasi ve Askeri İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Urmia Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Selaniki, Mustafa Efendi (2010). *Tarih-i Selaniki*, Çev ve Haz. Nasrullah Salehi, Tahran: Tahouri yay.

IV. *Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Ruznamesi (1045-1044)* (2011). Çev.Nasrullah Salehi, Tahran: Tahouri Yay.

Şahsavari, Soraya (2013). *AH 1313'ten Kacar Hükümeti'nin Sonuna Kadar İnan-Osmanlı İlişkilerinde Atabat-ı Aliyat Rolü*, Doktora Tezi, Tahran, Payam-e Noor Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Şeyh Nouri, Muhammed Amir (2011). *Osmanlı ve Ortadoğu Tarihi*, Tahran: İslam dinleri Üniversitesi Yay.

Uzer, Umut (2018). *Glorification of the Past as a Political Tool: Ottoman history in Contemporary Turkish Politics*, The Journal of the Middle East and Africa, Vol 9, Issue iv :339-358.

Vali, Kolssum (2018). *Tenzimat Döneminde İnanlılar ve Osmanlı Toplumundaki Gelişmeler*, Yüksek lisans Tezi, Tebriz, Tebriz Üniversitesi, Hukuk ve Sosyal Bilimler Fakültesi.

Verse, Davoud (2013). *Osmanlı (İdari ve Mali) Bürokrasisinde Farsça Kelimeler (Başlangıcından Yapılandırmanın Tenzimat'a Kadar7-13AH/13-19M)*, Yüksek Lisans Tezi, Meşhed, Ferdovsi Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi.

Yanardağoğlu, Eylem, K. N, İmad (2013). "The Fever that Hit the Arab Satellite Television: Audience Perceptions of the Turkish TV Series", *Identities: Global Studies in Culture and Power*, Vol. 20, Issue V: 560-574.

Online Kaynak

Alanına Göre Tez Sayısı. [https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics? keywords=عثمانی&basicscope=1](https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics?keywords=عثمانی&basicscope=1), Erişim, 19 Aralık 2019.

İran Bilimsel Bilgi Veritabanı(ganj). <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/>,Erişim,27 Aralık 2019.

Konuya Göre Tez Sayısı. [https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics? keywords=عثمانی&basicscope=1](https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics?keywords=عثمانی&basicscope=1), Erişim, 20 Aralık 2019.

Üniversitelere Göre Tez Sayısı. [https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics? keywords=عثمانی&basicscope=1](https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics?keywords=عثمانی&basicscope=1), Erişim, 18 Aralık 2019.

Yıllardaki Tez Sayısı. [https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics? keywords=عثمانی&basicscope=1](https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics?keywords=عثمانی&basicscope=1), Erişim, 28 Aralık 2019.

Yüksek Lisans ve doktora Tez Sayısı. [https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics? keywords=عثمانی&basicscope=1](https://ganj.irandoc.ac.ir/#/statistics?keywords=عثمانی&basicscope=1), Erişim, 27 Aralık 2019.

Görüşme

Sistan ve Beluçistan Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Ali Piri, Zahidan, İran, 5 Aralık 2019.

Sistan ve Beluçistan Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Fatemeh Rostami, Zahidan, İran,17 Kasım 2019.

Tebriz Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Abbas Ghadimi Ghaydari, Tebriz, İran, 15 Ağustos2019.

Zancan Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Rasoul Arabhani, Zancan, İran, 3 Eylül 2019.

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

KONYALI SEYYİD MEHMED EFENDİ’NİN DİNÎ MANZUMELERİ

İdris SÖYLEMEZ¹

ÖZ

Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatı, gelişim sahası olarak büyük ve geniş bir coğrafyaya hitap ettiği gibi zengin bir muhayyile dünyasına ve muhtevaya da sahiptir. Bu edebiyat sahası içerisinde dinî muhtevaya havi binlerce eser yer almaktadır. 18. yüzyılda yaşamış olan Konyalı Seyyid Mehmed Efendi dinî muhtevaya sahip eserleriyle tanınan şairlerden biridir. Çalışmamızda Seyyid/Seyyidi mahlaslarını kullanan Konyalı Seyyid Mehmed Efendi’nin hayatı, eserleri ve edebî anlayışı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra tespit edilebilmiş tek nüshası Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunan bir yazma mecmuanın içerisinde yer alan “Hazâ Nazm-ı Peyğamberân-ı Aleyhi’s-selâm”, “Nazm-ı Çahâr Yâr”, “Beyt-i Nazm-ı İmâm-ı Azam Hazretleri”, “Nazm-ı Ravzâ-i Mutahhara”, “Nazm-ı Mekke-i Mükerrreme Şerrefehâllâhu” başlıklı manzumeleri incelemeye tabi tutulmuştur. Söz konusu manzumeler, İslam medeniyeti sahasında meydana getirilen kısas-ı enbiya veya enbiya-name, menakıpname ile hac farızasını ve kutsal mekânları konu edinen menasikname ve hacname konulu manzumelerdir. Manzumeler, klasik edebiyatın esasları çerçevesinde mesnevî nazım şekli ve aruz vezni ile kaleme alınmışlardır. Konyalı Seyyid Mehmed Efendi, şiirlerinde öğreticiliği önemseydiğinden sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Konyalı Seyyid Mehmed Efendi tarafından kaleme alınmış manzumeler çeviri yazı ile bugünkü alfabemize aktararak ilim dünyasının dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Seyyidi, Peygamberler, İmam Ebu Hanife, Mekke, Çahâr Yar

Religious Poems of Master Seyyid Mehmed from Konya

ABSTRACT

While in terms of growth area it appeals to a large geography, Turkish Literature in the term of Ottoman Empire also has a world and content which are rich in terms of imagination. There are many works which include religious content in this literature area. Master Seyyid Mehmed who lived in 18. century is one of the poets who are famous for their works that have religious content. In this study, there is information about Master Seyyid Mehmed’s life, works and literary understanding who used the pseudonyms of Seyyid/Seyyidi. One of his poems which is present in one of the written journal the only copies of which was identified afterwards and which is in the a library of written works that belongs to the Religious Affairs Administration, entitled as “Hazâ Nazm-ı Peyğamberân-ı Aleyhi’s-selâm”, “Nazm-ı Çahâr Yâr”, “Beyt-i Nazm-ı İmâm-ı Azam Hazretleri”, “Nazm-ı Ravzâ-i Mutahhara”, “Nazm-ı Mekke-i Mükerrreme Şerrefehâllâhu” is subjected to be studied. Poems in question are the poems that are on the subjects of comparison of prophets, narrations of religious men, narration of protectors which were produced in the field of civilization of Islam and writing on worship of hajj and writings on hajj headway which embraces hajj and sacred places as subject. Poems were written in the form of verse of mesnevi and with the aruz prosody in the frame of the basis of classic literature. Master Seyyid Mehmed from Konya used a simple and understandable language as he gave importance to the didactic quality. Being translated into today’s alphabet, poems written by Master Seyyid Mehmed from Konya have been presented for the focus of the world of science.

Key Words: Seyyidi, Prophets, Imam Abu-Hanife, Mecca, Çahâr Yar

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk-İslam Edebiyatı, idrissoylemez@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9798-4453

GİRİŞ

Geniş bir coğrafyada kurulmuş bulunan İslam medeniyeti sahasının entelektüelleri ve şairleri dinî veya sosyal konularla alakalı olarak kimi bilgileri etkili ve kalıcı bir halde halka ulaştırmak maksadıyla şiirden fazlasıyla faydalanmışlardır (Eliaçık 2008: 662). Bu sebepten divan veya mesnevî tarzında önemli eserlerin yanında daha küçük hacimli fakat halk nezdinde etkili eserlerin hayır dua alma maksadıyla kaleme alındığı ve bu çerçevede irili ufaklı yüzlerce eserin yazıldığı bilinmektedir. İlk dönemden itibaren ortaya konan dinî muhtevalı eserlerden Kur'an (Topaloğlu 1976: 2), hadis (Karahana 2002: 470-473) ve ilmihal tercümelerinin (Kırkıl 2006: 433-475). Yanı sıra dinin önemli konularının başında gelen iman, özellikle peygamberlere iman meselesinden dolayı Kur'an'da adı geçen veya kimi kaynaklarda peygamber olarak zikredilenlerle alakalı, Enbiya-name veya Kısas-ı Enbiya (Karataş 2013: 1-10). "Âlimler Hz. Peygamberin varisleridir" (Ahmed b. Hanbel 1992: 196). Hadisinde belirlenen düsturca âlim ve evliyanın tarihi kişiliği etrafında oluşturulan menakıpname (Yıldız 2012: 747-77). İle İslam'ın şartları arasında olan hac ibadeti çerçevesinde yazılan manzum menâsik ve menzi-i haclar tarzında (Kiraz 2020: 1-17). Yazılmış birden çok eser bulunmaktadır. Bu eserler, halkı ilgili konular hakkında bilgilendirmek, şevklendirmek ve halkın gerçeğe ulaşmasını sağlamak maksadıyla kaleme alınmışlardır (Kiremitçi 2012: 1502). Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin dinî konulu manzumeleri, bu tür eserler arasında zikredilebilir.

1. Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri

Konyalı olan şairin doğum tarihi ile alakalı olarak kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Şairin eserlerinde var olan kimi bilgilerden hareketle şairin, Ulukışla ve Ereğli ilçeleri arasında kalan bir mahal olan Yenihan'da dünyaya geldiği, babası Konya bozkırından Hacı Mustafa Ağa olup şairin daha sonraları, bugün için Konya iline bağlı olan Ereğli'ye gelip yerleştiği şairin manzumelerinde açık bir şekilde yer almaktadır (Kiraz 2020: 4).

İlgün u Lâdik'le Konya ismidir Karabınar
Mevtının şehri Ereğli andadur 'âli bınar
Gel merâma maşkat-ı re'sim olandır Yenihan
Altı sâ'atdir oradan tağ içinde Çiftehân (Kiraz 2020: 4).

Şairin tasavvufî düşünce dünyasına dâhil olmadan önceleri ticaretle uğraştığı bilgisi manzumelerinde yer almaktadır:

Ey şefî-i 'âşiyân sükî-i kemter çâkeriñ
Yâ ilâhî kıl müyesser sükî-i bî-çâreye (v.34b)

Şairin ticaretle uğraştığı dönemlerde gördüğü bir rüya üzerine ticareti terk ederek, babasından aldığı izinle Anadolu ve Rumeli seyahatlerine çıkmıştır (Kiraz 2020: 4). Bu seyahatler esnasında Lofça kasabasında Halvetî Lofçavî Şeyhi Ali'yle buluşup ona intisap ederek seyr ü sülükünü tamamlayan Seyyid Efendi, şeyhinden aldığı icazet ile birlikte Bursa'ya gitmiştir. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre burada bir müddet Pâris Bey Zâviyesi'nde sonra da Ahmet Paşa Fenârî Zâviyesi'nin Şeyhi Kasımpaşalı Mustafa'nın yanında kalmıştır. Daha sonra ise kendi imkânlarıyla Enârlı Mahalesi'nde İnşa ettiği Enârlı Dergâhı'nda, hayatının bundan sonraki kısmını, otuz üç yıllık bir süreyi, şeyh-müderris olarak geçirmiştir. Bir kez babasıyla olmak üzere hayatında iki defa hacca giden şair, Seyyid mahlasıyla yazmış olduğu şiirleriyle tanınmaktadır. Şair, 1706 tarihinde seksen yaşında iken vefat etmiştir

(Donuk 2019: 129). Menâsik-i Hacc'da yer alan kimi bilgilere göre şair söz konusu bu eserlerini 1698-99 tarihinde yazmıştır. Bu durumda şair bu eserini ölümünden sadece yedi sekiz yıl önce yazmış olmalıdır. (Donuk 2019: 130). Burada yer alan bilgilerden hareketle şairin eserleri onun olgunluk dönemine ait eserler olduğunu söylemek mümkündür. Şiirlerinden hareketle güçlü bir şair olduğunu düşündüğümüz şair, şiirlerinde Seyyid ve Seyyidi mahlaslarını kullanmıştır (Kiraz 2020: 6). Ulemâ, Meşâyih ve şuaradan olan şairin, bugün için tespit edilen iki eseri bulunmaktadır (Kiraz 2020: 6). Birinci eseri olan “Manzum Menâsik-i Hac” adlı eseri hacın kural ve kaideleri ile şartları konusunda yazılmış önemli bir eserdir (Kiraz 2020: 6-9). İkinci eseri olan “Manzum Hac Menâzilnamesi” hac surre alaylarının (Durak 2018: 25-27) takip etmiş oldukları yolları konu edinen önemli bir eserdir (Donuk, 2019: 133-143). Şairin eserlerinin bulunduğu Diyanet İşleri Eser Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki mecmuada yukarıda bahsi geçen eserlerin hemen arkasında yer alan manzumeler de Seyyidi'ye aittir. Burada yer alan söz konusu manzumeler birbirlerinden farklı konulardan meydana gelmektedirler.

2. Eserin Müellife İsnadı

XVII. yüzyılda kaleme alınan bu eserlerin içinde bulunduğu yazmanın son kısmında yer alan “Nazm-ı Peygamberân Aleyhi's-selâm” “Nazm-ı Çahâr Yâr”, “Beyt-i Nazm-ı İmâm-ı Azam Hazretleri”, “Nazm-ı Ravzâ-i Mutahhara”, “Nazm-ı Mekke-i Mükerreme Şerefehâllâhu” adlı manzumeleri yer almaktadır. Burada yer alan manzumeler birbirinden farklı muhtevalara havî manzumelerdir. Söz konusu manzumeler üzerine yapılan çalışmalar neticesinde ilgili manzumelerde;

Her şadâya meyle tövbe eyle imdi Seyyidi
Ehl-i sünnet mezhebinde bulunan ihvâna uy (30a)

Yer alan mahlas beytinden hareketle söz konusu manzumelerin dil, üslup, içerik ve yazı değeri itibariyle diğer eserleriyle uyumlu olduğundan ilgili manzumelerin Konyalı Seyyid Mehmet Efendi'ye ait olduğunu söylemek mümkündür. “Beyt-i Nazm-ı İmâm-ı Azam Hazretleri” manzumesinde şairin mahlası açık bir şekilde görülmektedir.

3. Manzumelerin Şekil Hususiyetleri

Toplamda doksan bir beyitten meydana gelen manzumeler, mesnevî nazım şekli kullanılarak oluşturulmuştur. Şair, manzumeleri “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün ile mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” kalıplarını kullanarak kaleme almıştır. Manzumeler beyit sayısı ve kafiye düzeni açısından Mesnevîlerin tertip özelliklerinden sebeb-i telif, esas konunun ele alındığı bölüm ve hatime gibi bazı bölümleri içinde barındırmamaktadır. Bununla birlikte beş manzume de mesnevî nazım şeklinin gerektirdiği vezin, ahenk ve söyleyiş özelliklerine sahip olarak mesnevî nazım şekline örnek olarak kabul edilebilir. Şairin aruz veznini başarılı bir şekilde kullandığı söylenemez, bunun temel sebebi manzumelerin öğretici değer çerçevesinde oluşturulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bu kabil eserlerde şairin amacı sanattan ziyade bilgi vermek yani şiiri estetik değer çerçevesinde amaç olarak oluşturmaktan ziyade araç olarak kabul edip kimi bilgi ve değerleri onun üzerinde aktarmak ve bu vesile ile halkı aydınlatmaktır. Bu anlayış çerçevesinde şairin, klasik edebiyata ait verileri vezin, söz sanatları kullanmakla beraber, amacı sanat yapmak değildir. Manzumelerin öğretici değere sahip olmaları dilinin sade ve anlaşılır olmasını da beraberinde getirmiştir.

4. Manzumelerin Muhtevâları

Bugünkü bilgilerimize göre Seyyidi Efendi'nin “Hazâ Nazm-ı Peygamberân-ı Aleyhi's-selâm” adlı manzumesi, 29 beyitten meydana gelmektedir. Manzume aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Söz konusu manzumede şair, Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e kadar gelen ve Kur'an-ı Kerim'de ismen zikredilen yirmi beş peygamber “Âdem, Şit, İdris, Nûh, Hüd, Şâlih, Lût, İbrâhîm, İshâk, İsmâ'il, Ya'kûb, Şu'ayb, Mûsâ, Hârûn, İlyâs, Dâvud, Süleymân, Eyyüb, Zülküfl, Lokmân, Yûnus, Zekeriyâ, Yahyâ, 'İsâ, son peygamber Hz. Muhammed'i ise “O şâh-ı enbiyâ” sıfatı ile manzumeye konu edinir. Kur'an'da adı geçen fakat peygamber olup olmadığı tam olarak bilinmeyen (Pala: 124-125) ve (Adam: 2020) ile Allah'ın veli bir kulu olarak kaynaklarda yer alan Hızır (Çelebi: 2020), burada ismi zikredilen peygamberler ve diğerlerinin her birini şair Kur'an-ı Kerim'de yer alan kimi özelliklerinden hareketle çeşitli söz sanatları çerçevesinde ele almaktadır.

Mecmuada yer alan “Nazm-ı Çahâr Yâr” adlı ikinci manzume dokuz beyitten meydana gelmektedir. İlk yedi beyitte şair şiirini “mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” ile son iki beyiti ise “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” ile kaleme almıştır. Bu bölümde ele alınan konu ile alakalı olarak klasik edebiyat sahasında müstakil birçok eser yazılmıştır. Söz konusu bu konu Müslümanların tarihi açısından oldukça ehemmiyetli bir konudur. Zira geçmişten günümüze bu konu etrafında kimi sert ve keskin tartışmaların yaşandığı ve Müslümanlar arasında önemli mezhepsel bölünmenin yaşandığı tarihi bir gerçektir. Bu manzumede şair, Müslümanlar açısından Hz. Peygamber'in ashabı arasında en önemlileri olarak kabul edilen ve aşere-i mübeşşereden olan aynı zamanda Hz. Peygamberden sonra sırasıyla hilafet görevinde bulunan “Ebubekr, Ömer, Osmân, Ali,” ile birlikte yine cennet gençlerinin efendisi ve Hz. Peygamber'in torunları olan Hasan ile Hüseyin'i konu edinir.

Mecmuada yer alan üçüncü manzume “Beyt-i Nazm-ı İmâm-ı Azam Hazretleri”dir. Üç beyitten meydana gelen bu bölümü şair “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezni ile kaleme almıştır. Ehl-i sünnet anlayışının oluşması ve olgunlaşmasında önemli bir yere sahip olan ve rey ehlinin imamı ve Hanifi mezhebinin önderi olan İmam Ebu Hanife çeşitli yönleriyle manzumeye konu edilmiştir. Bu bölüm aynı zamanda şairin mahlasının da zikredilmiş olduğu bölümdür.

Mecmuada yer alan dördüncü manzume otuz dört beyitten meydana gelmekte olup aruzun “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. “Nazm-ı Ravzâ-i Mutahhara” ismi ile isimlendirilen bu bölümde şair, manzumeye Hz. Peygamber'e övgü ile başlar. Klasik edebiyat sahasında yazılmış eserlerin hemen başında yer alan naatlarda karşımıza çıkan durumun aynısı burada söz konusudur. Şair, Hz. Peygamber'in yüceliğinin diğer peygamberlere nispeten daha önemli olduğu, yeryüzünün en şerefli olduğu, yerin ve göğün onun için yaratıldığı, Allah'ın onun hatırına insanları bağışladığı, Hz. Peygamber'in miraçta kabekavseyn derekesine nail olduğu, parmaklarında suyun akıtılması gibi, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye çıktığı kutlu yolculuğu hicreti, Ravza-i Mutahhara'nın yeryüzünde sahip olduğu ulvi makam, dolayısıyla Mekke ve Medine'nin etrafıyla beraber harem bölgesi olması, Hz. Peygamber'in kabrinin ulvi ortamı, meleklerin her gece burayı ziyarete gelmesi, Hz. Peygamber'in nurunun kandile hacet bırakmadan burayı ziyası ile aydınlattığı, Hz. Peygamber'in makamının yanı başında yatan Ebubekir ile ayakları ucunda yatan Hz. Ömer'den bahsedilmektedir. Yine bu şiirinde de şair dört büyük sahabe (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali) ile birlikte Hz. Peygamber'in torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'den bahsetmektedir.

Mecmuada yer alan beşinci manzume, on altı beyitten meydana gelmektedir. Manzume aruzun “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla yazılmıştır. “Nazm-ı Mekke-i Mükerre Şerrefhâllâhu” ser levhalı bu bölüm, Müslümanların kiblesi olan Kâ’be’nin bulunduğu ve İslam dini tarafından harem bölge içerisinde kabul edilip hac farızasının merkezi konumunda bulunan Mekke, harem bölge ve hac farızası ile alakalıdır. Şair, Mekke’den ve ona şeref katan ve banisi Hz. İbrahim olan Kâ’be’den bahsetmekte akabinde günahkârların tövbe edip günahlarından rücu etmesi gayesi ile hacdaki durumu dile getirmektedir. İnsanların Kâ’be’de Hacerü’l-Esvedin karşısına geldiklerinde haccın şartlarına başladıklarını dile getirmektedir. Şair, Kâ’be ve Mescid-i Aksa’yı kutsiyetleri itibarıyla zikretmektedir. Şair devamında hac farızası esnasında yapılanlar ile ziyaret esnasında yapılması gerekenler hususunda kimi bilgiler verir. Sonraki beyitlerde ise hacın yedi şavtından, Sefa ve Merve arasındaki sa’ydan, arafe günü ve Arafat tepesinden bahsederek manzumeyi nihayete erdirmektedir.

5. Nüsha Tavsifi

Konyalı Seyyid Mehmet Efendiye ait bu dini manzumeler Manzûm Menâsik-i Hac (1b-12b), Manzum Hac Menâzilnâmesi’nin de (12b-25b) içinde yer aldığı Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi’nde (DİB), 001815-I, numarası ile kayıtlı olan mecmuanın içerisinde bulunmaktadır. Söz konusu manzumeler mecmuanın (25b-35a) numaralı varakları arasında yer almaktadır. Mecmuanın varakları altın yaldızlı mihrabiye, metnin etrafı kırmızı cetvelle çerçevelenmiş, konu başlıkları ve cümle sonu noktaları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mecmua, nohudi ve krem renkteki filigranlı kâğıda istinsah edilmiştir. Mecmuanın dış görünümü iyi durumda değildir. Mecmuanın şirazesini dağılmış, kimi yapraklar birbirinden tamamıyla kopmuştur. Bazı varakları su almış, bazı yerler de suya maruz kalmaktan dolayı lekelenmiştir. Yine bu duruma bağlı olarak yer yer mürekkebin dağılması neticesinde yazının zarar gördüğü görülmektedir. Mecmuanın sonunda yer alan ketebe kaydına göre eserin müstensihisi Halil adında bir zat olup mecmua hicri 1123 tarihi Sefer ayında istinsah etmiştir. “Târih bin yüz yigirmi üç şefarü’l-hayr fi 20 Sene 1123”.

Metinler

Hazâ Nazm-ı Peygamberân-ı ‘Aleyhi’s-Selâm

Bismillâhırrâhmanırrâhîm

Melâ’ikden muğarreb oldı Âdem

Ki alınıdaydı nûr-ı fâhr-ı ‘âlem

İkinci Şite bahş oldı risâlet

Anı taşdı iden buldı sa’âdet

Nübüvvetle olup şâliş çün İdrîs

Ḥased nârına yandı cân-ı iblîs

Sefîneyle virüp Nûḥa selâmet

Ḥudâ gârğ eyledi kâvmin o sâ’at

Beşinci Hüd olup şāhib-nübüvvet
İderdi kavmini tevḫīde da' vet

Hızır nūş eyledi āb-ı ḫayātı
Beşer o şūra dek görmez memātı

Varup Ye'cūce sed çekdi Sikender
Aña olmuş idi 'ālem musahḫar

Bulup Şālih o dem nāḫayıla şöhret
Görüp ol kavm-i şüm almazdı 'ibret

Çıkartdı kavm-i Luṭı āşiyāndan
O dem Cibril bıraktı āsumāndan

Ḥalilim didi İbrāhime ma' būd
Gülistān oldu aña nār-ı Nemrūd

Sa'ādetle gelüp dünyāya İshāk
Nebiler defterine oldu ilḫāk

Olub rü'yāda İbrāhime fermān
Simā' il ide cānın Ḥaḫḫa ḫurbān

Ḳatı çok ağladı Ya'ḫūb-ı Ken'ān
İderdi gice gündüz āh ü efgān

Melek simā gelüp Yūsuf beşerden
Güzel idi daḫı şems ü ḫamerden

Naşīḫat itdügiçün şeyḫ ü şābe
Ḥaṭīb-i enbiyā dirler Şu'aybe

Kelīmullāh idi Mūsā bin İmrān
Yed-i beyzā 'aşāsı oldu şu' bān

Neler çekdi ḫarındaşıyla Hārūn
Helāk olunca Fir'avn ile Ḳārūn

Peyâmber Elyasa⁶ hem dağı İlyâs
Ki bunlardan firâr eylerdi vesvâs

‘Üzeyriñ rûḥunu ḳabz itdi Settâr
Geçüp yüz yıl anı ḥalk itdi tekrâr

Ḥilâfet geldi Dâvud oldı mesrûr
Süleymân saltanatla oldı meşhûr

Belâlar şabrına olduḳda şâlik
Ta⁶ accüb itdi Eyyûbe melâ’ik

Nebî Zülküfl olup ḥikmetde Lokmân
Ḥaber virdi anı âyât-ı Ḳur’ân

İzinsiz ḳavmini Yûnus biraḳmaḳ
Sebeb oldı balıḳ ḳarnında yatmaḳ

Biçildi ser-be-ser çün Zekeriyâ
Şehâdetle mûkerrem oldı Yahyâ

Mesîḥâ rûḥ-ı ‘İsâ ibn-i Meryem
Olurdı mürde iḥyâ itse bir dem

O şâḥ-ı enbiyâ şâḥib-şerî⁶ at
Cemâli nûridur şems-i ḥaḳîḳat

Olup dillerde evşâf-ı ḳırâ’at
Şalât ile selâmı tâ ḳıyâmet

Anuñ Ḳur’ânda vaşfin itdi Yezdân
Ne mümkindür anı vaşf ide insân

Olup peygamberân Ḳur’ânda tebyîn
Ki zıkr oldı faḳad şemân-ı ‘iştirîn

Naẓm-ı Çihâr Yâr

Olup hicret için fermân-ı bârî
Resûluñ Bübekr idi yâr-ı gârî

‘Ömerle erba’ in oldıkdâ itmâm
O demde âşikâre oldu İslâm

Ĥilâfet ĥil’ atin giydi çün ‘Oşmân
Zamânında anuñ cem’ oldu Ĥur’ân

‘Alîdür şehsüvâr-ı mîr ü meydân
Ĥafâdâr-ı Peyâmbere şîr-i Yezdân

Ĥasanla² Ĥüseyn şehzâdelerdir
Ziyâ-güster iki mehpârelerdir

Ĥamu peygâmbereñ hürmetine
Ĥuşüşâ fahr-i ‘âlem hürmetine

Bağışla suçların sükî-i zâruñ
Naşîb it cennetüñ göster cemâlüñ

İşte sizünçün³ kodum iki tarîķ
Baña ol yoldan gelen olur refîķ

Biri Ĥur’ândır birisi sünnetim
Ĥayri yol tutan degildir ümmetim⁴

Beyt-i Naẓm-ı İmâm-ı A’zam Ĥazretleri

Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

Mâsivâdan geç behey dil-i ĥazret-i sübhâna uy
Ciddile tut sünneti ķo bid’ atı sulţâna uy

² “Ĥasan ile” yazılmakla beraber vezin gereği “Ĥasanla” şeklinde okunmuştur.

³ “Sizin İçün” yazılmakla beraber “sizünçün” olarak okunmuştur.

⁴ Son iki beyitte vezin değişmektedir. “Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün”

Elli beş hacc ile yetmiş ‘ömr içinde yedi biñ
 Hıtm ile olan müşerref hâzret-i Nu‘ māna uy

Her şadāya meyle tövbe eyle imdi Seyyidi
 Ehl-i sünnet mezhebinde bulunan ihvāna uy

Nazm-ı Ravzā-i Muṭahhara

‘Arş-ı a‘zam ḥāk-ı pāy-i tāc-ı re’s-i enbiyā
 İsm-i pāki Aḥmed ü Maḥmūd Muḥammed Muṣṭafā

Sen sebebsin on sekiz biñ ‘ālemiñ icādına
 Kün ḥitābı olmaz idi ey ḥabīb-i kibriyā

‘Aşıkıñ Mevlā olıcaḡ cümle ‘ālemler senüñ
 Saña muḥtac enbiyā vü evliyā bāy ü gedā

Bildiler kim yerde gökde senden eşref kimse yok
 Cümlesi peygamberāñ saña itdi iḡtidā

Zātiniçün ḥalḡ olundu ‘arş ü kürsî ins melek
 Anuñiçün ḥizmetiñde oldı Cibril ḥāk-i pā

Gül ruḡuñdan gündüz oldı gisūvānından gice
 Ay ü gün devr eylemekde gice gündüz zāhirā

Ḥaḡ te‘ālā ism-i pākin ismiñe zemm eyledi
 Yā Resūlullāh saña lāyıḡ bu ikrām bu ‘aṡā

Ḳāb-ı ḡavseyñ menziline var[a]madı ḡayriler
 Bu merātib saña maḡşuş saña lüṡf itdi Ḥudā

Rākib olduñ ‘azm idüp mi‘rāca ‘izz ü şānile
 Hem yanuñca oldı revān Cebra’ıl hem reh-nümā

Nuh felek ḥāzır olup ḡutluladı mi‘rācūñı
 Hem peyāamberler didiler ibn-i şāliḡ merḡabā

Şol mübârek parmağından ağıdı âb-ı hoş-güvâr
Şürb idenler didiler hîç gö[r] medik⁵ biz böyle mâ

Қadrî ‘ âlî rütbesi a‘ lâdan a‘ lâ ol şehîñ
Vaşf olunsa tâ kıyâmet olmaz aña intihâ

Bir şebân-geh hicret itdi Hâk resûli Ka‘ beden
Pester-i peygâmbere yatdı ‘ Alî-yi Mürtezâ

Saña düşmenlik idenler ey nebî-i muhterem
Her birisi şoñra oldı bir belâya mübtelâ

Gerçi Қа‘ be eşref oldı hem dağı Ümmü’l-Қurrâ
Merқad-i pâkinden eşref olmaya dünyede câ

Hem civârıñ oldılar ehl-i Medîne şubh ü şâm
Ol sebebden bunlar oldı mazhar-ı lütf-i Hudâ

Қabriñe nâzil olur her gün nice yüz biñ melek
Tâ kıyâmet ‘ izzet ikrâm itmekiçün Hâk saña

Âsitânuñ bekleyenler bu sa‘ âdet anlara
Dâd-ı Hâkdur yoğsa bir kes olamaz mâlik aña

Ravzâ-i pâkinde қandil yanmağa hâcet mi var
Sems-i ruhsârıñla ‘ âlem olmuş iken pür ziyâ

Ravza-i pâkin ziyâret eyleyenler şubhesiz
‘ Afv olur ‘ işyanları ikrâma olurlar sezâ

Terk idüp beḥḥâyı kıldıñ Yeşrib ehlin şâdumân
Her biri dünyâyâ mâlik oldı bir bir güyiyâ

Türbe-dârı olsa bir kes ol Resûlüñ bir kişi
Defterinden seyyi’âtı cümle anuñ maḥv ola

⁵ “كورمدك” şeklinde yazılması gereken kelime “كومدك” şeklinde yazılmıştır. Bu sebepten burada metin tamirinde bulunulmuş ve ilgili yere “ر” eklenmiştir.

Anuñiçün açuğ oldu ravzasınıñ yerini
Perteve-endāz ola nūri āsumāne dāyimā

Yer tefāhur eyleyüben āsumāne dir imiş
Bende yatır faħr-i ‘ālem bende şāh-ı enbiyā

Gerçi gökler yüksek ammā yerde faħrū’l-mürselin
Anuñiçün arza dā’im ser-fürū eyler semā

Yerle gögün farkı çoğdur n’eyleyem ammā yeriñ
Sevdigi göynünde yatır baķar uzağdan semā

Bū Bekir peygamber ile yatar olmuş el ele
Payın isterdi ‘Ömer payına anuñ düşdi pā

Çār-i yāriñ Bū Bekirdir hem ‘Ömer ‘Oşmān ‘Alī
Her biri şāhib-velāyet her birisi etķiyā

Gevher-i deryā-yı ‘işmetdir Ḥasan Ḥüseyinle⁶
Nūr-ı ‘ayn-i Muştafādır hem ‘Alī-yi Mürteżā

Şad şalāt u şad taḥiyyat şad şudur u şad selām
Ber resül ü āl ü aşḥābına tā yevmü’l-cezā

Ey şefi‘-i ‘āsiyān sūķi-i kemter çākeriñ
Her ne deñlü mücrim ise lütfiñi eyler recā

Naẓm-ı Mekke-i Mükerreme Şerrefehāllāh

Arzı ḥalķ itmek murād itdikde Mevlā ibtidā
Ḥalķ olındı arz-ı Ka‘be didiler ümmü’l-kurā

İzn-i Ḥaķla oldu İbrāhīm Ḥalil çün bānisi
Yapdı Beytullāhı ol kān-ı kerem şāhib-seḥā

⁶ “Hüseyin ile “yazılmış olmakla beraber vezin gereği “Hüseyinle” şeklinde okunmuştur.

Eğniyāya itdi Hāḡ 'ömründe bir kez haccı farz
Şuçları bağışlayup ikrāma olalar sezā

Ol mübārek buḡ'a kim mürḡān hevādan geçseler
Ol maḡalde uğradıḡda ayrılır iki yaḡā

Heft menābir zer oluḡ esved ḡacer örti siyāh
Bābı bāb-ı maḡfiretdir perdesi derde devā

Ka' betullāh oldı kıble ḡāşşeten bu ümmete
Mescid-i Aḡşā idı sā'ir ümemde sābıḡa

Ka' benüñ öp āsitānün sünneti icrā idüp
Gir içine ḡıl iki rek'at namāzı it du'ā

Mā-i āb-ı Zemzem oldı şaḡ u ḡaste içseler
Ten-dürüsti zinde eyler ḡasteler bulur devā

Yüz sürüp beytin ziyāret eyleyenler buldılar
Hāḡ te'ālādan kerem lütf ü iḡsān hem 'aḡā

Eğniyāya virdi ḡāḡ haccın şevābın ḡāşşeten
Her ne deñlü cehd iderse ḡişşe-mend olmaz gedā

Heb varanlar ḡarḡa-i deryā-yı 'işyān olsalar
Maḡv olur 'işyānları suç itmemişler ḡüyiyā

Şoñra yedi kerre eylerler ḡavāfı ḡāş ü 'ām
Artıḡ eksik cā'iz olmaz böyle emr itmiş ḡudā

Sa'y iderler Merve ile hem Şafāyı ḡacc iden
Üç yüz adım ikisinün arası beyne's-şafā

İbtidā iḡrāma girer ol maḡalde ḡācılar
Ser bürehne pā bürehne zıkr iderler şāniyā

Ārife ḡün 'Arafātda hep dururlar vaḡfeye
Yevm- 'iyd ḡurbān keserler tā ola vācib edā

Yâ ilâhî kıl müyesser sūkî-yi bî-çâreye
Eyleye beytiñ ziyâret ola hâcâtı devâ

Oğkuyanñ faşîh olsun lisânı
Hâlılün rûhına şeb‘ü’l-mesâni⁷

Ṭârîh bin yüz yigirmi üç şeferü’l-hayr fi 20 Sene 1123

SONUÇ

17. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nin siyasi mücadele tarihi açısından önemli olduğu kadar kültür tarihi açısından da önemli bir dönemdir. Yükselme döneminin hemen akabinde gelen duraklama döneminde Klasik Türk edebiyatı bir önceki yüzyıldaki gücün değerleri çerçevesinde önemli şairler yetiştirmeye devam etmiştir. Edebî gelenek içerisinde ortaya konan sanat anlayışı etrafında çok önemli eserlerin yazılması ile beraber Ahmet Yesevî ile başlayan sürecin devamı mahiyetinde halkı aydınlatmak ve kimi konularda uyarmak amacıyla yazılan eserler de önemli bir yere sahiptir. 17. yüzyılda Konya’da dünyaya gelmiş olan Seyyid Mehmed Efendi, Anadolu sahasında yüzlerce yıldır varlığını sürdüren geleneğin esasları çerçevesinde dinî muhtevalı eserler ortaya koymuş şairlerimizdendir. Âlim ve ârif kimliği ile temayüz etmiş bir zat olan Seyyid Mehmed Efendi, hem şeyh hem de müderris olarak önemli hizmetlerde bulunmanın yanı sıra şair kimliği ile de maruf bir zattır. Manzumelerinde görüldüğü üzere ehlisünnet çizgisinde olan zat, bağlı olmuş olduğu Halvetiye dergâhına ait kimi hususiyetlere de şiirinde yer vermiştir. Manzumelerinde geniş bir konu yelpazesine sahip olan şair, İslam dini açısından önemli olan ibadeti ve bu ibadet ile beraber önemli bir kıymete bürünen mekânları ele alarak Müslümanların tarihi birlikteliğini farklı sebeplerle dile getirme derindedir. Sade bir dilin egemen olduğu şiirlerinde şair aruz veznini kullanmaktadır. Klasik edebiyatın nazım şekillerinden mesneviyi kullanan şairin manzumelerini yazmasındaki ana neden hiç şüphesiz konularla alakalı olarak halkı bilgilendirmek ve aydınlatmaktır. Şair yazdığı dini edebî türlerle önemli bir şahsiyettir. XVII. yüzyılın sonunda Seyyid/Seyyidî mahlaslı bir şair tarafından yazılan manzumeler ilk defa çeviri yazı ile ortaya konulmuş, burada ortaya konan manzumelerin dinî edebî türlere katkı sunması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki (2020). “Üzeyr”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/uzeyir> [erişim tarihi: 07.09.2020].
- Ahmed b. Hanbel (1992). *el-Musned*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Çelebi, İlyas (2020). “Hızır”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hizir#1> [erişim tarihi: 08.09.2020].
- Donuk, Suat (2019). Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve Manzum Hac Menâzilnâmesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1): 129.
- Durak, Ahmet (2018). “Osmanlı Devleti’nde Sürre-i Hümayun Geleneği “18 Ekim 1656 Tarihli Mekke’ye Gönderilen Defter Örneği”. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* Nisan (4):25-27.

⁷ Metnin bu son beytinde vezin “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün” şeklinde değişmektedir.

- Eliaçık, Muhittin (2008). Din Hizmetlerinde Şiir ve Manzum Metinlerin Yeri. *I. Din Hizmetleri Sempozyumu(3-4 Kasım 2007)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Karahan, Abdülkadir (2002). Kırk Hadis (Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.
- Karataş, Ahmet (2013). *Kıyas-ı Enbiya Peygamber Kısaları*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Kırkıl, Harun (2006). Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmed Rıfat Bey ve Manzum İlmihali. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1(1):433-475.
- Kiraz, Seydi (2020). *İndi'nin Manzum Menâsik-i Hacc'ı (İnceleme-Metin Dizin ve Sözlük)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Kiraz, Seydi (2020). Konyalı Seyyid Mehmed Efendi'nin Manzum Menâsik-i Hacc'ı, *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 10(1): 21.
- Kiremitçi, Ferdi (2012). Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdıkî'nin Manzum Akaid-nâme Örneği, *Turkishstudies*,http://www.turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=552657030_80_kiremit%C3%A7iferdi_t.pdf&key=153687/1,1501-1539.
- Pala, İskender (1990). "İskender mi, Zülkarneyn mi". *Journal Of Turkish Studies* c.14: 124-125.
- Topaloğlu, Ahmet (1976). *Muhammed bin Hamza: XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'an Tercümesi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- Yıldız, Âlim (2012). Ahmet Hamdi'nin Manzum Abdülvehhab-ı Gazi Menâkıbı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2): 747-77.

ŞEYH MAHMÛD NEDİM EN-NAKŞİBENDÎ'NİN MEVLİDİ

ihсан ŞEHİTOĞLU¹

ÖZ

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in doğumunu kutlamak amacıyla yazılan mevlidler, Müslüman şairlerin Hz. Muhammed'e sevgi ve bağlılığının şiir diliyle ifadesidir. Mevlid şairlerinin peygambere sevgi ve bağlılığının ifadesi yanında mevlidler, okunduğu meclislerde dinleyicilerin de üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır. Bu sebepten İslam coğrafyasında farklı dillerde hâlâ mevlidler okunmaya devam etmektedir. Mesnevi nazım biçimiyle yazılan mevlidler birçok bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler Hz. Peygamber'in hayatından çeşitli kesitler ihtiva eder. İlk örneklerini Arap edebiyatında gördüğümüz mevlidler peygamberin vefatından çok sonra ortaya çıkmıştır. Arap coğrafyasının yanı sıra diğer Müslüman topluluklarda da mevlid türü kendi dillerince yazılmış ve yaygınlaşmıştır. Türk edebiyatında da 200'e yakın mevlid olduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda yeni mevlidler gün yüzüne çıkarılarak edebiyat literatürüne kazandırılmaktadır. Varlığı bilenen fakat şimdiye dek yeni yazıya aktarılmayan mevlidlerden biri de Şeyh Mahmud Nedim en-Nakşibendî'ye aittir. 19. yüzyılda yazılan Şeyh Mahmud Nedim'in mevlidi 299 beyit sayısı ile kısa mevlidler arasında yer alır. Çalışmamızda Şeyh Mahmud Nedim en-Nakşibendî'ye ait mevlidin incelemesi yapılmış ve transkripsiyonlu metni oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, 19. yüzyıl, Mevlid, Şeyh Mahmud Nedim.

The Mawlid Of Sheikh Mahmud Nedim En-Nakshibendî

ABSTRACT

The prophet of Islam, Mawlid written to celebrate the birth of Muhammad, Muslim poets it is an expression of love and devotion to Muhammad in the language of poetry. Besides the expression of the Mawlid poets love and devotion to the prophet, the mawlid had a positive effect on the audience in the assemblies they were read. For this reason, mawlid are still being read in different languages in the Islamic geography. Mawlid written in mesnevi verse form consist of many sections. These chapters contain various sections from the life of the Prophet. The mawlid, first examples of which we see in Arabic literature, appeared long after the prophet's death. In addition to Arab geography, the mawlid type was written in their own language and became widespread in other Muslim communities. It is known that there are nearly 200 mawlid in Turkish literature. As a result of the researches, new mawlid are brought to light and added to the literary literature. One of the mawlid whose existence is known but has not been transferred to a new article until now belongs to Sheikh Mahmud Nedim en-Nakşibendî. The mawlid of Sheikh Mahmud Nedim, written in the 19th century is among the short mawlid with 299 couplets. In our study, the mawlid belonging to Sheikh Mahmud Nedim en-Nakşibendî was examined and a transcribed text was created.

Keywords: Classical Turkish Literature, 19th century, Mawlid, Sheikh Mahmud Nedim.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ihсанehitoglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0748-3052

GİRİŞ

Arapça ولد/v-l-d kökünden “doğan çocuk” (Yıldız 2017: 1025) anlamına gelen mevlid, me’îl babıyla hem mekân hem de zaman ismi biçimini alır. Mevlid sözcüğü zamanla Hz. Muhammed’in doğum zamanı için kullanılan bir kavramdan edebi bir türe dönüşmüştür. İslam peygamberi Hz. Peygamber’in sağlığında onun doğum yıl dönümü kutlanmadığı gibi Hulefâ-yi Râşidîn dönemiyle Emevî ve Abbâsî devirlerinde de mevlidle ilgili bir uygulamaya rastlanmamaktadır (Özel 2004: 475). Hz. Muhammed’in doğum zamanı peygamberin vefatından sonra Müslüman âleminde oldukça önemsenmeye başlamıştır. Rivayetlere göre Halife Harun Reşid’in annesi el-Hayzûran (ö. 173/m. 789), Hz. Peygamber’in Mekke’de doğduğu evi mescit haline getirmiş ve Hz Muhammed’in doğum günü olarak kabul edilen Rebiülevvel ayının 11. ve 12. gecesi yaklaştığında bu ev ziyarete açılarak törenler düzenlenmeye başlanmıştır (Canım 2011: 137). Günümüzde de mevlid törenleri hala canlılığını korumakta öyleki mevlidler alan genişlemesiyle sadece Rebiülevvel ayının 11. ve 12. gecesinde değil halk arasında sünnet, düğün, mübarek geceler gibietkinliklerde de aktif olarak icra edilmektedir.

Mevlid türünün İslami edebiyat geleneği içerisinde ilk örnekleri Arap edebiyatında görülür. Zamanla İslam dünyasında yayılan mevlidler Müslüman Türk şairlerce de sıkça kullanılan bir tür olmuştur. Türk edebiyatında yazılan mevlidler içerisinde Süleyman Çelebi’nin 15. yüzyılda yazdığı “Vesiletü’n-Necât” isimli mevlidi coşkulu anlatımıyla oldukça beğeni kazanmış ve birçok şairin esin kaynağı olmuştur. Mevlid türünün Anadolu sahasında yaygınlaşması ve beğenilmesinde Süleyman Çelebi’nin eserinin katkısı kaçınılmazdır. Süleyman Çelebi mevlidinin samimi ve sehli mümteni tarzda söylenmiş olması gönülleri bağlamada etkili olsa da mevlid türünün yaygınlaşması ve beğenilmesindeki en önemli etken Hz. Muhammed’e olan içten bağlılık ve muhabbettir.

Genellikle mesnevi nazım biçimiyle vücut bulan mevlid türü İslam edebiyatı sahası içerisindeki en yaygın türlerdendir. Aruzun kısa kalıplarıyla yazılan mevlidler birçok bölümden oluşur. Bu bölümler peygamberin hayatından çeşitli kesitlerdir. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkan mevlid türünün ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmektedir. Arap edebiyatında mevlid, Hz. Peygamber için yazılan övgü türündeki şiirleri ifade ettiği gibi onun doğumu, hayatı, isimleri, hasâis, ve şemâili, faziletleri, mucizeleri, ve gazveleri gibi konuları kapsayan sîret türü eserler için de kullanılmaktadır (Köksal 2011: 22). Arap coğrafyasının dışında diğer Müslüman topluluklarda da mevlid türü kendi dillerince yazılmış ve yaygınlaşmıştır.

Türk edebiyatında geçmişten günümüze değin birçok mevlid yazılmıştır. Parlakpınar, (2020: 4) Cevherî’nin mevlidi üzerine yapmış olduğu çalışmada şu ana dek tespit edilen 123 mevlid olduğunu belirtir. Bu sayının yapılacak yeni çalışmalar neticesinde artması kaçınılmazdır. Bu çalışmada varlığı bilenen fakat şimdiye dek yeni yazıya aktarılmayan Şeyh Mahmud Nedim en-Nakşibendî’ye ait mevlidin incelemesi yapılarak transkripsiyonlu metni oluşturulmuştur.

1. Eserin Genel Özellikleri

1.1. Eserin Müellifi:

Eserin müellifi Şeyh Mahmud Nedim El-Nakşibendî'dir. Müellifin özel yaşantısı hakkında edebiyat literatüründe kayıt bulunmamaktadır. Ancak eserin metinden sonraki sayfalarında yer alan açıklayıcı bilgilerde müellifin babasının adı Muhammed Rüşdi Efendi olduğu bilgisi yer almaktadır. Yine bu bilgilerde dönemin padişahı II. Abdülhamid'e övgüler yer almaktadır. Bu da bize müellifin II. Abdülhamid dönemi şairi olduğu bilgisini vermektedir. Müellifin künyesinde de ifade edildiği üzere müellif, Nakşibendî tarikatına mensuptur. Müellif eserde iki yerde mahlas kullanmıştır. İlkinde aruz tasarrufu (tahfif) gereği mahlasını Nedmî, şeklinde ikincisinde ise Nedîm şeklinde kullanmıştır.

Nedmî seniñ 'ışkıñ bu cān şundi cemâlinden hayâ
Hükm-i rızâdan girmişem kırbânına Muhammedin (11)¹

Medhine girdi icâzetle **Nedîm**
Dilerem bâbında olam ben kadîm (64)

1.2. Eserin Adı:

Müellif eser içerisinde esere özel bir ad vermemiştir. Eserin baş kısmında "Mevlûd" kelimesi yer almaktadır. Ancak bu başlık müstensihe de ait olabilir.

1.3. Eserin Yazılış Tarihi:

Metinde eserin yazılış tarihine yönelik bir tarih düşürme bulunmamaktadır. Ancak eserin metinden sonraki sayfalarında 9 Reb'ü'l-evvel 1303 (16 Aralık 1885) tarihi yer almaktadır. Bu tarihin eserin baskı tarihi olması muhtemeldir.

1.4. Eserin Yazılış Sebebi:

Şair, mevlidinde "sebeb-i te'lif" için özel bir başlık kullanmamıştır. Bu bölüm mevlid içerisinde 47-74 beyitleri arasında ifade edilmektedir. Şair mevlid yazma sebebine yönelik mânâ hazinesinden kendisine bir haber ulaştığını ve beşerin hayırlısının (Hz. Muhammed) kendisine destur verdiğini, böylelikle bu anda o habibin sırrının canına ulaşıp gönlüne onun aşkı nasip olduğunu belirtir. Ayrıca kendisine bu sırrı gönül mülkünde tutmasını ve bunun emir ile verildiğini söyler. Ardından peygamberin kendisinden vasıflarını söylemesini belirterek İrem bağı cennetinden haber verip nice canların ihya olmasını istediğini ifade eder. Böylelikle şair mevlidini kendisine peygamberden verilen bir destur ve emir ile yazdığını iddia etmektedir.

Kenz-i ma'nîden irişdi bir haber
Virdi destûrımı ol hayru'l-beşer (47)

¹ Rakamlar beyit numaralarına aittir.

İrdi cânıma bu dem sırr-ı habîb
Oldı gönlüme anın 'aşkı nasîb (48)

Țut gönül mülkünde bu sırrım didi
Emrile bunu sana virdim didi (48)

Söyle evsâfımı ey merd-i cemîl
İç şarâbın sâfını budur delîl (51)

1.5. Eserin Nüshası:

Eserin matbu nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında "Mevlûd / Şeyh Mahmud Nedim en-Nakşibendî" adıyla kayıtlıdır. Eserin demirbaş numarası Hİ_506, yer numarası 297.871 MAH Rebiülevvel 1303 k.1/1'dir. Eserin hattı harekeli bir yapıda olup eski harflerle baskısı yapılmıştır.

1.6. Eserin Vezni:

Mevludin genelinde dört farklı vezin kalıbı kullanılmıştır. Eserin başında ve sonunda yer alan gazelerde "müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün" kalıbı, vasita beyitlerinde "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı, eserin genelinde "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı ve eser içerisinde belirli beyitler arasında "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" kalıbı kullanılmıştır. Metindeki kalıp değişiklikleri tamamen tesadüfidir. İki beyitte de beyitin ilk mısrası ile ikinci mısrası farklı kalıplardadır. Bu durum şaire özgü değildir. Klasik şiirde böylesi bir vezin kullanımına az da olsa rastlanmaktadır. Eser içerisinde yer yer vezin hataları ile birlikte kısmen imla hataları da bulunmaktadır.

1.7. Eserin Beyit Sayısı:

Eserde beyit sayısı herhangi bir beyitte lafzen belirtilmemiştir. İncelemesini yaptığımız nüshanın toplam beyit sayısı 299'dur.

1.8. Eserin Muhtevası:

İki yüz doksan dokuz beyitten müteşekkil olan mevlid, iki gazel nazım şekli arasında yer almaktadır. Bu yönüyle Eserin başlangıcında on bir beyitten oluşan "Muhammedin" redifli gazel, eserin son kısımda ise on yedi beyitten oluşan "Mustafa" redifli gazel bulunmaktadır. Klasik mevlidlerde görülen peygamberin siyerine yönelik birçok bölüm bu mevlidde bulunmamaktadır. Haliyle eser çok kapsamlı değildir. Eser içerisinde bölüm başlıkları yoktur. Eserin ağırlıklı bölümünü peygambere övgü ve peygamberin güzel ahlakının vasıfları ve doğumu oluşturmaktadır. Eserde beyit numaralarına göre oluşan bölümleri bir tablo ile şu şekilde göstermek mümkündür:

Beyit Aralığı	Muhteva
1-11	Naat
12-41	Besmele ile başlayan bu bölümde Allah'a övgü, Allah'ın çeşitli isimlerinin anılması, Allah'ın yüceliği, bir ve eşsiz oluşu.
42-45	Peygamberin hürmetine cihanın yaratılışı ve peygambere övgü.
46, 75, 104, 124, 159, 179, 214, 252, 281, 299	Vasıta beyitleri. Eserde vasıta beyitleri hep aynıdır. Vasıta beyti özgün bir yapıdadır. Bu beyitlerde peygamberin hürmetine cümle mahlûkun yaratıldığı ve peygambere salavat verilerek günahların affedilebileceği ifadesi yer almıştır.
47-74	Sebeb-i te'lif.
76-103	Peygamberin nurunun varlığı, annesi Âmine ile babası Abdullah'ın birbirine uygun oluşu ve anne rahminde varlık belirmesi.
105-123	Peygamberin vasıfları, faziletler; enbiyalar ve insanlar arasındaki yeri. Allah'ın habibi oluşu.
125-158	Peygamberin doğumu.
160-163	Doğumla birlikte oluşan nur karşısında annesinin hayreti, meleklerin selam vermesi ve annenin Allah'a hamd edişi.
164-173	Peygamberin dünyaya gelişini kutlamaya yönelik merhaba bölümü.
174-178	Peygamberlik vasıfları
180-213	Peygamber yoluna girmenin faydaları ve peygamberin güzel ahlakının vasıfları.
215-251	Peygambere tabi olmanın faydaları.
253-280	Peygamberin güzel ahlakı ve ümmetinin aşk ile ona tabi olması gerektiği.
282-298	Naat

1.9. Eserin Dil ve Anlatım Özellikleri:

Şeyh Mahmut Nedim'in mevlidinde her beyitte mutlaka Arapça ya da Farsça sözcük kullanılmış ancak eser öğreticilik düşüncesi ve her mevlid gibi sıkça okunma endişesiyle yazıldığı için eserin anlaşılması kolaydır. Eseri yazıldığı dönem içerisinde değerlendirdiğimizde Arapça ve Farsça sözcüklerin fazla kullanımı son derece normaldir. Eserde az da olsa Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan -gıl, -gil emir eki, -üben gerundium eki gibi unsurlar da bulunmaktadır.

Şiir tekniği bakımından eserde yer yer vezin kusurları olsa da şairin vezne ve özellikle kafiye hâkim olduğu görülmektedir. Eserin sanatlı bir anlatıma sahip olduğunu ve sehli mümteni söyleyişlerini ihtiva ettiğini

söyleyemeyiz. Nitekim eserde sanatlı söyleyişlere çok az yer verilmiştir. Mevlidde dinî argümanlar sıkça yer alsada eserin dili sadedir.

SONUÇ

19. yüzyılda Nedim mahlasıyla mevlid yazarak mevlid yazan şairler halkasına katılan şairlerden biri de Şeyh Mahmut Nedim'dir. Edebiyat literatüründe hayatına yönelik bilgi bulamadığımız şair hakkında detaylı bilgi elde edilememiştir. Eser içerisinde eserin yazılış yılına yönelik bir tarih düşürme ifadesi bulunmamaktadır. Ancak eserin sonunda verilen ardında açıklayıcı bilgilerde 9 Rebî'ü'l-evvel 1303 (16 Aralık 1885) tarihi yer almaktadır. Bu tarihin eserin baskı tarihi olduğu düşünülmektedir.

Şair mevlid yazma sebebine yönelik mânâ hazinesinden kendisine bir haber ulaştığını ve beşerin hayırlısının (Hz. Muhammed) kendisine destur verdiğini böylelikle bu anda o habibin sırrının canına ulaşmış gönlüne onun aşkı nasip olduğunu belirtir. Böylece şair mevlidini kendisine peygamberden verilen bir destur ve emir ile yazdığını iddia etmektedir: Ancak bu emir almanın rüya ile mi yoksa bir vecd halinde mi gerçekleştiğine yönelik bir ifade eserde geçmemektedir.

İki naat arasında yer alan mevlid iki yüz doksan dokuz beyitten müteşekkildir. Eserin baş ve son kısımlarındaki naatlar gazel nazım şeklindedir. Bu durum mevlidlerde rastlanan bir özellik değildir. Eser bu yönüyle özgün bir yapıdadır. Klasik mevlidlerde görülen peygamberin siyerine yönelik birçok bölüm bu mevlidde bulunmamaktadır. Haliyle eser çok kapsamlı değildir. Eser içerisinde bölüm başlıkları yoktur. Eserin ana konularını peygambere övgü, peygamberin güzel ahlakı, vasıfları ve doğumu oluşturmaktadır.

Eseri yazıldığı dönem içerisinde değerlendirdiğimizde Arapça ve Farsça sözcüklerin sıklıkla kullanılması son derece normaldir. Nazım tekniği bakımından eserde yer yer vezin kusurları bulunmaktadır. Metin içerisinde farklı vezin kalıplarının kullanımı dikkat çekicidir. Eserin sanatlı bir anlatıma sahip olduğunu ve sehli mümteni söyleyişlerini ihtiva ettiğini söyleyemeyiz. Nitekim eserde sanatlı söyleyişlere çok az yer verilmiştir. Mevlidde dinî argümanlar sıkça yer alsada eserin dili ağır değildir. Öğreticilik düşüncesi ve her mevlid gibi sıkça okunma endişesiyle yazıldığı için mevlidin anlaşılması kolaydır.

İki yüz doksan dokuz beyitten oluşan eser kısa mevlidler kategorisinde değerlendirilebilir. Şekil ve muhteva açısından değerlendirdiğimiz eser bir takım teknik kusurlar barındırmaktadır. Eser içerisinde tekrarlara düşmeyen şairin sade ve içten anlatımıyla özgün bir mevlid oluşturduğu kanaatindeyiz.

METİN

MEVLÜD

- [1b] 1 [Vezin: _ _ _ . _ / _ _ . _ / _ _ . _ / _ _ . _]
Cümle maḥlûk var oldu gel divânına Muḥammediñ
Zâhir olur nûr-ı Hudâ fermânına Muḥammediñ
- 2 Hem şalâvat evvelâ eyle ḥulûş-ı ḳalbile
Virâneler ma‘mûr olur iḥsânına Muḥammediñ
- 3 Evvel şerî‘atda beḳâ ḥamdiyle girsen ey şehâ
Gel tüt bu ‘aşḳiñ yolunu pinhânına Muḥammediñ
- 4 Hük-m-i ḥaḳîḳatda bulun ‘ilm-i ma‘ârîfde bulun
Sırr-ı tarîḳatde bulun dîdârına Muḥammediñ
- 5 Sa‘y it vişâline iriş ḥubb-ı mekânına iriş
Feyz-ı cemâline iriş nûrânına Muḥammediñ
- 6 Şıdḳ-ı şadâḳatle yapuş ‘ilm-i nezâketle yapuş
Şabr-ı şecâ‘atle yapuş dâmânına Muḥammediñ
- 7 Bul ‘ışḳını ser-dâr ol bâbında sen cevân ol
Hük-m-i beḳâ sulṫânı ol sulṫânına Muḥammediñ
- 8 Vir göñlüñi eyle ṫapu açacak ancak ol ḳapu
Cânını sen cânâna vir îmânına Muḥammediñ
- 9 Elde rızâyı tüt müdâm eyle tazarru‘ rûz u şeb
Bulur ḥayât zâtiñ seniñ bürhânına Muḥammediñ
- 10 Oḳuyalım mevlûdını zikr idelim ol serveri
İki cihânıñ rehberi ir ḥânına Muḥammediñ
- 11 Nedmî seniñ ‘ışḳıñ bu cân şundı cemâlinden ḥayâ
Hük-m-i rızâdan girmişem ḳurbânına Muḥammediñ
- [2a] Bismi‘llâhi‘r-rahmani‘r-rahîm
[Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _]
- 12 Besmeledir ibtidâ zikrim müdâm
Ḥamd idelim zâtına ola tamâm
- 13 Zât-ı pâkiñ şun‘ına irmez ‘uḳûl
Ḳaldı ‘âciz ḥikmetinde her fuḥûl
- 14 Rûz u şeb ‘âşıḳlarıñ ister rızâ
Bulmak isterler cemâliñ Rabbenâ

- 15 'Âlem-i fânide biz yol gözlerüz
Bâkî için bunda rahmet beklerüz
- 16 Vaḥdeti keşretde isterüz kamu
Emr kıldın bizlere *lâ-takneṭū*¹
- 17 Cānlı cānsuz hep sücüd eyler saña
Cümlesi luṭfîñ diler şubḥ u mesā
- 18 İns ü cin çekmekdedür her dem firār
Olmayım ferdā diyü senden ırak
- 19 Tutmuşuz dergāhıña yüz yā İlāh
Ġayrı yoḡ bir özge senden pādişāh
- 20 Gözde kuvvet dizde dermān yoḡ muḥāl
Kıllaruz zārī ṭapuda 'arzuḥāl
- 21 Cümle ma'lūmdır saña yā Müste'an
Lik emr itdin niyāzı armağan
- 22 Sen münezzeh pādişāhsiñ bî-riyā
Saña maḥşüşdür Celāl-i kibriyā
- 23 Hükmiñe kâdir olamaz bir aḥad
Hiç soñ olmaz işinden tā ebed
- 24 Muntazırdır emriñe bu cümle cān
Cümlesi senden diler emn ü emān
- 25 Sen mürüvvet şāhibisiñ ey Hüdā
Olmaya 'āşıklañın senden cüdā
- 26 Sen Ġanisiñ yā Kerīm ü yā Vedūd
Senden özge Ġayrıya olmaz sücüd
- 27 Yoḡ şerikiñ kılhu Allāhu aḥad
Okuruz 'aşkıña Allāhu's-şamed
- [2b] 28 Vaşfıla olmaz beyān zātıñ seniñ
Medḥile olmaz 'ayān zātıñ seniñ
- 29 Cümle mevcüdun seniñ vaşşāf ola
Nice anlar medḥ ide ki bir yol bula²

¹ (Kur'ân-ı Kerīm 39: 53) "Ümit kesmeyin"

² Bu dizede vezin kusuru vardır.

- 30 Vaşf iden ‘aciz alur umar devā
Görmeyem dāreynde dir dūrli cezā
- 31 İdemez kimse anıñ zikrin edā
Bir tecellī ılsa avline udā
- 32 Tā ezelden ‘ıřıla ma‘cūn olur
Mālik olmaz kendine meftūn olur
- 33 Ğayrı bilmez cānını bil o nigār
Virmiş aña ‘ilm-i fazlı Kirdigār
- 34 Fazl-ı nūrından buldı bu ‘ālem vücūd¹
Kūn² didi var oldılar cümle şühūd
- 35 Emr ıldı ‘āleme şundi nidā
Cümle malūk geldi dūnyāya fidā
- 36 Kimine virdi bünüvvet ol kerīm
Kimini ıldı re’s itdi ‘azīm
- 37 ‘Aşıa virdi cemāliñ zū’l-celāl
ıldı merbūt ükmine şāhib-cemāl
- 38 Kimine ıldı şehīd virdi ziyā
Cānına ıldı kimisiñ mübtelā
- 39 Kimine ‘ilmile ıldı rif’ati
Ğāziye şadī şundi ikmeti
- 40 Kimini çekdi ‘ulāya açdı bāb
Keşf-i ‘ālem ıldı anı fet-i bāb
- 41 Kimine gösterdi ‘azāb-ı elīm
ıldı amuda muarreb o Raīm
- 42 Muştafāniñ ürmetine bu cihān
alk olundu ‘arş kürsī kevn ü mekān³
- 43 Oldı serdār-ı nebī şāh-ı rızā
Buldı nebiler ayāt aldı cilā
- 44 Var olan geldi cihāna itidā
‘İzz ü şānında yetişdi bī-riyā

¹ Bu dizede vezin kusuru vardır.

² (Kur’ān-ı Kerīm 2: 117; 3: 47, 59; 6: 73; 16: 40; 19: 35; 36: 82; 40: 68) “O/der ve olur.”

³ Bu dizede vezin kusuru vardır.

- [3a] 45 Her biri bir hükümle buldı 'atâ
Añlamadı qadrini gül her nevâ
- [Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _]
- 46 *Muştafâniñ hürmetine cümle mañlûk oldı var*
Vir şalâvat 'avf ider 'işyânımız Kirdigâr
- [Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _]
- 47 Kenz-i ma'niden irişdi bir haber
Virdi destürımı ol hayru'l-beşer
- 48 İrdi cânıma bu dem sırr-ı habîb
Oldı göñlüme anıñ 'aşkı naşîb
- 49 Tüt göñül mülkünde bu sırrım didi
Emrile bunu saña virdim didi
- 50 İzninledir saña şundığım kelâm
Fażl-ı nūrından irişdi it tamâm
- 51 Söyle evşâfımı ey merd-i cemîl
İç şarâbıñ şâfımı budur delîl
- 52 Nice cânlar olsun ihyâ ey püser
Ravza-i bağ-ı İremden vir haber
- 53 Cânıma şundu bu 'ışkıñ âbını
Virdi bu dem zâtınıñ esrârını
- 54 Bâb-ı dergâhında hubbum var olur
Cism-i cânım 'ışkıla ma'cün olur
- 55 Ma'rifet nūrından açdırdı zebân
Şevkile kıldı bu cânı şadumân
- 56 Cân huzûrında beķâyım her zamân
Geldi Mevlâdan bu kudret bu me'ân
- 57 Bâbına miftâh idindi o kerîm
Şıgadı destiyle göñlüm o kerîm
- 58 Hük-m-i Raħmandan gelüpdür bu hitâb
Şanma kendimden o şâh virdi cevâb
- 59 Niceler meddâh olup girdi yola
Düşdiler 'ışk-ı haķîkat bâğına

- 60 Her biri bir dürli küşād eyledi
Cānını ‘ışkıında ābād eyledi
- [3b] 61 Nice ‘aşıklar gelüp kıldı tapu
Bāb-ı dergāhından aldı müşk-bū
- 62 İmdi var oldı bu ‘ışkım ey ḥabīb
Ḳamu dertlülere sen oldın ṭabīb
- 63 Cümlesi buldı ‘ilāciñ ‘ālī yol
Olmadı şānında zerrece ḳuşūr
- 64 Medḥine girdi icāzetle Nedīm
Dilerem bābında olam ben ḳadīm
- 65 Medḥine ḳadir olamam bir zamān
Līk emri ḳıldı açdırdı zebān
- 66 Zīr çöküp çekdim serimi ceybime
Dilerem ki bakmayalar ‘aybıma
- 67 Fātīḥayla rūḥuma şād ideler
Vālideynim daḥı ābād ideler
- 68 Ma‘nā āsān ola sa‘yım bu hemān
Diñleyenler zabṭ ide pīr ü civān
- 69 Her hevādan geçeler ta‘bīr ile
Bulalar ‘izz ü şeref taḳrīr ile
- 70 Bu ‘ulūm bābu’r-rızādır aç başar
‘Aşıḳa olmaz dirīg Ḥaḳdan nazār
- 71 Vaşfila bu ḥāme ṭurmaz n’ideyim
Ḳaḅḅı birle bunda ben şerḥ ideyim
- 72 Nice yerde vaşfını şerḥ eyledim
Emrile yazdım kitāb vaşf eyledim
- 73 Her vakit ‘uşşāk içinde zīkr ola
Oḳudanlar mevlūdın ābād ola
- 74 Ümmet olan ḡarḳ ola ger raḥmete
Bī-‘aded nā’il olalar ni‘mete
- [Vezin: _._._/_._._/_._._/_._.]
- 75 *Muşṭafānīñ ḥürmetine cümle maḥlūḳ oldı var*
Vir şalāvāt ‘avf ider ‘işyānımız Kirdigār

- [4a]
- 76 [Vezin: . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _]
Kelâmiñ ibtidâsı 'ilm-i hikmet
Ledünniden gelür cāna sa'âdet
- 77 [Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _]
Ĥamdıla tıtdım kalem girdim yola
Gül gelince zâr düşermiş bülbüle
- 78 Rûz u şeb artmağda nālâniñ seniñ
Verdiği yol yeri mestâniñ seniñ
- 79 Muştafâ ervâhı halk oldu ezel
Olmadı aña ber-â-ber bir bedel
- 80 Cümle 'âlem rûhına virdi haber
Cümleye oldu delil hayru'l-beşer
- 81 Emri kıldı kim şehâdet ideler
Ĥaqq bir bilüp şalavât ideler
- 82 İki fırça oldu ervâh-ı kamu
Biri cennet buldu birisi tamu
- 83 Cümlesi imânla halk oldılar
Ĥubbe-i kandile nazâr kıldılar
- 84 Lik hükm ile gider cümle gelen
'Adlıla bulur nizâmı her beden
- 85 Koydı kandil içre o rûh-ı 'azîm
Bir nazarla cümle cân geçdi kadîm
- 86 Nûr-ı kandilini aldı yanına
Niceye kıldı hayât bil şânına
- 87 Devr olındı nice cân nice zamân
Emr kıldı gele ol şâh-ı hübân
- 88 Âdemiñ vechinde nûr-ı Muştafâ
Bir zamân anda qarâr itdi hümâ
- 89 Şite naql oldu kemâl-i luţfila
Niceyi devr eyledi o besmele
- 90 İrdi 'Abdullâh ol nûr-ı 'ulâ
Zâhir oldu anıñ alında ziyâ

- 91 Çokları t̄alib olurdu kendine
Düşdiler bir nice nisā ardına
- 92 Dirler idi bu ziyā bize ‘ilāc
Gör kimiñdir bu sa‘adet ile t̄ac
- 93 Āmineye anıñ h̄ali pāk-z̄āt
Nūr-ı vechinde görünmişdi şıfāt
- [4b] 94 Girdi dārına anıñ virdi selām
Gitdi andan nūr-ı rahmet ve's-selām
- 95 Āmine buldı müşerrefle ziyā
Oldı naql ‘Abdullāh alnından aña
- 96 Oldı Āmine o nūruñ anası
Bil H̄alimedir o dürrin dāyesi
- 97 Çün düşünce Āmine rahmine nūr
Gitdi zulmet ‘āleme geldi sürür
- 98 Cümle ‘ālem şād olup h̄andān olur
Bilmez ammā h̄ükmini şādān olur
- 99 Her nebātet hem ticāret oldı çok
Gitse biri birine dimezdi yok
- 100 Kaht olmadı ne vebā ey ‘aziz
Cenge h̄azır¹ olmadı bir kişi tiz
- 101 Cümlesi emn ü emān buldı qarār
Dimez oldı biri nedir işbu kār
- 102 K̄amu ser-gerdān olup bī-hüşdadır
Añlamazlardı ki aḥvāl k̄andadır
- 103 Her biri fi‘line sālīm oldılar
Bilmediler ‘aql u fikrin t̄urdılar
- [Vezin: _ . . . / _ . . . / _ . . . / _ . . .]
- 104 *Muştafānıñ h̄ürmetine cümle maḥlūk oldı var
Vir şalāvāt ‘avf ider ‘işyānımız Kirdigār*
- [Vezin: _ . . . / _ . . . / _ . . .]
- 105 Söyle ey bülbül yine pervāz idüp
Nūr-ı hikmetden tecelliye düşüp

¹ h̄azır: h̄azır

- 106 'İşk-ı pinhânından āgâh eylegil
Hüb-ı ra'nâdan gönül feth eylegil
- 107 Aç dehânîñ diñleyenler ola şād
Dök қоқууу bu gönüller ala dad
- 108 Şaç gül-ābı oқu na'tıñ bul hayāt
'İşkıla tutun yolu olmaz memāt
- 109 Cümle 'ālem içre hāmid bil anı
Seyyididir server-i peygamberi
- [5a] 110 Zātı için kıldı maḥbūbı Raḥīm
Cebrā'ıl getürdi Qur'ānu'l-ḥakīm
- 111 Yaş қодı оқунди kitāb-ı mübīn
Nesh olundı ğayrısı ey māh-ı dīn
- 112 Anların hükmini iḥbār eyledi
Bir münevver ḳal'a izhār eyledi
- 113 Enbiyālar hükmini itdi beyān
Raḥmeten lil'ālemīnden buldı cān
- 114 Cümle nebīye anı kıldı delīl
Buldılar cümle hayātı hem ḥalīl
- 115 Fazl-ı evşāfīñ anıñ kimler bilür
Ḳadr-i a'lāsīñ anıñ kimler bilür
- 116 Şükr girsünler bu dem ümmetleri
Nice devletdir ki geldi bil anı
- 117 Tā ezelden ḥalk idince 'ālemi
Viridi cümleñiñ naşibiñ ol Ğanī
- 118 Kün ḥiṭābında yetişdi cümlesi
Cümleñiñ yazıldı anda ḳubbesi
- 119 Buldılar fermānını bu cümle cān
Ḳalmadı bir ğayrısı pīr ü civān
- 120 Yolu yirin oldı taḳsīm ser-te-ser
Enbiyā' vü evliyā aldı ḥaber
- 121 Hem virildi cümleñiñ cinānda
Hem virildi cümleñiñ şīrānda

122 Cümle maḥlûkî kararın buldılar
Rızkîñ alup cümle ḥâzır¹ turdılar

123 Ol vakit irdi ‘Azâzile zevâl
Olmadı Âdem gününde işbu ḳâl

[Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _]

124 *Muştafâniñ ḥürmetine cümle maḥlûḳ oldı var*
Vir şalâvat ‘avf ider ‘işyânımız Kirdigâr

[Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _]

125 Gel beri ‘ışkıla küşâd idelim
Meclisi zıkrîñden irşâd idelim

[5b] 126 ‘İzzetile şundi o şâha nidâ
Vaḳt irişdi ey ḥabîbim Muştafâ

127 Seniñ içün cümle cân ḥâtimdedir
Zulmet içredir bu ‘âlem ğamdadır

128 Cenneti kıldım müzeyyen yâ ḥabîb
Saña vü ümmetiñe kıldım naşib

129 Kılmışam seniñ içün miftâhıñ al
Saña maḥşüşdur ‘alile sâye şal

130 Bâb-ı tamuyı ḳapatdım müctebâ
Ḳıl şefâ‘at ümmetiñe Murtażâ

131 Muntazırdır seniñ içün ins ü cin
Gözedirler yoluñı ey faḥr-ı dîn

132 Lât u Uzzâdan yeri eyle temiz
Küfr içindedir cihân şimdi ‘azîz

133 Cümle ‘âleme şadâ gelsün devâ
Dilli dilsiz şaĝır bulsun şifâ

134 Vâḳi‘ oldı nice pinhân ser-te-ser
Gördi ol ḥayru'n-nisâ virdi ḥaber

135 Vaşf olunmaz gerçi bir ta‘bîr idiñ
Söz uzanur medḥini taḳrîr idiñ

136 Çok ‘âlâmet oldı zâhir bî-riyâ
Secde kıldı ay ü gün emr-i Ḥudâ

¹ ḥâzır: ḥâzır

[Vezin: . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _]

- 137 Ki nūr olmış idi ibkâ huzūrda
Bu kez emr eyledi Hāllāk o nūra
- 138 Gidüp buldı Āmineyi muḥakkaḳ
Ki şaḳ oldı cemāliñ nūri muṭlaḳ
- 139 Anıñ nūri cihānı kıldı işrāk
Gören bilmezdi kendin şöyle berrāk
- 140 Beḳāya nūr virildi oldı ibkâ
Ziyālandı tamāmet milk-i aḫrâ
- 141 Kāmerle şems oldı zerre ey cān
Görünmedi nücūmlar cümle ḫayrān
- 142 Bu dem eyledi pervāz rūḫ-ı a'lā
Tūrurdu ḳandil içinde müheyyā

- [6a] 143 *Ḳasemnāda*¹ ki yazdı şāniñ 'ulyā
Ber-ā-ber yazdı ismin mu'allā
- 144 Yazıldı levḫiñ ibtidā kelāmı
Bunca ḫaṭveye ḳayd itdi āli
- 145 Ki lāilāhe illāllāh yazıldı
Muḫammeddir resūlallāh yazıldı
- 146 Yazıldı şoñra Ḳur'ān cümle ḫikmet
Düzeldi bunıñ ardınca tamāmet

[Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _]

- 147 On ikincisi rebī'ü'l-evveliñ
Gice işneyde ziyā efḳaliñ

[Vezin: . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _]

- 148 İrişdi cümle ervāḫ-ı nebiler
Ḫuzūra geldi ervāḫ-ı veliler
- 149 Ne var geldi ḳamu ervāḫı şādān
Görünmez oldı yeryüzi rūḫān
- 150 Melekler itdi cümle tūrdu dīvān
Ki şaf şaf dā'ire baḫladı ḫübān

¹ (Kur'ân-ı Kerîm 43: 32) "Biz bölüştürdük"

151 Yetişdi hürî [vü] ğilmân tamâmet
Anıñ her biri bir işle selâmet

152 Kimi tesbîh oğur kimisi temcîd
Kimi şalât oğur kimisi tevhîd

153 Kimi hâzır¹ olup el beste tırdı
Kimiler ol mekânda şaçı şaçdı

154 Döşendi bir döşek la¹ ü cevâhir
Zeberced incü çarşafdan menâvir

155 uruldı hayme-i incü-yi gevher
Setr itdi Āmineyi ousı ‘anber²

[Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _]

156 Kāse ile şundılar bir şerbeti
Nüş idüben buldı anda hayreti³

[Vezin: . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _]

157 Görüp bilmedi kendini o pāk
Taayyürde alup itmezdi idrāk

[Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _]

158 Anadan toğdı cihāna ol imām
ıl teveccüh hāzretine it kıyām

[Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _]

159 *Muşafāniñ hürmetine cümle malûk oldı var*
Vir şalāvāt ‘avf ider ‘iştānımız Kirdigār

[6b]

[Vezin: . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _]

160 Taayyürden gelüp tırdı divāna
Muammed nürını hem gördi ana

161 Cemālin görünce oldı bî-hüş⁴
Selām virdi melā’ik aldı medhüş

162 Segirtti secden ol itdi āhı
Dilerem senden ümmetim İllāhı

163 urup hāmd eyledi Allāha o şāh
Sen ğanisiñ cümleden yā pādişāh¹

¹ hāzır: hāzır

² Bu dizede vezin bozuktur.

³ hayreti: hayreti

⁴ Bu dizede vezin bozuktur.

164 Bu kez geldiler anda merhabâya
Şafâ'at kâni kenz-i Muştâfâya

[Vezin: _._._/_._._/_._.]

165 Merhabâ ey dîn-i izhâr-ı nidâ
Nüzhēt-i dîdâr-ı handân merhabâ

166 Merhabâ ey devlet-i faẓl-ı ziyâ
Cân içinde kenz-i îmân merhabâ

167 Merhabâ ey kudret-i bedrû'd-dücâ
Menba'ul-âyât-ı hûbân merhabâ

168 Merhabâ ey rif'at-i şemsü'd-đuhâ
Ni'met-i İslâm-ı berrân merhabâ

169 Merhabâ ey gül-şen-i bâğ-ı 'ulâ
Ma'sûkıñ maḥbûb-şiyân merhabâ

170 Merhabâ ey ma'den-i nûr-ı hüdâ
Müznibiñ derdine dermân merhabâ

171 Merhabâ ey 'ilm-i ihyâ-yı rızâ
Maṭla'ı Qur'an-ı dîvân merhabâ

172 Merhabâ ey 'âşıka şunan şadâ
Enbiyâlar faḥr-ı sulṭân merhabâ

173 Merhabâ ey sırr-ı Yezdân-ı beḳâ
Sırrıla bu cânda cânân merhabâ

174 Sen 'ulûm-ı enbiyâ bürhânisîñ
Cümle 'âlem ḥalkınıñ sulṭânisîñ

[Vezin: ._._./_._._/_._.]

175 Yaratdı seni hûb ḥallâğ-ı 'âlem
Var oldı cümle bu 'âlemlle Âdem

[7a] 176 Kılupdur 'âleme ḥatemü'n-nebiyyîn
Ki buldı ümmetiñ ezkânile dîn

[Vezin: _._._/_._._/_._.]

177 Her mekânda sen olun mevcûd hemân
Her vilâyet görene virdin emân

¹ Bu dize "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalbındadır.

178 ‘Âli şanıñ vaşfını kimler beyân
İdemez ey şâhib-i feth-i cihân

[Vezin: _._._/_._._/_._._/_._.]

179 *Muştafâniñ hürmetine cümle maḥlûḳ oldı var*
Vir şalâvat ‘avf ider ‘işyânımızı Kırdigâr

[Vezin: _._._/_._._/_._.]

180 Gel yine ‘izz ü şeref gülzârına
Ola sende bir cilâ dīvânına

181 Yolına cāniñ fedâ kıl bul hüner
Alasınsıñ nūr-ı vişâlinden eşer

182 Cāniñ ola cevher-i ḥüsnü'z-ziyâ
Sırr-ı ebvâbından al derde devâ

183 Añla ol ‘ilm-i ḥayâtıñ tâbını
Aqıdur ‘âşıklarına âbını

184 Ḥüsn-i ‘ömriñ vir anıñ fermânına
Ḥükmüni tut iresiñ dīvânına

185 Anda cevlan eyle kim açâ niḳâb
İçesiñ revnaḳ şarâb-ı misk-i nâb

186 Ura cisminde ziyâ gülzâr-ı nūr
Göresiñ büy-ı sa‘âdetden sürür

187 Bula bu cāniñ ḥayât ibḳâ dilir
Olmaya sen gibi bir sulṭân-ı şir

188 Bilesiñ nedir anıñ elvânını
Güşüñi aç alasıñ reyḥânını

189 Gel bugün dīvân-ı ‘ışḳa ṭuralım
Cân gönüli aña ḳurbân kılalım

190 Yürise gören anı ḥayrân idi
Ġamlı gelse yanına ḥandân idi

191 Ḥastalar gelse bulur idi şifâ
Gelse a‘mâlar olur[dı] rüşenâ

[7b] 192 Sözlere şirîn idi virü[r] cilâ
Diñleyen alur idi andan ziyâ

- 193 Mest olurdu bir görenler vechini
Tağıdırdı dirmez idi 'aqlımı
- 194 İstemezlerdi huzûrından cüdâ
Olsa biñ cânı iderlerdi fedâ
- 195 Ağzınıñ yarı idi çeşme devâ
Na'liniñ gübârı idi tütüyâ
- 196 İstemezlerdi cırâğ olsa gice
Berķ ururdu şu'lesi günden yüce
- 197 Açsa dihâniñ 'acâyib hâl idi
Bir görenler dirmez 'aqlıñ lâl idi
- 198 Yüziniñ indirse niķâbıñ o şâh
Zulmet içre ķalır idi şems ü mâh
- 199 Gitse bir hâneye başaydı kadem
Yoķluk olmazdı ziyâde dem-be-dem
- 200 Derd-i ğam miñnet bulunmazdı müdâm
Eyler idi 'ıřķıla cânıñ tamâm
- 201 Çok durur bâğına anıñ müşteri
Görmek isterler cenâb-ı hâzreti
- 202 Gerçi sa'y iden veli 'irfân olur
Günigün bulur ziyâ handân olur
- 203 Kim ki cem'iyet kılar mevlüdına
Bil irenlerdir o şâhiñ dârına
- 204 Gör anıñ vaşfı nicedir 'âşıkân
Bunda ben tâlilbere kılam beyân
- 205 Anıñ için kıldı yâķütdan sarây
Misk-i ezferden¹ döşendi ol sarây
- 206 Urdı la'lini zeberceden anıñ
Hem tonatdı hür u ğılmândan biliñ
- 207 Nice hayme virdi eţrâfında bil
La'l u altun yaratdı fehm kı

¹ ezfer: ezfer

- 208 Cevherinden yazdı haṭṭı üstüne
Çok melâ'ik virdi anıñ destine
- [8a] 209 Her biri bir 'ilmile meşgûl olur
Seyr ider sultânını maḳbûl olur
- 210 İki ırmağın aḳıtdı önüne
Şûrb-i hayât virdi anıñ adına
- 211 Virdi hem iki Burâḳ seyrân için
Gide ol serverine mihmân için
- 212 Nice ni'metleri vardır ey emîn
Ḳalb-i ḥâlişle bulur mü'min hemîn
- 213 Vaşf ile beyâna gelmez bu me'an
Mevlidini oḳudup bulun hemân
- [Vezin: _._._/_._._/_._._/_._.]
- 214 *Muştafânın ḥürmetine cümle maḥlûḳ oldu var*
Vir şalâvat 'avf ider 'işyânımızı Kirdigâr
- [Vezin: _._._/_._._/_._.]
- 215 Gel beri 'aşkında cevlân eylegil
Cânını ol câna ḳurbân eylegil
- 216 'İzz-i luṭfında dilâ bürhâna gel
Şevket-i ḥüsn-i ziyâ sultâna gel
- 217 Bâb-ı dergâhında gel ma'cûn olun
'İşqıla girin yola memnûn olun
- 218 Kendi ḳubbende yetişsün bir fidân
Şan'atı ḥükm-i Ḥudâdan bul hemân
- 219 Fazl-ı nûrından irişür gör cemâl
Ḥubb-ı evşâfindan al şâfi zülâl
- 220 Perdesinde ṭur hemân vişâle ir
Cevher-i zâtından kemâle ir
- 221 Mâteḳâddem mâte'âḥḥar zenbiñi
'Avf ider şânında virür fazlıñı
- 222 Cism ü cânın her zamân mevcûd olur
Bu özin bâb-ı rızâda cân olur

- 223 Melce'in kimdir bilür misiñ seniñ
Mağzeniñ kimdir görür misiñ seniñ
- 224 Cevherin atma yabana it tapu
Açacağ oldur saña ancağ kapu
- [8b] 225 Dârına gir bulasıñ andan devâ
Bu fenâda nefse oldın mübtelâ
- 226 Bunda 'işyân iken âzâd¹ olasıñ
Şâh-ı devletde bu cāniñ bulasıñ
- 227 Belki mihmānsiñ burada sen henüz
Virme 'ömrini hebāya ey 'aziz
- 228 Hücçetiñ var mı elinde pehlivān
Gel virir misiñ bu 'ömrinden nişān
- 229 Dâ'imâ hāmd eyle farzullāhı kıl
Havf-ı rabbānî saña erzānî kıl
- 230 Kendiñi mevt aña dünyāda hemān
Qabr-i hāliñ kıl tefekkür her zamān
- 231 Gel gāzab eyleme kendi özine
Ebsem ol yeri hālimiñ izine
- 232 Gelse biri eyleme telh-i kelām
Hoş cevābla eyle o zāta kıyām
- 233 Hācetiñ red eyleme ābād kıl
Qudretiñ var ise anı şād kıl
- 234 Kendini çek māsivādan ol beri
Alasıñ şāfi zülālîñ nūrını
- 235 Müşterî ol nūrına bul ref'ini
Sim ü zerle olmaz anıñ kıymeti
- 236 Vir şalavāt alasıñ olma baḥîl²
Toldurur nūrıla qalbiñ ol Celîl
- 237 Dü zamānda bu vücūd bākî olur
Lā-mekān şehrine cāniñ yol bulur

¹ âzâd: âzâd

² baḥîl: paḥîl

- 238 Kenz-i ma'niden virür fazlı saña
Bî-hurûf şavtsuz virür nuṭṭı saña
- 239 Vuşlata irer bu rûhın şâhid ol
İrgürür nûrını câna ḥâmid ol
- 240 Getüren zâtına şâh-ı enbiyâ
Kâṭ'-ı bürhân delilîndir 'ulâ
- 241 Bâkî eyler zât-ı pâkinde seni
Kim durur tutan bilen bu ḥücceti
- [9a] 242 İr fenâdan fânî olmuşlar bulur
Hem beḳâdan bâkî olmuşlar bulur
- 243 Baḳ delil ile gelür Qur'ân saña
Serv-i 'arz-ı ḥüsn ile bürhân saña
- 244 Ḥaḳ buyurdu *rahmeten lil'âlemîn*¹
Gör ki kimdir raḥmetiñ bâkî hemîn
- 245 Raḥmet olmasa biri olmaz idi
Ḥalk olup bu 'âleme gelmez idi
- 246 Cümlesine bil ki raḥmetden gelür
Ol şefâ'at şânı Aḥmed[d]en gelür
- 247 Muştafânîñ varlığınadır kamu
Adı Maḥmûd yoḳdur andan sevgülü
- 248 Her biri bir dürli raḥmet buldılar
Kimi dünyâ kimi 'uḳbâ oldılar
- 249 Kimisi dünyâda buldı varını
Kimisi 'uḳbâda buldı nûrını
- 250 Her biri bir şan'at ile tütüdü yol
Her biri bir renge hem oldu vuşul
- 251 Dü şırâṭda yolu yerin buldılar
Biri 'illîn biri siccîn oldılar
- [Vezin: _._._/_._._/_._._/_._.]
- 252 *Muştafânîñ ḥürmetine cümle maḥlûḳ oldu var*
Vir şalâvat 'avf ider 'işyânımızı Kirdigâr

¹ (Kur'ân-ı Kerîm 21: 107) "Alemler için rahmet"

[Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _]

- 253 Şor bugün meydân-ı 'ışkından haber
Aç şimâhıñ¹ ola te'sîr hem başar
- 254 Ravza-i gülşende şanıñ aňlagıl
Bâğ-ı hayretde vişâliñ aňlagıl
- 255 Alasıñ hüsñünden anıñ hoş koku
Bulasıñ nūrından anıñ müşk-bü
- 256 Vech-i pâkiñ nūrına bend it teni
Çekme sed bu cismine bul sen seni
- 257 Yağ fitiliñ şem'esinden bul cenâh
Nevvirü kubberekum emri îzâh
- [9b] 258 Gice gündüz farkı cândan olmasun
Sırrını cânında kimse tuymasun
- 259 Redd kılmaz geleni eyler kabül
Var mı tãkat bulasıñ o şâha yol
- 260 Merhamet kâni odur şâhib-â'tâ
Menba'u'l-âyât odur nûru'l-hüdâ
- 261 Diñle bir miqdâr anıñ ahlâkıñı
Zıkr iderdi dâ'imâ hallâkıñı
- 262 Kâb-ı kavseyn iken o şâh-ı cihân
Yalvaru[r] Mevlâsına dirdi emân
- 263 Şâhiken almaz idi câna şafâ
Eyler idi cânı cânâna fedâ
- 264 Şâdıku'l-va'd idi faħru'l-mürselin
Olmadı zâtında aşlâ ba'zı kîn
- 265 İtmedi 'ömründe kimseye ezâ
Kendine maħşûş idi 'ilm-i hayâ
- 266 Gitse dârına biri yokdı yasağ
İncidüp urmaz idi gönlüne dâğ
- 267 Gelselerdi yanına şîrin-kelâm
İder idi hem tevâzu' o imâm

¹ şimâhıñ: şimâhıñ

- 268 Meclisinde hayr idi her şoḥbeti
Eylar idi efḳarile ülfeti
- 269 Herkese ider idi hayr-ı du‘ā
Hem tebessümle dir idi merḥabā
- 270 Kimseniñ dimezdi ardından kelām
Ḥayrıla ābād idi sözü tamām
- 271 Māsivāya itmez idi raġbeti
Cümleden yeg çeker idi dehşeti
- 272 Kimseniñ urmazdı ḥālın yüzine
‘İlm-i şer‘iden oḳurdı özine
- 273 Şulḥ iderdi ‘arz iderlerse añā
Ṭoġrı şer‘ ile baḳardı her yaña
- 274 İtmez idi bī-hūde aşlā ḥiṭāb
Şaçar idi incüler gibi cevāb
- [10a]** 275 Gice gündüz ḥavf idi dā‘im işi
Göñlüne almazdı başka teşvīşi
- 276 Döker idi yaş baş ḳomaz idi
Ḥāb-ı rāḥatda olup yatmaz idi
- 277 Ḥükmine rāzī idi her ne gelür
Cümle kendinden bulurdu ne ḳılır
- 278 Ḳıl tefekkür ḥālını ey müşterī
Var mı bizde bu ‘alāmetden biri
- 279 Añladıñ mı ḥulḳını çekme firāḳ
Sünnetidir ṭut bunı olma ırāḳ
- 280 Ümmet isen ‘aşḳıla ṭur bu ḳıyām
Eyle icrā bulasıñ sen de maḳām
- [Vezin: _ . . . / _ . . . / _ . . . / _ . . .]**
- 281 *Muştafāniñ ḥürmetine cümle maḥlūḳ oldı var
Vir şalāvāt ‘avf ider ‘işyānımız Kirdigār*
- [Vezin: _ . . . / _ . . . / _ . . . / _ . . .]**
- 282 Bāġ-ı ḥaḳīḳatdir gözüm özge bu cānım Muştafā
‘İlm-i şer‘atdan özüm bāḳī ḥayātım Muştafā

- 283 Cân u dilim oldı esîr seniñ tapuñda ey dil-ber
Cünde oldum bir fidân revnağ fidânım Muştafâ¹
- 284 'İşkiñla taldı bu cihân hüsünde bu cümle-i cân
Olmaz qarâr bize mekân kevn ü mekânım Muştafâ
- 285 Er hâmda ol hüsniñ cilâ özge cemâli sendedir
Gel 'âşıkân ile tapu seyyid hübânım Muştafâ
- 286 'İlm-i nezâket sendedir cümle fezâlet sendedir
Bâkî vişâl zâtındadır elde fermânım Muştafâ
- 287 Bâğ-ı İrem kanda olur vechinde bir hardal degil
Mağv oldı her 'ummânları her bir 'ummânın Muştafâ
- 288 'İlm-i ledün hükmi odır feyz-i cemâl nûrı odır
Cümle cihân hubbı odur 'ışkım dîvânım Muştafâ
- 289 Gir bâbına ihsânı bul cânında sen bürhânı bul
Bâkî dilâ handânı bul 'ilmim bürhânım Muştafâ
- 290 Ebûbekir tutdı vağan yürüdi önünce hemân
Ser-dâr-ı sulţân o cân şâhib-meydânım Muştafâ
- [10b] 291 Geldi 'adâletle 'Ömer mi'mâr-i dindir ol kamer
Viridi bu cihâna hayr açdı imânım Muştafâ
- 292 'Osmân hayâda buldı cân oldı bu demde armağan
Cem' eyledi Qur'ânı viridi zî-şadânım Muştafâ
- 293 Hayder 'Alidir bil na'im oldı şecâ'atda muķim
Feth eyledi bu 'âlemi esrâr pinhânım Muştafâ
- 294 Hasan gökler bâğıdır 'âlemde ihyâdır olur
Nüş itdi sem kıldı şabûr kenz-i ihsânım Muştafâ
- 295 Şabrın harîsesi şadâ Hüseyn şehid-i Kerbelâ
Kimden iden vaşfiñ edâ şâhib-nişânım Muştafâ
- 296 Mâtemle taldı bu cihân serdâr-ı 'âşıkdır hemân
Taşdık idüp eylen imân vird-i zebânım Muştafâ
- 297 Fâţıma-[y] Zehrâ 'aziz hiç gelmedi böyle temiz
Viridi Çalab hüccet aña şundu nişânım Muştafâ

¹ Bu dizenin kalıbı "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün"dür.

298 Ben mücrimem çokdır haṭā eyle қаpuñda sen beḳā
‘İlmiñ bānī sensiñ şehā cānda nūrānım Muştafā

[Vezin: _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _]

299 Muştafānıñ ḥürmetine cümle maḥlūk oldı var
Vir şalāvāt ‘avf ider ‘işyānımız Kirdigār

KAYNAKÇA

- Canım, Rıdvan (2011). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, Cem (2009), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.11.2020
- Köksal, M. Fatih (2011). *Mevlid-nâme*. Ankara: TDV Yayınları
- Özel, Ahmet (2004). *Mevlid*. TDV İslam Ansiklopedisi. C. 29. s. 475
- Parlakpınar, Murat (2020). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bilinmeyen Bir Mevlid: Cevherî'nin Mevlûd-ı Sultanu'l-Enbiya'sı*. Turkish Studies – Language and Literature C. 15, S. 3 Ankara: s. 1449-1507
- Parlatır, İsmail (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Rağıb el-İsfahani (2017). *Kur'an Kavramları Sözlüğü Müfredat*. (Haz. Mustafa Yıldız). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Sarı, Mevlut (1984), *El-Mevârid Arapça- Türkçe Lügat*, İstanbul: İpek Yayınları
- Şemsettin Sami (2007). *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

KOCA RÂĞIB PAŞA'NIN BİLİNMEYEN BİR ESERİ: MECMÛA-İ RÂĞIB MEHMED PAŞA (ÂTIF EFENDİ, 1746)

Sait YİLTER¹

ÖZ

Koca Râğib Paşa olarak bilinen Râğib Mehmed Paşa, Klasik Türk edebiyatının son dönemlerinin önemli sanatçılarından ve devlet adamlarından birisidir. Râğib Paşa'nın hayatı, eserleri ve şahsiyeti hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Şüphesiz onun en önemli eseri Dîvânı'dır. Sosyal yaşamında renkli bir kişiliğe sahip olan Râğib Paşa'nın ilmî, edebî tarzda ve tercüme tarzında eserleri vardır. Râğib Paşa'ya ait olan telif eserlere bakıldığında edebi, ansiklopedik ve bilimsel özellikte oldukları görülür. Tercüme eserleri ise daha çok tarih içeriklidir. Kaynaklarda yazara ait Mecmûa-ı Râğib Paşa adında bir de mecmûa bulunmaktadır. Söz konusu mecmûada Arapça, Farsça ve Türkçe manzum ve mensur edebi yazılar yer almaktadır. Makalemizin konusu olan ve aynı adı taşıyan eserin içerik bakımından farklı konularda yazıldığı görülmektedir. Mecmûada üç risale yer almaktadır: Risâle-i Vasf-ı Nebî, Risâle-i Letâyif ve Risâle-i Telhisân-ı Râğib. Birinci bölümde, peygamberin özellikleri anlatılmıştır ve eser bir mevlit özelliği taşımaktadır. İkinci bölümde, Sultan III. Ahmed'in Mora seferi anlatılmıştır. Son bölümde ise Râğib Paşa'nın devrinde çeşitli sorunlar hakkında yazdığı notlar yer almaktadır. Dönemin entelektüel isimlerinden biri olan Râğib Paşa, kendi adına bir de kütüphane yaptırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Râğib Paşa, mecmûa, Nûr-name, letâyif, telhis.

Koca Raghıb Pasha's Unknown Properties: Mecmu'a-i Raghıb Mehmed Pasha (Atif Efendi, 1746)

ABSTRACT

Raghıb Mehmed Pasha, known as Koca Raghıb Pasha, is one of the most important artists and statesmen of the last period of Classical Turkish Literature. A lot of research has been done about Raghıb Pasha's life, works and personality. Undoubtedly his most important work is the Dîvân. Raghıb Pasha, who has a colorful personality in his social life, has works in the scientific, literary and translational style. Looking at the copyrighted works belonging to Raghıb Pasha, it's will be that it is literary, encyclopedic and scientific. Translation works are mostly historical content. In the sources there is also a magazine named Mecmu'a-yı Raghıb Pasha, which belongs to the writer. There are Arabic, Persian and Turkish verse and prose literary text in the magazine. The work which is the subject of our essay and has the same name with the essay, was written in different content subjects in the term of content. There are three tractates in the magazine. These are: Risâle-yi Vasf-i Nebî, Risâle-yi Letâyif and Risâle-yi Telhisân-i Raghıb. In the first chapter, the chapters of the Prophet are explained and the work is a Prophet's birthday. In the second chapter, Sultan III. Ahmed's Mora expedition is told. In the last part, there are some notes written by Raghıb Pasha about various problems during his era. Raghıb Pasha, one of the intellectual names of the period, has built a library on his behalf.

Key Words: Raghıb Pasha, magazine, Nûr-name, letâyif, suggestion.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü syilter@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3741-5712

GİRİŞ

Klâsik Türk edebiyatı, etkisini gösterdiği altı yüzyıl boyunca binlerce sanatçının eserlerinden oluşturulmuş bir kültür hazinesidir. Bu dönem kaynaklarında ismi geçtiği hâlde elimizde bulunmayan birçok eser olduğu gibi adı hiçbir kaynakta geçmeyen yüz binlerce eserin varlığı da bir başka vakıadır. Temel kaynak olarak kabul edilen tezkirelerin muhtevası, yazılış amacı ve yaslandığı gelenek; tezkire yazarının üslubu, çevresi, imkânları ve öncelikleri incelendiğinde bazı eserlerin kaynaklarda anılmaması doğal bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Savaşlar eserlerin ortadan kaybolmasının belirgin sebeplerinden biridir. Selden ve nemden kaynaklanan tahriflerin ve kayıpların sayısı da az değildir. Kültürel değişimden kaynaklanan durumlarda eserler sistematik bir imha faaliyeti ile karşı karşıya kalabilmektedir. Sanatçı, ürettiği eserleri derleme ve toplama konusunda zaman bulamadığı gibi sanatçının bu doğrultuda bir çabası da olmayabilir. Klasik edebiyatın müellifleri genellikle yüksek zümreden kimseler oldukları için edebiyatı aslî vazifelerinin dışında bir uğraş olarak kabul etmişlerdir. Sanatçının genç yaşta vefat etmesi gibi durumlarda ise eserlerin tamamlanması mümkün olamayabiliyor. Divanların tertip edilmesinde sanatçıyı yakinen takip eden meraklılar öne çıkmaktadır. Müstensihler ise bu işi bir zanaat olarak görmüştür.

Koca Râgıb Paşa 18. yüzyılın önemli devlet adamı ve sanatçılarından biridir. Sanatçı hayatta iken bir kütüphane kurmuş, eğitim kültür meselelerine kafa yormuş, devrin entelektüel şahsiyetlerden biri olmuştur. *“Reisülküttab olduğu zaman, dönemin meşhur âlimlerinden Mısırlı İbrahim el-Halebî’yi kendine hoca yapmış ve bu sebeple Halebî günümüze kadar daha çok ‘Râgıb Paşa Hocası’ olarak anılmıştır. Topladığı ve daha sonra kurduğu kütüphanedeki kitapların çoğunun kendi eliyle aldığı notları içeriyor...”*(Aydiner, 2016: 23-24). Koca Râgıb Paşa’ya ait eserler kaynaklarda sağlıklı bir şekilde belirlenmiş değildir. Müellifin hayatta iken yazdığı eserlerini tertip etme konusunda gereken zamanı bulamadığı bilinmektedir. Elyazması eser kütüphanelerinde ona ait olduğuna dair birçok eserin ismi anılsa da iyi bir araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu çalışmamızda amacımız, Koca Râgıb Paşa’nın hayatı, kişiliği, eserleri hakkında bilgiler vermek; sanatçıya ait olduğunu tespit ettiğimiz *“Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa”* isimli eseri ve eserin muhtevası hakkında elde ettiğimiz bilgi ve bulguları ilmi usullerle aktarmaya çalışmaktır.

1. Koca Râgıb Mehmed Paşa

1.1. Hayatı

Osmanlı’nın yetiştirdiği önemli devlet adamı ve sanatçılarından biri olan Râgıb Paşa, babası defterhâne kâtibi Şevkî Mehmed Efendi’nin çocuğu olarak H. 1110 (1699) yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Asıl adı **“Mehmed”** olan sanatçı hakkında kaynakların tamamı, tahsil ve terbiyesine özen gösterildiği, yaşıtlarına nazaran iyi bir eğitimden geçtiği, parlak zekâsıyla gelecek vaat eden bir genç olduğu konusunda mutabıktır.² Babası Şevkî Efendi’nin ayak izlerini takip ederek Defterhâne’ye gidip gelmeye başlamış; kitâbet, inşâ, yazı çeşitleri, hesap ve defter usulleri gibi bazı bilgilerin pratiğini yapmıştır. Dönemin önemli hocalarından ders alarak tecrübe kazanmıştır. *“O dönemde bir kâtip için gerekli olan Arapça ve Farsçayı iyi bilmek, aruz, kâfiye, secî, mantık, meânî, beyân, tefsir ve hadise aşına olmak; melâhatla imlâ ve fesâhatla inşâda mahir olmak önemlidir... Zaten ‘ragibe’ kökünden çok isteyen, rağbet eden manasında “Râgıb” mahlasının verilmesi, öğrenmeye ilme karşı ibtilâ derecesindeki hevesini göstermektedir.”* (Aydiner, 2016: 3). Devlet dairesinde kısa sürede dikkati üzerine çeken Râgıb Mehmed kâtiplik, mektupçuluk, defter eminiği görevlerinde bulunmuş, tahrir vazifesinde görevlendirilmiş, İran ve Rusya ile yapılan müzakerelerde ikna kabiliyeti ile öne çıkmıştır. 1723 yılında başlayan memuriyet hayatı ölene kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında defter emini, reisülküttab, elçilik, maliye tezkireciliği, cizye muhasebeciliği, sadâret mektupçuluğu; Mısır, Aydın, Rakka, Haleb ve Şam valilikleri veya mutasarrıflıkları görevlerini ifâ etmiştir. Râgıb Paşa, 1757 yılında İstanbul’a sadrazam olarak

² Burada verilen bilgiler için şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Ahmet Resmî, *Sefînetü’r-Rü’esâ*, 49b; Ahmed Nüzhet, *Râgıb Paşa’nın Tercüme-i Hâli ve Yazıları*, 2b; Râmiz, *Âdâb-ı Zürefâ*, 38b.

gelmiş, III. Osman ve III. Mustafa döneminde aralıksız bu görevi sürdürmüş, 7 Nisan 1763 tarihinde vefat etmiştir. Sadrazamlık yaptığı dönemde devlet kurumlarını yenilikçi bir anlayışla düzenleyen Râgıb Paşa; diplomasi, ekonomi, şehirleşme, imar ve inşaa çalışmaları, askerî teknolojinin geliştirilmesi, sosyal ve kültürel faaliyetler gibi birçok konuda başarılı çalışmalar yapmıştır. Ömrünün son yıllarda Mihrimâh Sultan Külliyesi ve kendi adına bir kütüphane kurma çabası dikkat çekmiştir. *“Kendisine, Türkçenin yarı mukaddes kelimelerinden biri olan “Koca” vasfı verilen Râgıb Paşa, hakkında yazı yazan bütün kaynaklar tarafından hürmetle yâd edilmiştir. Aynı kaynaklar onun büyük adam, âlim, fâzıl, şair ve büyük vezir olduğunda ittifak etmişlerdir.”* (Banarlı, 1999: 767).

1.2. Kişiliği

Râgıb Paşa'nın devlet adamı kimliği baskın gelse de edebî kişiliği yabana atılacak gibi değildir. Hatta **Mine Mengi**, Râgıb Paşa için Nedim ve Şeyh Galip'ten sonra 18. yüzyılın en büyük şairi olduğunu söyler.

“Bilim çalışmalarını desteklemiş ve kütüphane kurdurmuş olması, hattatlığı, kitaba, okumaya düşkünlüğü onun kültür adamı olduğunun göstergesidir. 18. yüzyılda, Nâbî'nin açmış olduğu hikemî şiir tarzını devam ettiren en önemli şairdir. Nâbî yolunda yürümekle birlikte kendine özgü bir üslûp yaratabilmiştir. Şiirleri didaktik ve ahlaki içeriklidir. Eserleri lirik edalı değildir. Halk arasında Râgıb Paşa'nın ününü sağlayan mısra-ı berceste örneği olan dizeleridir. Bu dizeler halk arasında atasözleri gibi dilden dile dolaşmıştır.” (Mengi, 2008: 247).

Râgıb Paşa şiirlerini, yüzyılın belirgin tarzı olan mahallileşme akımının etkisinde kalmasından ötürü, açık ve anlaşılır bir dille yazmıştır ancak şair, Nedîm tarzından farklı bir üslûba imza atmıştır. Sanatçının söz söylemedeki rahatlığı, sehl-i mümteni sanatını başarılı bir şekilde kullandığını gösterir. *“Râgıb Paşa, Sebki Hindî'ye pek itibar etmemiş, sözlerini doğrudan söyler, zaman zaman gözlemlerinin, başından geçenlerin şiire yansıdığı görülmektedir. Kimi zaman söylediği gazeller içinde Nedîm tarzını hatırlatır yönler bulunur. Nâbî'den çok etkilendiği ve kimi zaman bazı şiirlerinde sanat açısından Nâbî'yi geçtiği hâlde, onda Nâbî'deki çok yönlülük ve derinlik yoktur.”* (Mermer vd. 2008: 489).

18. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Dâmâd İbrahim Paşa zamanında kültür ve edebiyat çalışmaları padişah ve devlet adamları tarafından desteklenmiş, Nedîm başta olmak üzere Seyyid Vehbî, Osmanzâde Tâib, Çelebizâde Âsım, Mirzazâde Neylî, Kânî, Kâmî, Râşid, Sâkıb ve Ârif gibi önemli sanatçılar öne çıkmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında ise **Râgıb Paşa**, Şeyh Gâlib, Haşmet, Fitnat Hanım, Neş'et, Sünbülzâde Vehbî, Enderunlu Fazıl ve Enderunlu Vasf gibi isimler klasik edebiyatın son parlak dönemine imza atmışlardır. *“Hikemî Şiir'in Türk edebiyatında en önemli temsilcisi olan Nâbî'nin XVIII. yüzyılda en önemli takipçisi Koca Râgıb Paşa'nın şiirleri, adeta birer hikmet dükkânı gibidir. Şair, Nâbî'nin yolunda yürümekle Hint üslubunun Sâ'ib kolunun XVIII. yüzyıldaki temsilcilerinden biri olmuştur. Râgıb'ın şiirlerinde daha çok hikmetli söyleyiş olarak kendini hissettiren Hint üslubu, muhtelif dil, mana ve muhteva özellikleriyle de kendini göstermektedir.”* (Kesik, 2009: 154-155).

“Bu yüzyılda divan edebiyatının büyük ustaları ve Râgıb'ın da kendilerini takip ettiği Nef'î, Nâilî, Neşâtî gibi üstatların bir nevi Türk Sebki Hindî'sini oluşturan büyük şairler olduğu kabul edilmektedir. Sebki Hindî üslubuna nispetle daha 'yerli' sayılabilecek bir diğer akım ise Nâbî'nin öncüsü olduğu 'Hikemî' tarzı ki Râgıb'ın şiirlerinin çoğunluğunun bu tarza uygun olduğu kabul edilmiştir. İçe doğru insan ruhunun esrarlı bükülüşlerini terennüm eden Sebki Hindî ile dışa doğru selim aklı temsil eden Hikemî tarzın Nâbî'den sonra bu yüzyılda da Râgıb'da ve özellikle yüzyılın sonunda Şeyh Gâlip'te kemalini bulduğu söylenebilir.” (Demirbağ, 1999: 25-26).

Dönemin kaynaklarında Râgıb Paşa için söylenenler onun şahsiyeti ve üslubu ile örtüşmektedir. Râgıb'ın edebî şahsiyeti hakkında Râmiz, Âdâb-ı Zürefâ'sında şunları söyler:

“Efkâr-ı ebkâr-ı ma’ânî-şikârları hâric-i havsala-ı beyân ve şîr ü inşâda tab’-ı belâgat-beyânları bîrûn-ı hayta-ı takrîr-i ‘ayân sahî vü kerîm vakûr u cesîm letâyife mâ’îl ve erbâb-ı ma’ârifeye bezl-i ‘atâya şifte-dil râgıb-ı cûd u ihsân tâlib-i metâlib-i ‘ilm ü ‘irfân bir vezîr-i celîlü’l-‘unvân olup beş buçuk seneye karîb eyyâm-ı ‘adâlet-encâmı râhat u safâ-bahş-ı cümle-i enâm ve sinn-i şerîfleri hudûd-ı semânîne mütenâhiz müsellemler-i ‘âlem bir sadr-ı nîk-nâm idi” (Erdem, 1994: 114).³

1.3. Kaynaklarda Râgıb Paşa'nın Eserleri Hakkında Yapılan Tespitler

Koca Râgıb Paşa'nın eserleri konusunda kaynaklar arasında farklı bilgilere yer verilmiştir. Râgıb Mehmed Paşa'nın yaşadığı dönemin tezkirecilerinden olan **Râmiz**, Âdâb-ı Zurâfâ'sında onun hayatından, âlim ve ârif kişiliğinden bahseder; şiir ve inşâ'da güzel bir üslup sahibi olduğunu söyler. *Sefîne-yi Râgıb* isimli fen bilimlerinden bahseden Arapça bir eserin olduğunu kaydını düşer. Râmiz şairin *Dîvân-ı Belâgat-unvân* adıyla bir divanı olduğunu da ekler. (Erdem, 1994: 111-114). **Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin**, Tuhfe-yi Hattatîn eserinde Râgıb Paşa'nın *Dîvân'ı* olduğunu bildirir (Müstakim-zâde 1928: 450). **Gibb** ise Râgıb Mehmed Paşa'nın şiirlerinin hacimli olmadığını ve ancak küçük bir divanı olduğunu ifade eder. Buna karşın şiirlerinin günlük dilde kullanılan atasözleri ve ifadeleri içermesi bakımından çok sevildiğini sözlerine ekler (Gibb, 1999: 332-341). **Nihad Sami Banarlı**, şairin eserlerinin en önemlisinin *Dîvân'ı* olduğunu söyleyerek *Münşeât*, *Fethiyye-i Belgrad*, *Tahkîk* ve *Tevfîk* gibi eserleri olduğunu dile getirir. Müellifin kendi el yazması bir *mecmûası* olduğunu ve bu mecmûada Arapça, Farsça ve Türkçeden seçilmiş manzum ve mensur metinlerin yer aldığını söyler. Banarlı, saydığı bu eserlerden başka Râgıb Mehmed Paşa'nın *Türkçe, Farsça ve Arapça eserleri, risaleleri ve tercümeleri* olsa da bu büyük devlet adamının bütün eserlerinin çoğunu hayattayken kitap hâline getirme fırsatını bulamadığını ileri sürer (Banarlı, 2001: 489). **Vasfi Mahir Kocatürk**, Mehmed Râgıb Paşa'nın velûd bir şair olmadığını, küçük *Dîvân'ı* dışında herhangi bir eserin bulunmadığını kaydeder (Kocatürk, 2018: 489). **Ahmet Kabaklı**, şairin eserlerinden bile bahsetmez (Kabaklı, 2008: 750-751). **Seyyit Kemal Karaalioğlu**, didaktik şiirler yazan Mehmed Râgıb Paşa'nın *Dîvân'ı* ile birlikte mensur eserler arasında en çok tanınan eserinin *Münşeât'ı* olduğunu ifade eder. Bu eserlerinin dışında *çevirileri, tarihi eserleri* olduğunu da ekler ama isim vermez. (Karaalioğlu, 1980: 723). **Hüseyin Yorulmaz**, Koca Râgıb Paşa'nın hayatı ve şahsiyeti, sanatı eserleri ile divanında seçmelere yer verdiği çalışmasında eserlerini şu şekilde sıralar: *Dîvân*, *Mecmûa-i Râgıb Paşa*, *Sefînetü'r-Râgıb* ve *Defînetü'l-Metâlib*, *Arûz Risâlesi*, *Münşeât-ı Râgıb*, *Fethiyye-i Belgrad*, *Terceme-i Matlau's-Sadeyn*, *Terceme-i Ravzatu's-Safâ*, *Tahkîk* ve *Tevfîk* (Yorulmaz, 1998: 53-54). Hüseyin Yorulmaz, “Koca Râgıb Paşa *Dîvân'ı*” üzerinde araştırma ve metin çalışmasını ihtiva eden bir de “yüksek lisans tezi” hazırlamıştır. Bu tez çalışmasında “*Tevfîk* ve *Tahkîk*” isimli eser dışındaki eserler hakkında bilgiler verilmiştir (Yorulmaz, 1989). **Mine Mengi**, Koca Râgıb Paşa'nın eserlerini şu şekilde sıralar: “*Koca Râgıb Paşa'nın Dîvân'ı resmi yazışmalarının yer aldığı mektuplarında oluşan Münşeât'ı vardır. Dîvân, Münşeât'ı ile birlikte Mısır'da 1837 yılında basılmıştır. Ayrıca Tahkîk ve Tevfîk adlı Osmanlı-İran ilişkilerinin konu edildiği başka bir eseri ile Sefînetü'r-Râgıb, Arûz Risâlesi, Mecmûa-ı Râgıb gibi diğer küçük risaleleri vardır. Sefînetü'r-Râgıb ve Mecmûa-i Râgıb antoloji niteliği taşıyan eserler olup Râgıb Paşa'nın çeşitli şiirlerinden ibarettir.*” (Mengi, 2008: 247). **Faysal Soysal**, Koca Râgıb Paşa'nın Farsça manzumeleri üzerinde yaptığı tez çalışmasının inceleme kısmında (I. Bölüm) “*Koca Râgıb Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*” başlığı altında eserlerine yer vermiştir. Tezin amacı Râgıb Paşa'nın Farsça manzumelerinin tespiti ve çevirisini yapmaktır. Soysal'ın 2006 yılında hazırladığı bu tez çalışmasında “Eserleri” başlığı altında “*Dîvân, Mecmûa-i Râgıb Paşa, Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib, Arûz Risâlesi, Münşeât, Terceme-i Matlau's-Sadeyn, Tahkîk ve Tevfîk*” isimli eserlerine yer verilmiştir. **Soysal** “Diğer Eserleri” diye bir başka başlık açarak Süleymaniye Kütüphanesi'nde Râgıb Paşa'ya ait olduğunu tespit ettiği küçük çapta

³ Şiir ve düzyazıda güzel ifadelerin, yeni ve anlamlı sözlerin, açık, akıcı ve anlaşılır ifadelerin ustası; cömert ve kerem sahibi, koca cüsseli ve ağırbaşlı, latifeye meyilli, ilim sahiplerine ve varlıklarını bağışlamaya düşkün, cömertliğe ve ihsana rağbetle, ilim ve irfan taliplerine yardım etmede istekli, büyük unvanlı bir vezir olup beş buçuk seneye yakın cümle halka rahat ve huzur veren sonsuz adaletli günlerin sahibi, mübarek ömrü seksen yaşlarına ulaşan, herkesçe tanınan ve iyi şöhrat sahibi idi.

risâleler ile mensur eserler hakkında bilgiler vermiştir. Bu eserler Râgıb Paşa'ya ait kaside, zeyil, tercüme, mektup ve tarih şeklindeki eserlerdir. Bu kısımda verilen eserler şunlardır:

1. Râgıb Paşa; *Eski Tarz Mektûb Suretleri*, Reşâdiye, 1059/4.
2. Koca Râgıb Paşa, Muhammed; *Muharrerat ve Mekatib Hülâsaları*, Halet Efendi, 679/3
3. Koca Râgıb Paşa, Muhammed; *Devlet-i Aliyye ile Nemçe Çasarı Arasındaki Musâlahanâmeye Dair Risâle*, Hâlet Efendi, 679/4
4. Râgıb Paşa; *Mekke ve Tâif'in Fethi Hakkında Risâle*, Esat Efendi, 2258/3
5. Râgıb Paşa; *Fethiye-i Râgıb Paşa*, Esat Efendi, 3365/2
6. Koca Râgıb Paşa; *Kasâid-i Tebrîkiyye*, Hâlet Efendi, 675/2
7. Koca Râgıb Paşa, Mehmed; *Zeyl-i Siyer-i Şerif Gazâvât-ı Mekke*, H. Hüsnü Paşa, 908 (Soysal, 2006: 17-18).

Tablo 1: Koca Râgıb Paşa'nın Eserlerinin Kaynaklara Göre Dağılımı

	Râmiz	Müstakim-zâde	Gibb	Nihad Sami	Vasfi Mahir	Faysal Soysal	Seyit Kemal	Hüseyin Yorulmaz	Mine Mengi
Divân	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Sefine-i Râgıb (Sefinetü'r-Râgıb)	x					x			x
Münşeât(-ı Râgıb)				x		x	x	x	x
Fethiye-i Belgrad				x		x		x	
Tevfik ve Tahkik				x		x		x	x
Arûz Risâlesi						x		x	x
Mecmûa(-ı Râgıb Paşa)				x		x		x	x
Terceme-i Matlau's-Sadeyn						x		x	
Terceme-i Ravzatu's-Safâ								x	

1.4. Râgıb Mehmed Paşa'nın Mecmûaları

Soysal'ın, Koca Râgıb Paşa'nın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki eserleri üzerinde yaptığı taramada gözden kaçırdığı ve bizim çalışmamızın konusu olan ve *Âtıf Efendi 1746*'da kayıtlı "*Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa*" isimli mecmûası da şairin bir diğer önemli eseridir. Bu eser üzerinde çalışırken yukarıdaki listede bulunan "*Mecmûa*" veya "*Mecmûa-i Râgıb Paşa*" isimli eserle aynı olup olmadığı konusunda bir ön inceleme yaptık. Bu mecmûanın *Murâd Molla Kütüphanesi 1468*'de kayıtlı olduğuna dair bilgiler kesindir. Kaynaklarda söz konusu mecmûa hakkında verilen bilgilerin tahkiki yapıldı. Mecmûa hakkında *Nihad Sami Banarlı*, *Hüseyin Yorulmaz*, *Mine Mengi* ve *Faysal Soysal* bilgiler vermiştir.

İlk defa **Nihad Sami Banarlı** tarafından "**Mecmûa**" diye anılan eser hakkında şu notlar düşürülmüştür: "*Bunlardan başka müellifin kendi eliyle tertiplemediği bir mecmûada Arapça, Farsça ve Türkçeden seçilmiş manzum ve mensur parçalar, kasideler, mesnevîler, rubailer, müstezatlar, beyitler ve mısralar toplanmıştır. Aynı mecmûada aruza dair, matematiğe, cıfr ve remil ilmine dair bahisler de vardır.*" (Banarlı, 2001: 768).

Hüseyin Yorulmaz yüksek lisans tezinde söz konusu mecmûa hakkında şu bilgileri verir:

"Arapça, Farsça ve Türkçe üç dilde manzûm ve mensûr birçok edebî yazılarla Râgıp Paşa'nın kendisine ait resmî ve gayri resmî muharrerâtını içine almaktadır. Baş taraflarda alfabetik sıraya göre değişik konularda mısra ve beyitler yer almaktadır. Bundan sonra çeşitli nazım şekillerinde kaleme alınmış altmış beş kadar kaside yer alır. Bunlar genellikle devlet büyüklerine hitaben yazılmış kasidelerdir. Bu kasidelerinden Dîvânı'nda pek azı yer alır. Risâleler arasında 'Arûz Risâlesi', hendese ve cebire dair makaleler, remil ve cifre ait bilgiler ihtiva eden cüzlerden bahsedilir. Müellif hattıyla kaleme alınan nüshası Murâd Molla Kütüphanesi'nde 1468 numarada bulunmaktadır. Eser, edebiyat araştırmacıları için önemli bir kaynaktır. Râgıp Paşa'nın Dîvânı'ndan sonra üzerinde durulması gereken eserlerinden birisi de budur. Dîvânı'nı tamamlar mahiyette olduğu için bizim açımızdan da önemlidir." (Yorulmaz, 1989: 48).

Mine Mengi, Mecmûa-i Râgıp Paşa için şu bilgileri verirken muhtemelen Hüseyin Yorulmaz'ın yüksek lisans tezinden faydalanmış olmalıdır:

"Arapça, Farsça ve Türkçe manzum ve mensur edebî Râgıp Paşa'nın kendisine ait resmi ve gayri resmî yazıları içine alır. Baş tarafında alfabe sırasınca değişik konularda mısra ve beyitlere yer verilmiştir. Ardında çeşitli nazım şekillerinde yazılmış altmış beş kaside gelir. Bunlar genellikle devletin ileri gelenlerine hitap etmektedir. Müellif hattı nüshası Murad Molla Kütüphanesi'nde (nr. 1468) kayıtlı olan eser edebiyat araştırmacıları için önemli bir kaynak olup paşanın divanından sonra üzerinde durulması gereken en önemli kitabıdır." (Mengi, 2008: 247).

Faysal Soysal ise eser hakkında bilgileri İslam Ansiklopedisi'ni kaynak göstererek verir:

"Tek ciltlik bir eser olup Koca Râgıp Paşa'nın kendisine ait resmî, gayri resmî yazılarla çeşitli konularda yazılmış mensûr ve manzûm edebî yazıları içermektedir. Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış olan 'Mecmûa-i Râgıp Paşa' alfabetik sıraya göre dizilmiş değişik konularda mısra ve beyitler ile altmış civarında kaside ihtiva etmektedir. Koca Râgıp Paşa'nın kendi hattı ile yazdığı bu eserin orijinali Murat Molla Kütüphanesi'nde 1468 numarada kayıtlıdır." (Soysal, 2006: 14-15).

1.5. Mecmûa-i Râgıp Paşa (Murad Mollâ Ktp. 1468)

Mecmûa-i Râgıp Paşa, kaynaklarda fazla bahsi geçmeyen ve hakkında bilgilerin sınırlı olduğu bir eserdir. Eserin kendisi ve muhtevası bakımından birbirleriyle çelişen bilgiler mevcuttur. Bu durumun ortaya çıkmasında Râgıp Paşa'nın hayatta iken eserlerini tertip etme konusunda titiz davranmadığı ihtimalini getirmektedir. Haddizatında eserin kendisi hakkında Nihad Sami Banarlı'nın doğrudan kaynak göstermeden verdiği bilgilerin sağlıklı olmamasından kaynaklanmaktadır. Banarlı, Râgıp Paşa'nın belli başlı eserlerini sıraladıktan sonra Mecmûa hakkında şunları söyler: *"Bunlardan başka, müellifin kendi eliyle tertiplediği bir Mecmûada Arapça, Farsça ve Türkçeden seçilmiş manzum ve mensur parçalar, kasideler, mesnevîler, rubâîler, müstezadlar, beyitler ve mısralar toplanmıştır. Aynı Mecmûa'da arûza dair, matematikte cifr ve remil ilmine dair bahisler de vardır."* (Banarlı 1999: 768).

Banarlı'nın mecmûa hakkında verdiği bilgilerle aynı doğrultuda **Mesut Aydın** de söz konusu eser için şu notları düşer:

"Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde manzum ve mensur birçok edebî yazılarla Râgıp Paşa'nın kendisine ait resmî ve gayri resmî yazılarını içine alır. Baş tarafında alfabe sırasıyla değişik konularda mısra ve beyitler yer almıştır. Bundan sonra çeşitli nazım şekillerinde yazılmış altmış beş kadar kaside bulunur. Bunlar genellikle devletin ileri gelenlerine hitap etmektedir. Müellif hatlı nüshası Mollâ Murad Kütüphanesi'nde nr. 1468'de bulunmaktadır. Eser, edebiyat araştırmacıları için önemli bir kaynak olup Paşa'nın Dîvânı'ndan sonra üzerinde durulması gereken en önemli kitabıdır. Ancak cildi dağılmış ve perişan vaziyette olduğu gerekçesiyle esere ulaşmak mümkün olmamıştır." (Aydın 2016: 26).

Eserin varlığı hakkında Mine Mengi (2008: 247), Mermer vd. (2008: 501) ve Ömer Demirbağ (1999: 146) da not düşer.

Mecmûa-i Râgıb Paşa'nın, Murad Mollâ Kütüphanesi 1468'de bulunması, eser dağıldığı için ilmi çalışmalar için esere ulaşma imkânının ortadan kalkması ve muhteva yönüyle üzerine çalıştığımız ve aynı ismi taşıyan mecmûa ile farklılık arz etmesidir. Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi nr. 1746'da bulunan "*Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa*" isimli mecmûa, muhteva yönüyle Murad Mollâ Kütüphanesi'nde nr. 1468'de bulunmakta olan mecmûadan tamamen farklı bir eser olup Koca Râgıb Paşa'ya ait olan önemli bir eserdir. Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa'da "*Risâle-i Vâsf-ı Nebî*", "*Risâle-i Letâyif*" ve "*Risâle-i Telhisân-ı Râgıb*" isminde üç kısa eser bulunmaktadır.

1.6. Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa (Âtîf Efendi Ktp. 1746)

1.6.1 Mecmûanın Tavsifi

Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Âtîf Efendi kataloğu 1746 numarada kayıtlı bir el yazmasıdır. Eser 92 varak kadardır. Mecmûa, mukavva kahverengi deri ciltle kaplı olup sarı bordürlü ve mıkleblidir. Kapak yıprandığı için şirâzesinden tutkalla güçlendirilmiştir. Mecmûanın kapağında Latin alfabesi ile "Âtîf Efendi 1746" ibaresi yer almaktadır. Eserin başında ve sonunda Âtîf Efendi'ye ait birer vakfiye mührü bulunmaktadır. Mecmûa nesih yazı stiliyle yazılmıştır; eserin keşif ve ferâğ kaydı bulunmamaktadır.

Mecmûa metni, koyu sarı ve kahverengi bordürlü bir çerçeve içinde verilmiştir. 1b sayfasındaki tezyin çalışması ise özensizdir. Başlıklar, vurgulanan kelimeler ve kelime grupları, nesir-nazım bölümlerinden önceki ifadeler kırmızı mürekkeple yazılmış; Arapça ayetler ve hadislerle sıralama bildiren ifadelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek bu bölümler belirgin hâle getirilmiştir. Her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Risâleler arasında birer sayfa boş bırakılmıştır.

Eserdeki dil ve üslup, Râgıb Mehmed Paşa'nın mahallileşme akımı etkisinde yazdığının bariz bir örneğini sergiler. Müellife ait nazım bölümlerinde didaktik bir tutum öne çıkar, lirizme pek yer verilmez. Nesir bölümlerinde ise müellifin Arapça ve Farsçaya hâkimiyeti, kullanılan kelime hazinesinin geniş olması şeklinde kendini gösterir. Buna rağmen dönemin açık ve anlaşılır bir dil kullanma ve mahalli unsurlara yer verme anlayışına aykırı bir üsluba yer verilmez.

1.6.2. Mecmûanın Muhtevası

Mecmûanın kapaktan sonraki sayfasında "*Mecmûa-i Râgıb Mehmed Paşa*" ifadesine ve eserde bulunan risâlelerin isimlerine yer verilmiştir: "*Risâle-i Vâsf-ı Nebî*", "*Risâle-i Letâyif*" ve "*Risâle-i Telhisân-ı Râgıb*". Mecmûanın 1b-34a sayfalarında Risâle-i Vâsf-ı Nebî; 35b-58b sayfalarında Risâle-i Letâyif ve 60b-91b sayfalarında ise Risâle-i Telhisân-ı Râgıb eseri yer almaktadır.

Farklı bir yazı stiliyle "*Risâle-i Telhisân-ı Râgıb*" ibaresinin yanına "*İşbu telhisât Gürceli Koca Begün Sultân Murâd Hân-ı Râbi'e 'arz itdüğü lâyahadur*" şeklinde bir not ve sayfanın altında yine "Âtîf Efendi 1746" kaydı düşürülmüştür. Bu kayıt, kâtiplik de yapan Râgıb Paşa'nın yaşadığı dönemden önce yazılmış olan telhislere yaptığı zeyl olduğuna işaret etmektedir.

1.6.2.1. Risâle-i Vâsf-ı Nebî (Nûr-nâme)

"Vâsf-ı Nebî", Hz. Peygamber'in ruh-ı şeriflerinin âlem-i ervâhta herkesten önce yaratılması, onun hürmetine Hz. Âdem ve Havvâ'nın ruhlarının yaratılması, bir silsile halinde peygamberlerin ruhlarına irsal ederek mucizelerle kendi bedeninde ruhunun yerini bulmasını anlatan edebî türdür.

Koca Râgıp Paşa'ya ait bu mecmûadaki ilk eser Cafer İyânî Bey'e aittir. İyânî Bey, İmam Gazalî'ye ait "*Mişkâtü'l-Envâr ve Dekâyik-i Ahbâr*" isimli eseri "*Nûr-nâme*" ismiyle Arapçadan Türkçeye tercüme-telif şeklinde yeniden düzenleyerek yazmıştır. İyânî Bey, eserin giriş bölümünde Arapça bilmeyen sadık dostlarının eseri kolaylıkla anlamaları, Hz. Peygamber'in temiz ruhlarını salavât-ı güzînler ile yâd etmeleri ve kendisinin ruhuna dua edip birer Fâtiha okumaları için bu eseri yazdığını söyler. Müellif, Sultân I. Ahmed'in isteği üzerine belîğ ve fasih bir dil ile ve asıl metne sadık kalarak eseri yazdığını sözlerine ekler.

Cafer İyânî Bey eseri nazım-nesir karışık bir biçimde düzenlemiştir. Nazım bölümleri müellifin diğer eserlerindeki üslubu ile aynıdır ve bu bölümlerde mesnevî tarzı kafiye kullanılmıştır. İyânî Bey açık ve anlaşılır bir dil kullanır. Eserin giriş bölümünde (**Mecmûa, 3a**) yer alan bu nazım; yazarın dili, üslubu ve eseri yazma amacını ortaya koymaktadır:

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Gel ey cân bülbüli gel eyle pervâz
Yine kıl bir gülüñ vasfın ser-âğâz

Niçe gül bu dü 'âlem gülşenidür
Cihân gülşenlerinüñ rûşenidür

Gül ü bülbül yoğ iken bu cihânda
O gül var idi bâğ-ı lâ-mekânda

Vücûda gelmeden bâğ ile bostân
İderdi lâ-mekân bâğında seyrân

Niçe nakl eylemişdür nûr-ı zâtı
Beyân eyle işidilsüñ sıfâtı

Ne kândandur 'aceb ol nûr-ı a'zam
Hüveydâ pertevinden cümle 'âlem

Beyân eyle anuñ vâsf-ı şerîfin
'İyân eyle anuñ nûr-ı latîfin

Beni kim mest-i 'ışkum ayık eyle
Dilüm medhine yâ Rab lâyıık eyle

Nesir bölümlerinde dil yer yer ağırlaşma belirtileri gösterse de genel itibariyle süslü, ağıdalı bir özellik taşımaz. Müellif, dili kullanma yönüyle nazım kadar nesirde de başarılıdır. İyânî Bey secili söyleyişlere rağbet göstermiş, akıcı ve sürükleyici bir üsluba imza atmıştır.

Eser dört bâb, hâtîme ve münâcâttan oluşmaktadır. **Bâb-ı Evvel**'de Hz. Peygamber'in saadet nurunun eserlerinin ruhlar âleminde vaki, aslı ve derecelerinin aşikâr olması; onun gelmiş geçmiş bütün varlıklardan üstün olması anlatılmaktadır.

İkinci Bâb'da Hz. Peygamber'in ruhunun, bütün peygamberlerden ve onların varislerinden önce ruhlar âleminde yaratılması ve Hz. Peygamber hürmetine Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın zuhur edip Serendîb Dağı'na vasil olmasına kadar meydana gelen olaylar anlatılmıştır.

Üçüncü Bâb'da Nübüvvetin Hz. Âdem'den Hz. Şî't'e kadar Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın yaşadıkları özet olarak verilmiş; Hz. Peygamber'in ruhunun nurunun kendi aslına ulaşınca kadar kimlere bir silsile ile ulaştığı anlatılmıştır.

Dördüncü Bâb'da Hz. Peygamber'in ruhunun nurunun yerini bulup onda karar kılması ile mucizelerin aşikâr olması, dünyaya ayak basmasıyla nuruyla dünyayı aydınlatması anlatılmaktadır. Bu bölümün sonunda iki hikâye yer almaktadır. İlk hikâyede Habeş kralı Necâşî'nin San'ân şehrinde büyük kilise yaparak Kâbe'ye insanların gitmesini önüne geçmek istemesi ve Fil olayı anlatılmıştır. İkinci hikâyede ise Hz. Peygamber'in Ebû Tâlib-i Mekki ile Şam'a ticaret amacıyla gitmesi ve Bahîrâ isimli rahip ile aralarında geçenler anlatılmaktadır.

Hâtîmetü'l-Kitâb'da insanların en hayırlısı ve mahşer gününün şefaâtçisi Hz. Peygamber'in ruhunun ete kemiğe bürünüp hâtemü'l-enbiyâ olması, kitaplarda mucizelerinin kaydedilmesi üzerine müminlerin ve muvahhitlerin şükretmesi gerektiği ancak sözlerin buna kâfi olamayacağı ifade edilmiştir. Bu bölümün sonunda Tefsîr-i Sa'lebî'de geçen ve kâinatın yaratılması ile ilgili bir rivayetin ve Hz. Mûsâ'nın Tûr Dağı'na gitmesi ve başından geçenlerin anlatıldığı iki de hikâye bulunmaktadır.

Münâcât bölümünde Cafer İyânî Bey, Hz. Peygamber'in nûr-ı saadeti hürmetine yazılan bu eser ile mağfîret dilemektedir. Eserin sonundaki (**Mecmûa, 33b-34a**) bu nazım şairin duygularının tercümanıdır:

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Yâ İlâhî 'inâyet eyle baña
Merhamet kıl hidâyet eyle baña

Haşr idüp ümmet-i Muhammed ile
Eyle hürrem visâl-i Ahmed ile

N'ola oldum ise cürm ile makhûr
Kul günehkâr ise Efendi Gafûr

Bilürüz biz günâhumuz bî-had
Olmaya haşre dek yazılsa 'aded

Vaktimüz böyle geçmese de her bâr
Hak bilür niçe ide[lüm] inkâr

Râh-ı 'ukbâya meylüm olsa kaçan
Hubb-ı dünyâ olur baña reh-zen

Rif'atüm istemez bu nefs-i denî
Çeker esfel makâma durma beni

Umarum ki halâs ide Allâh
Kulluğa lâyük ola ben gümrâh

Eyleyüp bir bahâne-i 'illet
İde bu 'abd-ı Ca'fere rahmet

Dilerüz kim Cenâb-ı 'İzzetden
Bizi hıfz eyleye mezelletden

Sebeb-i mağfiret ola bu kitâb
Derecât-ı behişt ola her bâb

1.6.2.2. Risâle-i Letâyif

Letâyif, Arapça latifinin çoğuludur. Latîfe “*insanları güldüren, eğlendiren nükteli söz*” anlamına gelir. Latîfelerin toplandığı eserlere “*Letâyif-nâme*” adı verilmiştir. Divan edebiyatında letâyifnâmeler manzum, mensur, mektup ya da münazara şeklinde kaleme alınanlar olarak sınıflandırılmıştır. (Mermer vd. 2008: 404). Risâle-i Letâyif, içerik bakımından letâyifnâme özelliğinden biraz uzak bir eser gibi görünmektedir. Risâle, Koca Râgıp Paşa'nın şahit olduğu olayları, kimi eserlerden alınmış hikâyeleri ve kendi döneminden önceki olayları derlediği bir eserdir.

İlk latifede, Mora yarımadasının Venediklilerce isyana teşvik edilen Karadağlıların ayaklanması üzerine 1127 (1715) tarihinde yapılan sefer esnasında İstanbul'da yaşananlar rivayet edilir. Eyüp Sultan Camii'nde okunan mevlid-i şerife devrin padişahı III. Ahmed'in bizzat katıldığı, sahabenin türbesini ziyaret ettiği ve yapılacak sefer için Kur'an-ı Kerim'den tefeül yaptığı, zahir olan ayetin anlamı için Habeşî-zâde'yi memur tayin ettiği anlatılır.

Hümâyûn-nâme bölümünde hutbeden sonra *innellâhe ye'muru bi'l-'adli* âyet-i kerîmesinin Emevî halifesi Ömer bin Abdülaziz zamanında nasıl okunmaya başlandığı hikâye edilmektedir. Halifenin bir Yahudi'nin, yani bir kâfirin kızını kendisine istemesi üzerine aralarında geçen “*Caiz mi, değil mi?*” tartışması neticesinde Hz. Peygamber'in damadı Hz. Ali'yi örnek göstererek - çünkü Emeviler Hz. Ali'ye lanet okumaktadır- adaletlerini sorgulamalarına neden olmuştur. Halifenin bu olay üzerine söz konusu âyeti hutbede okutmaya başladığı rivayet edilmektedir.

Hezârfen Tarihi'nden alınan bir latifede, Bereke bin Abdullah'ın Muaviye'yi öldürmeye kastederek mescitte yaralaması, yarasının iyileştirilmesi için Sâ'idî isminde bir tabip getirilmesi ve tedavi neticesinde zürriyetsiz kalması anlatılmaktadır.

Sarı Abdullah'ın **Şerh-i Mesnevî'**sinden alınan latifede ise dünyada beş türlü âsîyi acilen beş türlü akıbetin beklediği tahkiye edilmektedir.

Fezâilü'l-Cihâd'dan alınan latifede şu kavramlar üzerinde makalelere yer verilmiştir: akıl ve duygular, güzel ahlak, iffetin hikmeti ve adaletin gücü, cömertlik, rezillik, nefsin korunması.

La'î Efendi'nin **Kühü'l-Ahbâr**'ından alınan latifede ilginç bir konu olan satranç ve tavlının tarifi yapılmaktadır. Latife, tavla ve satrancın ortaya çıkışı, tarihçesi ile dinî mahiyeti hakkındadır.

Muhammed bin Mustafa bin Şeyh Lütfullâh'ın kendi el yazısıyla yazdığı **Tuhfetü's-Seniyye ile'l-Hazreti'l-Hüsniyye** adlı eserinden alınan latifede Kesrî, Câlînûs, Nizâmülmülk, İmâm Mûsâ-ı Kâzım ve İmâm Alî'nin nasihatlerine yer verilmiştir.

Risâle-i Letâyif'in son bölümünde, 1032 (1622) yılında Revân ve Bağdat fatihi Sultan IV. Murâd'a nasihat tarzında yazılan bir telhise yer verilmiştir. Bu telhis, kendisi de bir devlet adamı olan Râgıb Paşa'nın yaşadığı dönemin bir asır öncesini anlatmaktadır. Yenilikçi kimliği ile bilinen Râgıb Paşa, devlet yönetiminde oluşturmak istediği yönetim sistemini, daha önce yapılan yeniliklerin mahiyetini bu telhisler vasıtasıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Telhisin yazılması Râgıb Paşa'nın gençlik yıllarına, yani III. Ahmed dönemine denk gelmektedir.

IV. Murâd döneminde Osmanlı sınırları içinde yer alan memleketlerin yeniden tanzim edilmesi amacıyla birtakım yenilikler yapılmıştır. Ekonomi, toprak yönetimi, liyakat, askerlik sistemi, isyanların bastırılması gibi konular telhisin muhtevasını oluşturmaktadır.

1.6.2.3. Risâle-i Telhisân-ı Râgıb

Telhis, sözlüklerde “*kısaltma, bir şeyi süzerek özünü alma, özetleme, bir şeyin en önemli yerleri alıp kısaltarak ifade etme*” anlamlarıyla verilir. Bir tarih terimi olarak telhis “*Osmanlı devletinde sadrazamın bir mesele hakkında padişaha bilgi vermek ve yapılacak muamele için padişahın görüşünü ve emrini almak üzere yazdığı kısa ve özlü yazı*” şeklinde tanımlanmıştır.” (Fidan vd. 1996: 2827).

“XVIII. Yüzyılda ‘Paşa Kapısı’ olarak yeni halini alan sadrazam divanında tafsilatlı bir şekilde masaya yatırılan konular bir sonuca bağlanmakta ve sonrasında padişaha özet mahiyetindeki rapor arz edilmekteydi. Reisülküttap, sadrazam adına bir konuyu özetleyeceği telhisi hazırlarken ‘âmedî’ kalemiyle beraber çalışmaktaydı. Tayinler ve önemli konuları içeren telhisleri âmedî kalemi hazırlamaktaydı. Çok gizli olan meselelerle ilgili telhisleri de reisülküttap bizzat kaleme alabilirdi. Sıradan meseleler ise sadaret mektupçusuna bağlı kalemde yazılmaktaydı.” (Ahıskalı, 2001, s. 150).

Râgıb Paşa, devletin her kademesinde görev yapan ve yaşadığı asrın en uzun süre sadrazamlık makamında bulunan önemli bir devlet adamıdır. Telhis yazma devlet adamlarının sıklıkla başvurdukları bir yöntemdir. Bu telhisat muhtemeldir ki, Râgıb Paşa'ya ait değildir. Çünkü telhisatın muhtevası Sultan II. Bâyezîd'den Sultan IV. Murad'a kadar olan zamanı ilgilendirmektedir. Bu dönem Râgıb Paşa'dan en az bir asır öncesine denk gelmektedir. Bu telhisat, daha çok Râgıb Paşa'nın devlet idaresinde yaptığı veya yapacağı düzenlemeler için bir rehber olma özelliği taşımaktadır. Kanaatimizce müellif değer verdiği bu telhisatı mecmûaya ekleyerek onun kaybolmasının önüne geçmek istemiştir.

Risâlenin giriş bölümünde süslü nesir örneği bir *sebeb-i telif* bulunmaktadır. Râgıb Paşa devletin sorunlarının halledilmesi amacıyla yaptığı değerlendirmeleri ihtiva eden telhislerin padişaha sunulduğunu, gereğinin yapılması hususunda emir ve fermanın padişaha ait olduğunu ifade eder.

İlk telhiste Osmanlı devletinin en büyük sultanlarından Kanunî Sultan Süleyman devrinde devlet idaresi konusundaki uygulamalarla halk-yönetim ilişkisine yer verilmiştir. Bu telhiste, II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim zamanında fiilî bir çatışmaya dönüşen toplumsal çalkantı ile Kanunî Sultan Süleyman döneminde Düzmece Mustafa isyanının nedenleri anlatılmıştır. İspanya ve Venediklilerin elindeki Ayamora Kalesi'nin kuşatılması, Sultan III. Murâd zamanında yapılan Akkermân savaşında Mustafa Bey'in ve askerlerin gösterdiği kahramanlıklar; timar ve zeamet topraklarının taksimi gibi konulara da yer verilmiştir.

İkinci telhiste öncelikle tımar ve zeamet sahiplerinin çokluğu ve onların gücü, onlardan nasıl ve ne kadar faydalı hizmetler görüldüğü ve ne merteye temiz ve sağlam olduklarına dair konular ele alınmıştır. Bu telhis, yine Kanunî Sultan Süleyman döneminde Anadolu ve Rumeli beylerbeyi olan devlet adamlarının Rumeli, Erzurum ve Diyarbakır eyaletlerindeki faaliyetleri, Acem şahı ve Nemçe kralı ile yapılan mücadeleyi konu edinmektedir.

Üçüncü telhis, ulufeye hakkı bulunanların sayısı hakkındadır. Bu telhiste Sultan II. Selim döneminde 982 (1574) yılında ulufeye hakkı olanların sayım dökümü yapılmıştır.

Dördüncü telhis; büyük vezirlerin hayırlı işleri, devlet memurluğu, yabancılara müdahale, tımar ve zeamet durumunun başlangıçtan o güne kadar ne gibi değişikliklere uğradığı gibi konuları ihtiva etmektedir. 992 (1584) tarihine kadar vezirlerin durumu, Yeniçerilerin isyanı üzerine beylerbeyi Mehmed Paşa ile Gazanfer Ağa'nın, vezir olan Derviş Paşa ve Nasuh Paşa'nın katledilmesi, vezirlerin Enderun halkının isteklerine boyun eğmesi gibi dönemin önemli hadiseleri bu telhiste ele alınmıştır.

Beşinci telhis, 1007 (1598) yılında ulemanın durumu hakkındadır. Ulema sınıfının bozulması hakkında önemli tespitlerin yapıldığı bir telhistir.

Altıncı telhis tımar ve zeamet sisteminin bozulması, bozulmanın sebepleri, tımar ve zeamet hâlihazırda, 992 (1584) yılında, kimlerin elinde olduğuna dair konuları içerir.

Yedinci telhiste mevcut olan ulufeli kişilerin sayısının çokluğu, ulufe sayısının kişi sayısından fazla olması konusu ele alınmıştır. Söz konusu değerlendirme 992 (1585) - 1003 (1594) yıllarındaki durum göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Sekizinci telhiste Yeniçeri Ocağı'nın bozulması ve sebepleri üzerinde durulmuştur. Telhis'te, Yeniçeri Ocağı'nın başlangıcından III. Mehmed dönemine (990-1582); bozulmanın arttığı bu dönemden de 1020 (1620) yılına kadar olan süreç hakkında bilgiler verilmiştir.

Dokuzuncu telhis, reaya fukarasını cizye ve muarız vergisini ödememeleri hakkındadır.

Risâle-yi Telhisât'ın bundan sonrası kısa notlar şeklinde verilmiştir. Azmî-zâde Hâletî'ye ait bir beytinin açıklaması yapılmış, İslam coğrafyasında fitne ve fesadın ve "memleket elden gidiyor" yaygarasının işlendiği bir metne yer verilmiş, insanların 992 (1584) yılındaki durumları hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Tımar ve zeamet vergi sepetinden çıkarılması ve hak sahipleri arasında paylaşılması, tımar ve zeamet sahiplerinin yeniden düzenlenmesi gibi konular da *telhislerin* muhtevasına dâhil olmuştur.

Acem şahı Şah Abbas'ın sinsice ve şüphe uyandıracak şekilde Osmanlı vezirlerini şikâyet etmesi ve kendisine neden cevap verilmediğine dair bir *telhise* de eserde yer verilmiştir.

Rüşvetin kaldırılması, ilmiye sınıfına liyakatli kimselerin getirilmesi ve bazılarının sınırlamaların getirilmesi gibi konularda bir *telhis* de risâleye eklenmiştir.

Akabindeki *telhiste* Sultan II. Selim zamanında meydana gelen bir ayaklanmadan bahsedilmektedir. Ayaklanmanın meydana gelmesinin sebepleri hakkında maddeler halinde açıklamalar yapılmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman devrinin fazileti ve mükemmelliği hakkında ve devrin padişahına mevcut ahvalin beyanı şeklindeki *telhisler*le risâle sona ermektedir.

Telhislerin müellifi hakkında mecmûada herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Muhtemelen Râgıb Mehmed Paşa gibi bir sadrazam veya devlet ricalinden birisi olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Râgıb Paşa değer verdiği bu metinleri kendi üslubuyla yeniden kaleme almış olmalıdır.

SONUÇ

Koca Râgıb Mehmed Paşa hayatta iken eserlerini tertip etme imkânı bulamamıştır. Ona ait olduğu söylenen eserler hakkında sağlıklı bilgiler sınırlıdır. Koca Râgıb Paşa devlet adamı kimliği olan 18. yüzyılın önemli şair ve yazarlarından biridir. Râgıb Paşa çevresindeki sanatçılara değer vermiş, kendisi de bu muhitin önemli bir figürü durumuna gelmiştir. Koca Râgıb Paşa'ya ait olduğu rivayet edilen "Mecmûa-yı Râgıb Paşa" eseri hakkında verilen bilgiler Nihad Sami Banarlı'ya dayandırılmaktadır. Banarlı, doğrudan bir kaynak vermeden eserin muhtevası hakkında bilgiler vermektedir. Çalışmamızın konusu olan "Mecmûa-yı Râgıb Mehmed Paşa" isimli eser, muhtevası bakımından söz konusu mecmûadan farklıdır. Mecmu'a, "Risâle-i Vâsf-ı Nebî", "Risâle-i Letâyif" ve "Risâle-i Telhisân-ı Râgıb" isminde üç risâleden oluşmaktadır. *Risâle-i Vâsf-ı Nebî*, Hz. Peygamber'in ruh-ı şeriflerinin âlem-i ervâhta herkesten önce yaratılmasını, onun hürmetine Hz. Âdem ve Havvâ'nın ruhlarının yaratılmasını, bir silsile halinde peygamberlerin ruhlarına irsal ederek mucizelerle kendi bedeninde ruhunun yerini bulmasını anlatan bir eserdir. Cafer İyânî Bey; İmâm Gazalî'ye ait "*Mişkâtü'l-Envâr ve Dekâyik-i Ahbâr*" isimli bu eseri "*Nûr-nâme*" ismiyle Arapçadan Türkçeye tercüme-telif şeklinde yeniden düzenleyerek yazmıştır. *Risâle-i Letâyif*, Koca Râgıb Paşa'nın şahit olduğu hadiseleri, kimi eserlerden aldığı letâyifleri ve kendi döneminden önceki olayları derlediği bir eserdir. *Risâle-i Telhisân-ı Râgıb*, muhtemeldir ki Râgıb Paşa'ya ait değildir. Çünkü telhisatın muhtevası Sultan II. Bâyezîd'den Sultan IV. Murad'a kadar olan zamanı ilgilendirmektedir. Bu dönem Râgıb Paşa'dan en az bir asır öncesine denk gelmektedir. Bu telhisat, daha çok Râgıb Paşa'nın devlet idaresinde yaptığı veya yapacağı düzenlemeler için bir rehber olma özelliği taşımaktadır. Râgıb Mehmed Paşa'ya ait bu mecmu'a, sanatçının eserleri arasında yer alması gereken önemli bir kaynak eserdir.

KAYNAKÇA

Ahışalı, Recep (2001). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, TATAV, İstanbul.

Ahmed Nüzhet, *Râgıb Paşa'nın Tercüme-yi Hâli ve Yazıları*, TSMK, Yeniler, nr. 610.

Ahmet Resmî, *Sefînetü'r-Rü'esâ*, Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb, nr. 639.

Aydiner, Mesut (2007). *DİB İslam Ansiklopedisi*, "Râgıb Paşa" maddesi, Cilt 34, İstanbul.

Aydiner, Mesut (2016). "Dönemin Kaynakları ve Arşiv Belgelerine Göre Koca Râgıb Mehmed Paşa'ya Dair Bir Portre Denemesi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Ölümünün 250. Yılında Koca Râgıb Paşa'ya Armağan)*, Cilt 25, Sayı 4, Adana.

Banarlı, Nihad Sami (1999). *Resimli Türk Edebiyatı (II. Cilt)*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

- Demirbağ, Ömer (1999). *Koca Râgıp Paşa ve Dîvân-ı Râgıp*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van.
- Erdem, Sadık (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zürefâ'sı*, AKM Yayını-Sayı: 79, Ankara 1994.
- Fidan, Ahmet, Kardaş, vd. (1996). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük (4. Cilt)*, MEB Yayınları, Ankara.
- Gibb, E. J. Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi* (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., İstanbul.
- Kabaklı, Ahmet (2008). *Türk Edebiyatı (II. Cilt)*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları (14. Baskı), İstanbul.
- Karaalioglu, Seyyit Kemal (1980). *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi (1. Cilt)*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri (II. Baskı), İstanbul.
- Kesik, Beyhan. (2009). "Koca Râgıp Paşa'nın Şiirlerinde Sebki Hindî Tesiri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 150-169. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48554/616490>
- Kocatürk, Vasfi Mahir (2018). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, İKÜ Yayınevi, İstanbul.
- Mengi, Mine (2008). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- Mermer, Ahmet, Alıcı Lütfü, vd. (2008) *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş, (Edebî Türler, Neslihan Koç Keskin)*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin (1928). *Tuhfe-yi Hattatîn* (Haz.: İbnü'l-Emin Mahmud Kemal), İstanbul.
- Râgıp Mehmed Paşa, *Mecmûa-yı Râgıp Mehmed Paşa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âtîf Efendi 1746.
- Soysal, Faysal (2006). *Koca Râgıp Paşa'nın Farsça Manzumeleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YLT, Van.
- Yorulmaz, Hüseyin (1989). *Koca Râgıp Paşa Dîvânı* (Danışman: Kemal Yavuz), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış YLT, İstanbul.
- Yorulmaz, Hüseyin (1998). *Koca Râgıp Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.